

Naročnina za Jugoslavijo: celoletno 180 din (za inozemstvo: 210 din), za 1/2 leta 90 din, za 1/4 leta 45 din, mesečno 15 din. Tedenska izdaja za celo leto 50 din. Plača in toži se v Ljubljani.

TRGOVSKI LIST

Časopis za trgovino, industrijo, obrt in denarništvo

Uredništvo: Ljubljana, Gregorčičeva ulica 23. Tel. 25-52. Uprava: Gregorčičeva ul. 27. Tel. 44-36. Rokopisov ne vračamo. — Račun pri poštni hranilnici v Ljubljani št. 11.953.

Izhaja vsak ponedeljek, sredo in petek

Ljubljana, sredo 13. aprila 1938

Cena posamezni številki din 1'50

Za napredek Dolenjske

Med vojno so Ljubljanci spoznali ne samo dobro dolenjsko sree, temveč tudi bogastvo dolenjske zemlje. Dočim drugod niti za drag denar niso mogli dobiti živil, so jim dajali Dolenjci za majhen denar vse, kar so imeli. In imeli so kljub revizicijam mnogo in marsikatera slovenska rodbina je bila rešena samo zaradi živil, ki so prišla iz Dolenjske. Takrat v največji stiski se je Dolenjska izkazala in pričakovati bi moral človek, da se bodo tudi Ljubljanci po vojni izkazali in da ne bodo pozabili pomoči, ki so jo v najtežjih časih dobivali z Dolenjskega. Pa to se ni zgodilo, minila je stiska, pozabljene so bile tudi dobrote. Prej tako redno vsako nedeljo obiskovana Dolenjska, ni več videla ljubljanskih izletnikov in te redki so bili, ki niso pozabili na njene lepote in njene dobrostne ljudi.

A kakor ljudje, so pozabile na Dolenjsko tudi oblasti. Že itak slabe železniške zveze Dolenjske so se poslabšale. Ceste so bile zanemarjene in Dolenjska se ni mogla priklopiti do blagostanja, čeprav je bila donosnost zemlje na Dolenjskem največja. Preveč se sicer tudi za druge slovenske pokrajine ni storilo, toda Dolenjska je ostala med najbolj zanemarljivimi. Pred vojno so si Dolenjci pomagali vsaj z Ameriko, po vojni je tudi ta pomoč usahnila in ameriški izseljenci niso mogli več s svojimi prihranki reševati ameriških domaćij.

Že je sicer Dolenjska upala, da pride tudi njen dan, ko se je začelo govoriti o zvezi Slovenije z morjem in o veliki avtobusni cesti iz Ljubljane na Sušak. Ena ko druga teh zvez bi odprla Dolenjski dostop do morja, da bi mogli priti dobri dolenjski pridelki v svet in v denar. Pa čeprav je bila železniška zveza Slovenije z morjem uzakonjena, smo še danes od nje tako daleč kakor pred vojno. A tudi avtomobilska cesta na Sušak se gradi le po govoricah.

Prelep in prebogati kos slovenske zemlje pa je Dolenjska, da bi smela še nadalje ostati tako zanemarljiva. Naša je treba pomagati in ji odpreti nove vire dohodkov, da bo mogla gospodarsko napredovati in dati vsemu narodu oni delež narodnega blagostanja, za katerega ima po svojih naravnih bogastvih, po svojih krasotah in po pridnosti ter skromnosti svojega prebivalstva vse potrebne pogoje.

Tujski promet mora poživiti tudi Dolenjsko, promet se mora zboljšati tudi po Dolenjskem in čenen električni tok, vodovodi, lepe ceste morajo ustvariti tla tudi za industrijski napredek Dolenjske. Ne sme se dogajati več ta greh, da propada tako lep kos naše zemlje, kakor je Dolenjska, ker se zanj premalo stori. Vsi činitelji se morajo zavzeti za to, da se začne sistematično delati za napredek Dolenjske. Pri tem delu pa morajo pomagati v prav izdatni meri tudi državne oblasti. Ni samo naloga samouprav, da skrbijo za gospodarski napredek dežele, temveč tudi državnih oblasti. To tem bolj, ker banovina zlasti v zadnjem času itak že posveča svojo skrb Dolenjski in ker ima država

še vse drugačne dohodke od Dolenjske ko pa samoupravne oblasti.

Pomagati pa mora tudi železniška uprava. Od dviga tujskega prometa ima železnica največji dobiček, ker prvi denar, ki ga izda letovišar, dobi železnica. Zato naj železnica tudi nekaj investira za tujski promet. Drugod tudi v resnici izdajajo železniške uprave bogato ilustriran propagandni material, zidajo hotele in prenočišča ter skrbijo za ugodnosti, ki jih tujece zahteva in brez katerih danes ni tujskega prometa. Tudi naša železniška uprava bi

morala postopati tako, predvsem pa zboljšati železniške zveze z Dolenjsko.

Ni samo stvar Dolenjcev, da se nekaj stori za Dolenjsko, ker vsi trpimo, če je tako velik del Slovenije zanemarljen, da ne more k našemu skupnemu gospodarstvu prispevati to, kar bi mogel. In zato smo posvetili tudi posebno številko Dolenjski, da opozorimo naš svet na Dolenjsko in njene lepote ter njeno naravno bogastvo. S posebno dolenjsko številko pa hočemo tudi ohrabriti Dolenj-

ce, da bodo bolj odločno zahtevali svoje pravice in da bodo složno delali za gospodarski, kulturni in socialni dvig Dolenjske.

Ne domislimo si, da bi bila naša dolenjska številka brez pomanjkljivosti, pa saj je njen namen tudi skromen: da opozori na Dolenjsko in njene potrebe, a tudi njene zasluge za našo celoto. Ta namen pa smo, kakor upamo, dosegli in zato izročamo dolenjsko številko javnosti s prepričanjem, da pomeni začetek resnega, smotrnega in intenzivnega dela za dvig Dolenjske.

Letošnji III. vsedržavni trgovski kongres v Ljubljani

V skrajnem severozapadnem delu države, v naši beli Ljubljani, bo letos v dneh 11. in 12. junija kongres vsega jugoslovanskega trgovstva. Prišla pa bo na kongres tudi velika skupina naših tovarišev iz bratske Bolgarije. To bo sploh prvi trgovski kongres, na katerem bo sodelovalo vse trgovstvo od Triglava do Crnega morja. Marsikateri naših tovarišev bo prepotoval več sto kilometrov in žrtvoval ves teden, da bo s svojo udeležbo in sodelovanjem pripomogel k čim mogočnejši manifestaciji za skupno cilje trgovskega stanu.

Kongresne prireditve morajo pokazati pravo sliko o moči in pomenu trgovskega stanu, onega stanu, čigar upravičene zahteve in težnje se doslej skoro niso upoštevale. Velikostna kongresna manifestacija naj bo opozorilo odločujočim činiteljem, da je trgovski stan steber državne blaginje, da se tega tudi v polni meri zaveda, in da je danes v svojih združenjih, Zvezah in Centralnem predstavništvu tako organiziran in močan, da se njegove zahteve, ki so splošne zahteve tudi vseh gospodarskih ljudi, ne bodo smele in mogle več omalovaževati. Tudi o zahtevah tega stanu, ki mu pripada nad 120.000 organiziranih trgovcev v naši državi, ki zaposlujejo do 250.000 pomožnega osebja in vzdržujejo svoje družine, bo treba resno razpravljati ter jih po upravičenosti in tehtnosti uvaževati.

Naša iskrena želja je, da rodi letošnji vsedržavni trgovski kongres, ki je obenem prvi kongres te vrste, ki bo v Ljubljani, središču najbolj popolno izvedene trgovske organizacije, polno uspehov in krona vztrajno in požrtvovalno delo idealnih pobornikov jugoslovanskega trgovstva.

Kongresni odbor, ki ga tvori vse predsedstvo Zveze trgovskih združenj dravske banovine, pa je tudi poskrbel, da bodo udeleženci kongresa mogli vsaj en dan uživati krasote naše lepe Slovenije. Zato smo sklenili prirediti za naše goste po končanem kongresu dne 13. junija celo vrsto izletov in ekskurzij križem vse Slovenije. Hočemo jim pokazati vsaj majhen del naših naravnih krasot, naša letovišča, zdravilišča in kopališča, kamor se bodo udeleženci kongresa pozneje radi vračali. Poleg tega pa je naš namen, da pokažemo našim gostom gospodarsko delavnost Slovenije, pa tudi vse dostikrat nepremagljive težkoče, s ka-

terimi se mora naša podjetnost in iniciativnost boriti.

Zato smo povezali večji del izletov z ekskurzijami v nekatere najbolj znane tovarne, ker bo trgovstvo njih obratovanje gotovo zanimalo, zlasti pa bo tako dana možnost neposrednega stika med odjemalci in proizvajalci oziroma dobavitelji.

Zato bo III. vsedržavni trgovski kongres v dneh ljubljanskega velesejma in velesejmska uprava se je potrudila, da bo letošnji velesejem v resnici revija slovenskega gospodarstva in da bodo razstavile na velesejmu vse prve in-

dustrije in vsa prva podjetja Slovenije.

Ob tej priliki bo izšel poseben kongresni almanah, ki bo nadomestil letos tudi velesejmski katalog. Knjiga bo izšla v več tisoč izvodih ter bodo zato oglašili in reportažni članki v njej velikega pomena, na kar opozarjamo gospodarske kroge.

Kongresni odbor je tudi poskrbel, da bodo mogli udeleženci kongresa na celi vrsti prireditev spoznati naše kulturno življenje in prizadevanje našega naroda, da z uspehom tekmuje z drugimi naprednejšimi narodi.

Čuvajte interese našega obmejnega prebivalstva

Samostoini predlog zborničnega svetnika J. Hrastelja na zadnji plenarni seji zbornice

Nemčija, s katero je naša država Jugoslavija že sedaj imela dobre prijateljske trgovinske odnose in pogodbe, je zaradi priključitve Avstrije postala naša neposredna sosednja država.

S tem dejstvom je za nas Jugoslovane, osobito pa za naše severne obmejne kraje, nastala nujna potreba čim prej in čim boljše ureditve medsebojnih trgovinsko-gospodarskih obmejnih odnosov.

Z bivšo sosednjo državo Avstrijo je imela naša država prvotno na podlagi medsebojnega dogovora dobro urejen mali obmejni promet. Žal, da se je ta dogovor prav občutno okrnjeval v našo škodo pri prav vsakem naknadnem pogajanju. Poleg tega so pa avstrijske oblasti na pritisk svojih obmejnih zainteresiranih slojev vedno znale najti legalna in tudi nelegalna sredstva, ki so očividno izigravale medsebojne trgovinske dogovore, dočim jugoslovanski obmejni gospodarski krogi večkrat na odločujočih mestih niso našli potrebnega razumevanja za svoje pereče severno-obmejne gospodarske in narodne težnje.

Rezultat te velike ešpanzivnosti avstrijskih oblasti in na drugi strani naše brezbrzičnosti za našo severno mejo je danes za nas tako v gospodarskem kakor tudi v narodnem pogledu zelo žalosten. Navajam samo en primer:

Prvotni sporazum, ki je bil v veljavi še leta 1932., je dovoljeval prebivalcem v 15 km obmejnem

pasu prost prenos po vsaki osebi do 5 kg moke ali peciva, do 50 jajc in do 4 kg mesa, dočim današnji predpisi dovoljujejo le na 2 osebi po 1 kg moke, 2 jajci in 1/4 kg mesa.

Tudi v pogledu dvolastništva se prvotni sporazumni obmejni dogovor za nas Jugoslovane ni zboljšal, nasprotno so avstrijske oblasti tudi v tem pogledu storile vse, da so povečale interes svojih dvolastnikov za nakup naše slovenske zemlje. Našim jugoslovanskim dvolastnikom, ki imajo zemljišča na avstrijski strani, pa so prav iste oblasti delale neprestane ovire, da je velika večina naših dvolastnikov svoja zemljišča na avstrijski strani pod pritiskom teh ovir prodala Avstrijcem.

Nasprotno pa moram žal konstatirati, da je nemška posest na naši strani rastla od leta do leta ter dosegla, da je danes v katastrski občini Gor. Radgona 48% vseh zemljknižnih vložkov v rokah Nemcev in nič bolje ni v sosednjih obmejnih občinah.

Da se narodno gospodarstvo naše severne meje, ki predstavlja zelo važen faktor naše državne skupnosti, utrdi in zavaruje pred propadom,

predlagam:

Zbornica TOI kot predstaviteljica vsega narodnega gospodarstva dravske banovine, naj takoj na odločujočih mestih stori potrebne korake, da naša država Jugoslavija čim prej začne pogaja-

Vesele velikonočne praznike želita vsem naročnikom in bravcem uredništvo in uprava »Trgovskega lista«

Da pa bo mogel kongresni odbor izvesti vse svoje velike in težke naloge, je potrebno, da ga podpirajo vsi trgovci in da vsak trgovec sodeluje pri pripravljalnem delu za III. vsedržavni kongres.

Velik in nepozaben dogodek mora biti ne le za slovensko trgovstvo, temveč za vse jugoslovansko trgovstvo III. kongres jugoslovanskega trgovstva v Ljubljani in s sodelovanjem vsega trgovstva mora biti ta visoki cilj tudi dosežen.

Kongresni odbor se bo potrudil, da bo izvedel vso organizacijo kongresnih prireditev v takšni popolnosti, da bo kongres v resnici mogočna manifestacija enodušnosti vsega jugoslovanskega trgovstva v borbi za upoštevanje tudi njegovih stanovskih interesov in da se bo vsak udeleženec kongresa vedno z radostjo spominjal III. vsedržavnega trgovskega kongresa v Ljubljani, na katerega že danes vabimo vse tovariše trgovce Jugoslavije in bratske Bolgarije.

Na delo, za čim večji uspeh III. vsedržavnega kongresa jugoslovanskega trgovstva v Ljubljani!

Zveza trgovskih združenj dravske banovine v Ljubljani.

nja s sosednjo državo Nemčijo, da se v teh pogajanjih uredijo medsebojni trgovinski in gospodarski odnosi dobrega sosedstva.

V narodnem gospodarskem interesu ne samo naše severne meje, temveč naše celotne domovine je, da se pred pogajanjem podrobno prouče vsa tozadевна pereča vprašanja, zlasti pa smatram za nujno potrebno, da odločilne oblasti pritegnejo k pogajanjem tudi naše obmejne gospodarske in narodne zastopnike kot eksperte-svetovalce.

Prosim Zbornico TOI, da temu vprašanju posveti svojo največjo skrb in pozornost.

(Z glasnim odobravanjem in ploskanjem je zbornični svet sprejel ta predlog.)

Izpiti za elektroinstalaterje

bodo v začetku maja t. l. Prijave k izpitu je vložiti po pristojnem Združenju elektrotehničnih obrtov v Ljubljani, naslovljene na Zbornico za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani tako, da jih prejme zbornica najkasneje do 20. aprila t. l. Podrobni podatki o prijavih so na razpolago pri pristojnem združenju.

Prihodnja številka »Trgovskega lista« izide zaradi velikonočnih praznikov šele v sredo dne 20. aprila.

Brežice

Od levega brega Save proti severu se dviga na nekakem grebenu mesteca, ki ga je usoda posadila na izredno lep košček zemlje. To mesteca je središče trgovine in obrta v njem križajočih se cest, ki vodijo v raznih smereh v svet ter so ga že od nekdaj smatrali za metropolo Spodnjega Posavja. Je sedež sreskega načelstva, sodišča in drugih uradov; ima ljudsko in meščansko šolo, lasten vodovod, kanalizacijo, električno razsvetljavo, bolnico, grad in mestni park, ki bi nam ga zavidalo marsikatero večje mesto. Podnebje je zelo milo in zdravo. Mesto ima lepo in slikovito bližnjo in daljno okolico. Na južni strani tečeta nekaj časa skoraj vzporedno Sava in Krka. Slednja ima svoj izliv v Savo malo niže od mostov. Ozadje tvori na obeh straneh mesta zeleno gričevje z vinogradi ter posejanimi ravnici in cerkvicami, kar daje posebno prijetno in pestro sliko.

Ako se podamo po železnem in betonskem mostovju čez Savo in Krko na bivšo kranjsko stran, pridemo do prijetnega kopališča »Grič«, kjer se lahko v zelenkasti in topli Krki okopamo in osvežimo, v kopališki gostilni pa se okrepčamo s prigrizkom in dobro kapljico, ki raste po okoliških sončnih goricah. Od tu vodi pot dober streljaj po državni cesti do izliva Krke v Savo; tu je krasen razgled na naše onkraj Save ležeče mesto z več stolpi, v ozadju z gričevjem, ali ob šumeči Savi proti Cateškimi toplim, ki so znane po svoji zdravilni radiotermaalni vodi.

Daljši in zelo hvaležen izlet je na Bregano in v Mokrice, kjer je starodaven grad na zelenem griču sredi gozdov in kjer je bil nekoč zaprt nesrečni Matija Gubec. Desno od brežiškega mostovja pa nas vodi pot ob leni Krki po državni cesti v kraj Malenci, ki je bogat po svoji pestri slikovitosti kakor tudi po rimskih izkopaninah.

Pot se lagodno vzpenja po zelenih livadah ob bistrem potoku mimo mlinov in žag, med senčnatimi gozdovi do Stoj Drage, kjer domujejo naši bratje Vlasi, pravoslavne vere (unijati). Ko pridemo na vrh, se nam nudi očarljiv razgled po vsem zelenem Posavju tja doli do belega Zagreba. Ljudstvo se tu oblači izključno v slikovito narodno nošnjo, ki jo zvesto čuva kakor svetinjo, kot večni spomin na prednike. Tu je planinsko izletniška točka, ki v poletju mrgoli oddiha in naravnih krasot željnih izletnikov, ki so dospeli bodisi peš ali z avtomobili. Desno pod Stoj Drago je znamenita Gadova peč, kjer zori in se pretaka izborna in znana vinska kapljica.

Ako pa krenemo iz mesta proti vzhodu, pridemo v Pišce, kjer so odlične vinske gorice in kjer sameva, obdan s senčnatimi gozdovi starodavni Pišečki grad, poln zgodovinskih znamenitosti. Hvaležen je tudi izlet na Bizeljsko, v znani vinski kraj z odlično kapljico. Tudi tu je star, večstoletni grad »Orešje«. Nič manj zadovoljiv izlet je v sončne Sromlje, med njihove vinske gorice in zelene gaje. Pa je še več izletniških krajev, nešteto jih je, kakor Videm, Zdole, Sevnica, Planina itd. Za mesto samo je še treba omeniti starodaven grad, sedaj last dr. Attemsa, v 16. sto-

letju pa grofov Frankopanskih.

Brežice imajo za seboj precej pestro zgodovino. Saj se ta kraj omenja že v 12. stoletju, kot mesto pa v 16. stoletju. Znano je izza kmečkih uporov, iz turških bojev itd. Ima lepo urejene ceste in ulice z drevoredi, park itd. Za tujece je preskrbljeno vsestransko v udobnih in cenjenih gostilnah, kjer so snažne sobe in postrežbo tujeu s tečno jedajo pa še z boljšo pijačo, kakršna se malokje dobi.

Nanizane so le delno ugodnosti, ki jih moreta nuditi obiskovalcem mesto in okolica, ker jih ni mogoče vseh navesti; prepričati se je treba. Že sedaj prihaja sem precej izletnikov, posebno so ti kraji priljubljeni bratom Hrvatom. Saj je pa res lep ta košček zemlje,

zato ne bo nikomur žal malo truda, če pride v ta lep slovenski kraj, da se naučijo pokrajinske lepote in svežega zraka.

Mesteca ima tedaj s svojo okolico vse pogoje, da se razvije v važen tujsko prometni kraj in v letovišče. Žal, da nam odločujoči faktorji ne nudijo zadostne materialne in moralne opore, kakor bi jo ta kraj zaslužil. Saj ne dajo niti polovične voznice po železnici, kar uživajo druga letovišča. Treba je upoštevati, koliko ljudi bi lahko šlo na oddih, utrditi si svoje zdravje, ako bi se jim nudila vozna olajšava. To bi blagodejno vplivalo na miselnost srednjega in nižjega stanu, predvsem pa malega človeka, ki si radi pičlih sredstev ne more privoščiti dragih letovišč in kopališč. Dajte tedaj in privoščite tudi malemu človeku primerne razvedrila!

Litija in okolica

Litijski okraj tvorijo večinoma kraji z izključno kmetijsko gospodarsko osnovo. Med kmetijskimi panogami je seveda v prvi vrsti poljedelstvo.

Trg Litija je središče vse politične in upravne oblasti, a tudi središče trgovine litijskega okraja. Občina šteje okoli 5000 prebivalcev, je razen Zagorja največje naselje v srezu.

Današnja Litija z okolico ima pretežno industrijski značaj, le neznaten del prebivalstva Litije tvorijo kmetovalci. Uradništvo je precej številno in mnogo je tudi obrtnikov vseh vrst. Tekstilna tvornica Mathner dd. zaposluje večino delavstva, ostali delavci so zaposleni pri obrtnikih, in v lesnih industrijah. Iz obsežnih okoliških gozdov črpa dohodke predvsem lesna trgovina.

Številni gradovi v tem kraju govorijo o zgodovinski pomembnosti teh krajev.

Tujeu nudi udobnost v letnem času naravno kopališče v Savi. Postrežbo pa dobijo v gostilnah in hotelu, ki so opremljeni s tujskimi sobami. V trgovinah je pa tujeu in domačinom na razpolago vse po najnižjih cenah. Izletne točke so: Stanga, Janče, Polšnik in Sv. Gora. Velika ovira v razvoju gospodarskega napredka trga Litije je ustavev obratov v topilnici in svinčenega rudnika v Pod Siterjevcu, kjer je bilo zaposlenih nad 500 delavcev, kar se temeljito pozna v trgovini.

Litija ima še to industrijo:

Kunstler Franc, tovarna pohištva, ki slovi po svojih izdelkih ne samo doma, ampak tudi širom naše domovine. Tovarna ima lastno elektrarno, ki zalaga s tokom vso Litijo.

Pri postaji Litija obratuje parna žaga lesne industrije Borisa Samse, ki širi svoj obrat tudi z izvozom raznih lesnih izdelkov.

Franc Lajevic zaposluje v svojem modernem urejenem obratu pletenin večje število delavstva, njegovi izdelki trikotaje in pletenin so zelo upoštevani po vsej državi. Bliznji sosedje Litičjanov so Šmarčani.

V občini Šmartno

biva okoli 3000 prebivalcev. V prijazni šmarnski vasi nudijo tujeu vse ugodnosti. Tu se stekajo banovinske ceste od Trebeljevega, Radohove vasi in Velke Loke. Po zgraditvi južne železnice leta 1849. je Litija prevzela gospodarsko vlogo Šmartna, v katerem je bilo dotlej glavno obrtno, trgovsko in upravno središče okolice. Iz Šmartna se nudijo izletniku izleti v priljubljeno Javorje, odkoder je lep razgled na planine. V bližini je tudi Obolno.

Okoličani Šmartna so povečini kmetje. V vasi so pa večji del obrtniki in trgovci. Imamo usnjarsko industrijo g. P. Knatliča, in znano tovarno pohištva Franca Izgorška. Zaradi ugodnih železniških zvez in gostoljubnosti Šmarčjanov prihajajo v Šmartno prav

radi tudi izletniki, ki dobe tu najlepše vtise. Lesnemu trgovcu se v krajih Šmartna nudi ugoden nakup vsakovrstnega lesa.

V Šmartnem pri Litiji izdeluje trikotaje in pletenine g. Franc Sue, trgovec. Tudi njegovi izdelki so istotako razširjeni in znani daleč po vsej Jugoslaviji.

Dobro uro od Litije je oddaljen trg Vače.

Ker leži trg ob banovinski cesti iz Litije v Moravce ter pod najlažjim prehodom med Slivno in Sv. Goro v kraje ob Mediji in Kandršici, je bil že od nekdaj važno gospodarsko in prometno središče, toda nikdar ni izgubil svojega kmetijskega značaja. Prebivalci se bavijo deloma s trgovino in obrtjo, v glavnem pa so kmetovalci. Razvita je zelo lesna trgovina z bližnjo okolico zaradi izvoza lesa v razne države. V bližini Vač so

lepe razgledne točke: Slemško, Slivna, Sv. Gora. Vače so svetovno znane kot prazgodovinska naselbina.

Kresnice so obsejna vas na visoki terasi nad polkrožnim ovinkom Save. Skozi vas gre banovinska cesta Ljubljana-Litija, pod njo pa železnica Ljubljana-Zidani most, ki ima svojo postajo v Kresnicah. Poljedelstvo krije le domače potrebe, zato se prebivalstvo bavi tudi z obrtom in lesno trgovino, deloma pa je zaposleno v razširjenem podjetju apnenice g. Birolle, ki dobiva apnenec iz kamnoloma visoko v pobočju Slivne nad levim Savskim bregom, odkoder je napeljana tudi žična železnica. Kresnice so tudi važna izhodna točka za izlete na Janče, Sv. Goro in Slivno.

V Zasavju so še te izletne točke: Polšnik, Sv. Križ, Dole in Primskovo.

Višnja gora

Kopališče v Višnji gori

Brez dvoma je letovišče Višnja gora (400 m nadmorske višine) s svojo slikovito okolico posebno privlačno za tujece. Potisnjeno je na griček kot sokolje gnezdo, nad katerim se razprostirajo visoko proti Polževemu smrekovi gozdovi. V Višnji gori je ohranjenih veliko srednjeveških stavb in prehodov, izmed katerih je najznamenitejša »mestna hiša« s svojim zgodovinskim arhivom.

Neposredno pod mestecem leži kakor z vencem obkrožena s temnimi gozdovi legendarna božja pot »Dednj dol«. Visoko vrhu teh gozdov so razvrščene posamezne vasi z belimi cerkvicami, izmed katerih se vas Polica posebno odlikuje po svoji naravni krasoti in ljubkosti. Ima svojo faro in šolo.

Mesteca ima več gostilen s tujskimi sobami, vodovod, elektriko kakor tudi moderno kopališče. Nedaleč kopališča je naraven slap Kosce z lepimi gorskimi brzicami.

V bližini Višnje gore je vas Stična z znamenitim in zgodovinskim samostanom, dalje skozi kra-

jestvo »Desetega brata« vas Krka z izvirom Krke in nešteti podzemskimi jamami. Iz vseh višnjegorskih sprehajališč se nudi prekrasen razgled po širni Dolenjski kakor tudi Gorenjski.

Zaradi visoke lege ima Višnja gora planinsko podnebje, kar je za tujece posebno privlačno. Nepozabni vtis na izletnike napravi izlet v kraje Stična, Krka, Muljava, Sent Vid, Polzevo in Obolno.

Posebno Polzevo je zaradi lahkega dostopa, dobre preskrbe, ki jo nudi dom na Polževem, a tudi zelo prijetne smuke zelo priljubljena točka za Ljubljančane.

Pri postaji Stična ima Anton Rojce znano tovarno likerjev itd. V Stični se nahaja tudi poznani starodavni cistercijski samostan, s katerim je povezan velik del zgodovine naših krajev.

V St. Vidu pri Stični obratuje prva dolenski moderno urejena tvornica pletenin, ki je last Franca Krašoveca, trgovca v St. Vidu. V tem kraju je tudi usnjarna g. Lavriča.

Politične vesti

Trije veliki politični dogodki so zlasti izpolnjevali vse zadnje dneve tekočega in preteklega tedna. Omenjamo jih po vrsti:

Francoška vladna kriza, ki je nastala po senatni odklonitvi Blumovega programa, se je formalno končala z imenovanjem Daladierove vlade, v kateri ljudska fronta ne sodeluje več. Tudi socialisti niso zastopani v vladi, vendar so nekako obljubili blagohotno nevtralnost. Splošno sodijo, da je nova vlada le prehodnega značaja, ker napovedujejo levicarijo ostro borbo te vladi, hkrati pa razvijajo tudi največjo delavnost, da se senat odpravi.

Med tem se pod vplivom skrajnih levicarjev stavkovno gibanje širi. Stavka kovinskih delavcev je skoraj popolna, da trpi zaradi tega oboroževanje Francije. Obstoje nove vlade je odvisen od tega, če se bo posrečilo Daladieru stavkovno gibanje likvidirati.

Prvo preizkušnjo je Daladierova vlada zmagovito prestala in dobila od zbornice zaupnico s 576 proti petim glasovom.

Drugi veliki dogodek je plebiscit v Avstriji in Nemčiji. Da se bo ogromna večina volilcev izjavila za priključitev, o tem sploh ni bilo nobenega dvoma. Presenetil pa je rekordno ugoden rezultat, ki je bil skoraj prelep. V Nemčiji se je namreč od vseh vpisanih volilcev aktivno izjavilo za priključitev 99,08%, v Avstriji celo 99,75%. V Avstriji je glasovalo vsem 99,92%. Takšna izjemno dobra udeležba volilcev pač dosedaj še ni bila nikdar dosežena.

Nemški listi zlasti naglašajo — in tudi nekateri tuji listi —, da je pomen plebiscita v tem, ker je bila z njim definitivno razveljavljena versajska pogodba. Nemčija je danes večja, kakor pa je bila pred podpisom versajske pogodbe.

Tretji veliki politični dogodek je bil sporazum med Vel. Britanijo in Italijo, s katerim se končuje etiopski konflikt, a tudi trenja med Vel. Britanijo in Italijo. V zvezi z drugimi evropskimi dogodki ima sredozemski sporazum med Vel. Britanijo in Italijo še poseben pomen, zlasti ker napoveduje še sporazum med Francijo in Italijo. V zvezi s tem je važna tudi izjava angleških državnikov, da je locarnska pogodba za Vel. Britanijo še vedno obvezna in da je torej Vel. Britanija zavezana priskočiti Belgiji in Franciji na pomoč, če bi bili napadeni.

Na španskem bojišču se je posrečilo republikancem ustaviti pri Tortosi prodiranje Francovih čet proti morju, ni pa še ustavljena njih ofenziva tudi na vseh drugih frontah. Vlada v Barceloni je objavila splošno mobilizacijo in je prejela te dni 200 novih letal. Republikanci se zlasti trudijo, da bi zopet osvojili mesto Tremp, ker je zaradi padca tega mesta Barcelona brez električnega toka.

Na kitajskem bojišču so dosegli Kitajci veliko zmago pri Tajerčangu ter so prodrli do mesta Cinnana. Veliko japonskih oddelkov je bilo popolnoma uničenih in tuji dopisniki poročajo o gorah mrtvih Japoncev.

Popravi! Naslov na 19. strani spodaj se mora pravilno glasil Lovska cerkevica Celjanov in ne novska cerkevica.

NOVOST!

Trgovci!

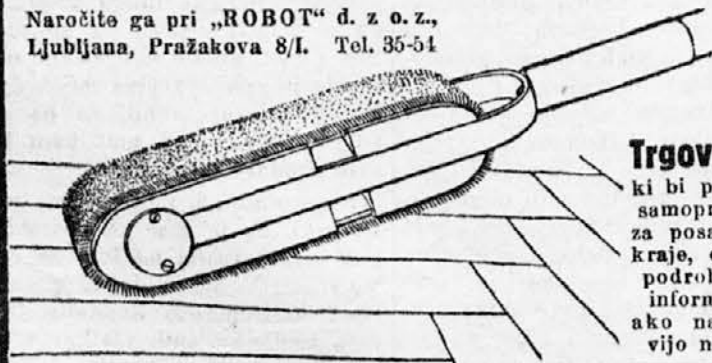
PATENT!

Prekrat v čiščenju parketa

Nekdaj so se mučili pri čiščenju parketa in odpravljanju madežev iz njega z jekleno žico.

Danes pa vse to opravlja **ROBOT** s tekočim jeklenim trakom. **Robot** Vam prihrani mnogo časa, truda in denarja. **Robot** Vam čisti voščena kakor tudi s prašnim oljem namazana tla. **Robot** je poceni, trajen, domač. Zanj jamčimo.

Naročite ga pri „ROBOT“ d. o. o. z., Ljubljana, Pražakova 8/L. Tel. 35-54

Trgovcem,

ki bi prevzeli samoprodajo za posamezne kraje, dajemo podrobnejše informacije, ako nam javijo naslov

JUGOSLOVANSKA TISKARNA V LJUBLJANI r. z. z o. z. PODRUŽNICA NOVO MESTO

IZVRŠUJE LIČNO IN SOLIDNO PO NAJNIZJŠIH CENAH
VSA V TISKARSKO STROKO SPADAJOČA DELA:
LEPAKE, LETAKE IN VABILA ZA PRIREDITVE,
RAČUNE, PISMA, KUVERTE, SEZNAME, BLOKE IN
VSE TISKOVINE ZA TRGOVINE IN PISARNE

Janez Trdina

Dolenjci*

I. Narodna in okrajna imena

Slovencev, ki bi se imenovali sami Dolenjce, ni menda nikjer. Na gornji Krki, n. pr. v Žužemberku, govorijo ljudje: Dolenjci se začnajo v soteški župi. Zadnja nedolenska vas so Kotje, prva dolenjska Drenje. Soteščani trdijo, da je Dolenjsko tam pri Novem mestu. Novomeščani pa ugovarjajo, da to ni res, ker da pravi Dolenjci žive niže, v šmarješki in škocijanski župi itd. Ob srednji Krki se celo čuje: Ta pa ta se je pritožila na Gorenjsko, tja v Trebnje! Potemtakem so Višnjani, Litijci, Ljubljanci in Vrhnjanci seveda še trije Gorenjci. Ta zmešnjava pa nas ne sme napotiti, da bi dolenjsko ime zametavali, še manj pa nam je posnemati nemške birokrate in učenjake, ki so razdelili vso kranjsko deželo na Gorenjce, Dolenjce in nekake Notranjce. Zlasti to ime se mi zdi tako brezumen prevod tuje izmislice, da bi se ga morali slovenski pisatelji sramovati in ogibati.

Med Savo, Gornjanci, kočevskimi hribi, Suho krajino in črto, ki gre nekoliko nad Višnjo goro proti Litiji, stane slovensko pleme, ki govori skoro isto narečje, ki živi do malega po istih šegah, navadah in razvadah, katero vežejo v eno skupino iste zemljepisne, zgodovinske, društvene in pravne razmere. Samo temu plemenu pripada po pravici ime Dolenjci. Njih je tedaj veliko manj, nego nam jih našteva službena statistika. Njihove tri reke so od izvira do ustja Krke, Temenica in Mirna. Ves okraj je vinoroden, razen malega oplečka proti Višnji gori, za delo mu mesto konja rabi ponajveč vol, ki je glavna domača živina, in dober del hrane mu daje koruza, ki je Gorenjcu brez velike važnosti.

Pravih mest, to je središč živih obrtnosti in razširjene trgovine, se v njem ne najde. Celó Novo mesto, »metropola dolenjska« (ha, ha, ha!) ni drugače nego uradniška in cerkvena naselbina. Da mu vzameš cesarske orle, kapitelj in samostan, bi postalo borna, propadajoča vas. Gosto posejani gradovi, gradiči in gradički nam spričujejo strašni, v nebo vpijoči jarem, ki je tlačil, davil in s solzami zalival mnogo stotin let ta lep del slovenske domovine.

Skromno se stiskajo med njimi male kmetije in kmetijice, ki nosijo ravno toliko dohodka, da se ob njem ne da lahko ne živeti ne umreti. Raztresene, neznatne vasi, nizke in tesne kočice, bomo pohištvo in orodje dokazujejo silno, ali ne pozabimo, da nezakriviljeno revščino, v kateri naši Dolenjci tije, trpe in — ne obupujejo. Dobrohljiva priroda jim je podarila lahko kri in zadovoljno sree, da ne čutijo svoje bede nikoli tako bridko kakor njihovi, mnogo bogatejši gorenjski bratje. Razen prostorne krške ravnice je vsa dolenjska krajina polna zelenih, z dobravami ovenčanih gora, prijaznih holmov in prisojnih bregov, okoli katerih se ovijajo in križajo tod grdi, blatni jarki in odrte tokane, tam ljubki doli, pisane loke in z vsakorodnim žitom, presnino in sočijem prelepo obsejana polja. V zavetjih se skriva marsikak košat vrt, po položnih in strmih klonih pa se vzpenja zlahna vinska trta, posajena mestoma prenizko in previsoko, ker jo poparijo dostikrat zimski in spomladni mrazi.

Sredina dolenjskega pogorja je simpatični Sentrupert s svojo krasno okolico. Tam sta stala s pokojnim grofom Barbom v njegovem vinorodnem gradu na Debenecu. Pod nama je ležala vsa dolenjska stran in nama razkazovala ponosno svojo čudovito raznolikost in nepopisno milino. Po vseh gorskih kopicah so se lesketale okoli naju bele cerkvice; dasi je bil zapadni kraj v meglo zavit, naštelava sva jih več nego šestdeset! Vsakod so se vzdigovali in vrstili griči za griči, hribi nad hribi. Višina jim je rasla od vseh strani, čim bolj so se bližali Debenecu. Grof se zasmeje in veli: »Zdaj mi pa povejte, če ni naše Dolenjsko kakor velikanska skleda precej debelih slovenskih žgancev?« Jaz ga vprašam: »Kje imate pa ocvirke?« Barbo namigne pomenljivo z očmi in obrazom in mi zašepeta na uho: »Pozabal nam jih je — Dunaj!«

Suha krajina

Zdaj pa pogledajte, kakšna imena je dal Dolenjec svojim sosedom in drugim ljudstvom in narodom, s katerimi občuje. »Suha krajina« in »Krajinčani« pravi vasem in ljudem, ki spadajo pod hinjski in ambruški zvon. Ribničani mu niso le ribniški tržani in župljani, ampak vsi prebivalci Ribniške doline, torej zopet tri župe: Ribnica, Sodražica in Dolenja vas, kar je gotovo pametno, kajti v vseh treh se govori isto narečje. Kočevarjev Dolenjci nimajo za Nemce, ampak za posebno svojat in pasmino, ki govori jezik, ki ga »niti vrag ne razume«. Njihovo deželico imenujejo Kočevsko, bolj poredkoma tudi Kočevje. To ime je dobila bržkone od koč (hiš brez kmetije). Ljudje bi se morali zvati prav za prav Kočarji ali Kočevci, ali tujka Kočevanji se je v našem narodu tako globoko ukoreninila, da se ne bo dala več izriniti. Mestu Gottschee pa ne reče nikoli nobeden Dolenjec Kočevje, ampak vedno le Kočevsko mesto. Morda bi bilo dobro, da bi se poprijeli teh dolenjskih nazivov tudi slovenske bukve in novine.

Kočevje

Istega pomena kakor Kočevje so sosednje Bajte. Bajtarji so Slovenci, ki žive v dveh majhnih, jako bornih župah na Hrvaškem (blizu Prezida in Čebra). Oni so si začeli prvi iskati dela na severnem Hrvaškem, posebej v slavonskih gozdih. Njihovo ime je prešlo tudi na kranj-

ske drvarje. Bajtar so rekli ljudje nekaj časa vsakemu, ki je delal v hrvaških šumah. Ze pred več leti pa je to ime popolnoma zamrlo: Bajtarja so izpodrinili Hrovatarji. Razložek je samo ta, da je Dolenjem vsak rojak Hrovatar, ki živi v troedini kraljevine, naj bo v hosti ali kje drugje. Dokler se je kaj pridalo zaslužilo, so vrel Dolenjci v Hrovatarje kakor čebele na med. Zadnja leta je to potovanje nekoliko ponehalo, ker se delo ne plačuje več tako dobro kakor prej in ga ni vselej niti moči dobiti.

Bela Krajina

Bela Krajina imenuje Dolenjec zaradi narodne, hrvaški podobne nošnje Hrovate. Samo ob gorenji Krki sem slišal, da veče Semičanom Beli Kranjci, vse druge stanovnike črnomajškega političnega okraja pa zovó tudi tod Hrovate. Domačini se tej dolenjski zamenjavi smejejo in čudijo: kake Hrovate smo mi? Kaj ne čujete, da govorimo malo ne tako kakor vi, in ali ne veste, da spadamo pod kranjsko Ljubljano, ne pa pod hrvaški Zagreb? Bela krajina je zdrav, krepak in zaveden ud naše narodnosti. Najvažnejši kraji v njej, mesti Metlika in Crnomelj in velika vas Semič, kjer prebiva dekan, so zdaj čisto slovenski. Za Kolpo pa živi tudi dosti korenitih (štokavskih) Hrvatov, ki so mi zatrčili, da razumejo »Pozor!« laže nego »Slovenski narod«.

Nahaja se več sledov, po katerih še sme soditi, da je bilo nekdanj v Beli krajini mnogo več Štokavcev, nego jih je zdaj, in da so bili Vlasi, to je staroverci. Jako

znamenito se mi zdi, da pravijo drugi Belokranjci Semičanom Šokeji (katoličani), kar kaže, da so morali biti oni sami prejšnje čase, vsaj nekaj njih, inoverci, kakor so še dan današnji Bojanci. Veliko Belokranjcev hodi na Nemško krošnjari. Od tod so dobili pridevek Nemškarji, ki res da ni pravilno narejen, ali si ga treba zapomniti, ker je naroden. Za Nemce in nemško deželo so izumili Nemškarji novi imeni Kvake in Kvakarsko, ki nista niti šala niti zabavljeja, kakor nekateri mislijo. Povpraševal sem dosti krošnjarjev, kaj jih je napotilo na to preimenovanje, pa nisem mogel izvedeti nobenega verjetnega razloga.

Podgorje

Med Savo in kočevskimi hribi se dvigujejo dolgi in široki Gorjanci. Staro, malo ne pozabljeno ime jim je bilo

II. Občevanje in narodnost

Na svetu je malo narodov in plemen brez primesi sorodne in tuje krvi. Tudi Dolenjci je imajo v sebi in med seboj več, nego mislijo učenjaki. Mešali so se dosti z drugimi slovenskimi in slovanskimi, nekoliko pa celo s popolnoma inorodnimi priseljenci. Najprej mi je imenovati Gorenjce.

Preden so se naredile železnice, so hodili gorenjski krčmarji in trgovci mnogo bolj pogosto na Dolenjsko nego danes. Zlasti jeseni je šel po veliki cesti voz za vozom. Tega živega in koristnega občevanja se starejši Dolenjci dobro spominjajo in ga zdaj prav bridko pogrešajo. Na potu se je seznanil mnogoteri krepki gorenjski fant z brhko Dolenjko, ki sta to znanje dostikrat potrdila s poštnim krščanskim zakonom. Tudi med rokodelci in obrtniki se je dobilo že od nekdanj obilo Gorenjcev. Zabavljivo govore Dolenjci, da so jim prišli konjederci in rezarji vsi z Gorenjskega.

Najvažnejši in boljši del vseh doselcev pa so gotovo duhovniki. Vladike so pošiljali župnike in kaplane res da iz vse svoje vladikovine, ali to je sploh znano, da je bilo med njimi vedno največ Gorenjcev. Duhovniki so bili dolgo, dolgo, več stoletij edini pravi prijatelji našemu narodu in do najnovejšega časa skoraj edini zastopniki slovenske inteligencije, naš edini izobraženi stan. Oni so ustanovili Dolenjem prve šole na kmetih ter budili in širili v njih in zunaj njih veselje za nauk in napredek. Vse kar je Dolenjec vedel in znal o verskih in znanstvenih rečeh, je prejel od njih; ima jih torej po pravici za svoje prosvetitelje in dobrotnike.

To pa se nikakor ne more trditi o gorenjskih uradnikih, še manj pa o nekdanjih novomeških samostancih, ki so imeli v svoji oblasti razen ljudske šole tudi gimnazijo. Ti možje so hlapčevali do l. 1848. tako zvesto nemškemu molohu, da se niso mogli z njimi kosati niti rojeni Nemci. Trudili so se in pehali na vse pretege,

Kukova gora. Gorjanci pa so dejali Dolenjci ljudem, ki so na njej stanovali. Zdaj se zovejo na vsaki strani drugače. Katoliškim Zumberčanom pravijo Slovenci Hrovatje, starovercem pa Vlasi (Vlasi). Za razložek so morali ostati Italijani to, kar so, namreč Italijani. Dolenjci ob Krki tedaj ne priznavajo laškega kraljestva, nego italijansko.

Gorski okraj na dolenjski plati Gorjancev se imenuje Podgorje, ki pa ne obsega, kakor bi se lahko mislilo, vse krajine med goro in Krko, ampak samo podgrajsko, slopiško in brusniško župo in orehoviško podružnico šentjernejske fare. Ze Vrhpoljci nočejo biti Podgorci, dasi prebivajo na sklonu Gorjancev. Šmihelci se na to ime baš ne jeze, ali tudi njim se zdi bolje, da se jim veli samo Šmihelci ali Šmihelčani in nič drugače. Svojemu župljanu plemenitemu Langerju so se jako čudili, da si je dal pridevek Podgorski (von Podgoro).

Krško polje

Ljudi, ki žive na velikem ali nekoliko silno peščenem Krškem polju, imenujejo sosedje Poljance. Podgorci rabijo to ime tudi za šentjernejčane. Na levem bregu Krke je domovina sloveče svinjereje, Zakrakovje. Tudi za druge reči je ves ta okraj močno podoben gornje-hrvaškimi ravninam. Zakrakovci stanujejo v Čučji mlaki, Hrovaškem brodu, Dobravi in Mršči vasi. Od Krškega do Škocijana gre nizko hribovje, polno vinstva in sadja, ki je vsaj mojim očem neizrečeno prijazno. Prebivalci se mu zovó Hribci. Hribski vasi in župi sta dražestna Raka in Bučka, ki je daleč po svetu znana zaradi velikih konjskih sejmov. Sploh pa so Dolenjem vsi gorski ljudje hribci, kakor Gorenjem hribovci.

Cigani

Po Dolenjskem se vlačijo mnogo ciganov, ki so se priselili s Hrvaškega. Sami sebi pravijo Roma (v ednini Rom). Na dolenji Krki so se udomačili najbolj Jurkoviči, na srednji in gorenji pa Brajdiči. Večkrat se prikladijo tudi štajerski ali ogrskohrvaški cigani, enkrat sem videl celo španjolske. Nižja plast tega plemena so vsekakor vedno blatni in razčepani Brajdiči in Jurkoviči, ki žive do malega le ob beraštvu in tatvini. Ciganom višjega razreda, tistim, ki znajo lepo gosti ter se lišpajo z zlatimi prstani in novci ter srebrnimi gumbi, pijo kavo itd., pravijo Dolenjci Egiptarji. To ime so dali ciganom razen nekaterih tujih narodov tudi Dalmatinci. Stari dubrovniški pesniki so prepevali radi o Jegjupki (ciganki).

Naposled mi je omeniti, da prosti Dolenjci svoje narodno ime slabo poznajo. »Slovenci« so jim vsi Slovani. Dostikrat sem čul tožbo: Škoda, da je slovenskih jezikov toliko. Kako močni bi bili vsi mi, da govorimo vsi samo enega. Slovence pa zovó tudi privržence narodne stranke, kakor da bi bili kaka posebna kasta. Kmetje pravijo: Mi govorimo kranjski, gospodje pa pridigajo slovenski. Razumemo jih lahko, ali zakaj zatežajo tako po hrvaško? Narodne pesmi in naprave imenujejo kranjske, umetne pa slovenske. One so jim ljubše, slovenske se jim zde pretežke in nekako tuje.

Vedne volitve so seznanile Dolenjce tudi z nemškutarji. Pravijo jim meškutarji. Ker imajo svoj glavni brlog v mestih, misli naše ljudstvo, da so dobili svoje ime od njih. Ta izprememba naziva se mi zdi pomenljiva in vesela, ker dokazuje, da dolenjski kmet samega sebe ne šteje med meškutarje.

** Prednik zagrebškega »Obzora«.

rabeč tudi najgrja in najpodlejša sredstva, da bi ponemčili dolenjsko mladino in jo izneverili svojemu narodu.

Občevanje z Gorenjci je bilo zmerom tako često, obsežno in jako, da se mu pozna marsikateri sled celo v gorenjskem govoru. Dostikrat se sliši na pr.: Dobro jutro, dobro vino itd. V dolenjskem narečju bi se moralo reči: dobro jutro, dobro vino. Mislim, da se je izpremenila po istem potu tudi črka l na koncu besed in slov v -v- ali prav za prav v -u- (biu namesto starejše oblike bil, ki so jo ohranili vzhodni Slovenci).

Ribničani

Prav krepek in koristen kvas so neobrti dolenjski krajinj okretaj, na trgovino in vsak posel in dobiček prekanjeni Ribničani in Laščani. Mnogo skupaj jih ne živi nikjer, ali posameznih najdemo precej po mestih in na kmetih. Brez njih ali njih naslednikov ni morda nobena večja občina. S spretnostjo in varčnostjo so si nekateri jako opomogli in obogateli. Tisti, ki so naseljeni po vaseh, spadajo med najpridnejše kmete v vsej župi in srenji. Sem ter tja so oživili kako obrtnost ali trgovino, ki je bila domačinom prej neznana. Tako n. pr. so mi pravili v šentjerneju, da so lončarstvo v tamkajšnjem okraju ustanovili Ribničani.

Dolenjci tudi dobro pomnijo, da so jim prinesli pred sto leti najprvi krompir ribniški lončarji. Gospodinja, ki je od njih kaj kupila, so dali eden ali več kosov za seme s poukom vred, kako ji ga treba saditi in gojiti. Prejšnja leta je romalo mnogo dolenjskih možakov v Ribnico in dalje na Goro, gledat in poslušat zamaknjeno Lenčko. Vsem tem potnikom se je priljubil čedni trg s krasno obdelanim obližjem in dostikrat sem čul iz njihovih ust resnično besedo, da bi bila dolenjska stran

* Z dovoljenjem g. Lavoslava Schwentnerja, lastnika vseh avtorskih pravic po pok. Trdini.

imovitejša in srečnejša, nego je, ko bi se delalo in živelo v njej tako pametno, kakor v Ribniški dolini.

Dolenjci občejejo in trgujejo prav marljivo tudi z Belo krajino, dasi jih veže ž njo cesta, ki je polna strahovito strmih in nevarnih klancev in gotovo ena najbolj nerodno in neumno izdelanih cest v vsem avstrijskem cesarstvu. Brez dolenjskih trgovcev bi zgubili metliški in črnomaljski sejmi več nego polovico svoje znamenitosti in brez pobožnih belokranjskih romanjev bi opešale znatno sloveče dolenjske božje poti na Zaplazi in na Zalostno goro. Skoraj tako kakor Hrvat, ljubi naš Dolenjec v jedeh česen, mnogo bolj pa luk (čebulo), ki mu ga nosijo Belokranjci iz podzemeljske župe in obližja. Še težje nego Dolenjci brez luka, bi prebili Belokranjci brez svojega varuha sv. Feliksa, čigar svetinje jim dele svoje neskončne milosti in blagoslove v novomeški kapteljski cerkvi.

Štajerski Slovenci na Dolenjskem niso redki, posebno veliko jih je med romarji. Ne bom trdil, da so iznašli oni igranje poetičnega kola, ki se vrši o ponočnem času blizu nekaterih romarskih cerkev in se zove »vrteck«. Res pa je, da so vodili to igro in pridigali med njo fantom in dekletom že kakih 50 let sami Štajerci, kakor da Dolenjci do te časti ne bi imeli pravice.

Hrvati

Trdne in blagodejne vezi sklepajo že od najstarejših časov dolenjske Slovence s Hrvati. Skupno so prelivali na sto bojiščih svojo kri v ljutem boju s krvočnimi Turki. Skupno so se dvigali za svojo sveto »staro pravdo« proti peklenski svojati brezdušnih graščakov.

Pravih Hrvatov se je tega stoletja na Dolenjsko za stalno le malo doselilo. Meni so znani samo trije. Za

turškega divjanja pa jih je dosti prišlo. V naših Podgorcih teče nekatera kaplja hrvaške krvi. Tistim mnogim Slovincem, ki se pišejo za Hrovate (>Hrovate<), so pripotovali predniki brez dvoma iz hrvaških krajev. Tudi ne ravno redki priimek »Turek« so dobili najbrž Hrvati, ki so pribežali s Turškega na Kranjsko. Na osmanske Turke ali na poturčene Bošnjake (poturice) se ne more misliti, ker si oni niso nikoli iskali, niti trebal pribežati v krščanski deželi...

Narodno gospodarstvo na Dolenjskem je prejelo marsikak važen napredek in pripomoček od hrvaških bratov. Lahki, žilavi in vztrajni dolenjski konji spadajo k hrvaški pasmini. Kakor na Hrvaškem, se tudi ob Krki in Temenici prasi ne rede samo za dom, ampak se tudi prirejajo in z lepim dobičkom razprodajajo na vse strani. Kakor hrvaški Poljanci pitajo tudi dolenjski razen kureline obilo rac, gosi in puranov. Po hrvaškem zgledu so začeli Dolenjci že pred mnogimi desetletji sejati debeložrnato koruzo, ki se zove debeljača. V dolenjskih vinogradih je jela slabotne trte čedalje bolj izpodrivati plemenitejša hrvaška kraljevina in mestoma tudi primorščina.

Sosedstvo hrvaške zemlje in vedno občejanje z njenimi prebivalci je imelo jako dobre nasledke za dolenjsko slovenščino, ki je ostala mnogo bolj čista in bogata nego gorenjska. Posredujoči člen med našim in kajkavsko-hrvaškim narečjem je rodoljubna, prekrasen jezik govoreča Bela krajina. V dolenjskih pravah in navadah, mišljenju in življenju je marsikatera reč in prikazen, ki se ne da lahko pojmiti in razjasniti brez korenitega poznavanja hrvaške narodnosti in hrvaških nazorov in običajev...

Sejmi in božja pota

Glavna središča občejanja z domačini, rojaki in tujei so na Slovenskem trgi, sejmi, božja pota in cerkveni shodi. Razen omenjenih dveh slove v Dolenjskih najbolj romarske cerkve na »svetem« Kumu, na Veseli gori, na Krki, kamor hodijo tudi Gorenjci, sv. Petra na visokem hribu pri Žužemberku, Matere božje pri Kostanjevici, kjer se ima človek priliko nagledati zanimivih obrazov in nošnje vlaških in katoliških Žumberčanov in Žumberčank.

Poglavito tržišče za blago in govejo živino, zlasti pa za prasce, je Dolenjcem Novo mesto, kajti tu je trgovina z njimi tako velikanska, kakor nikjer drugje na Slovenskem, za prasce Sentjerne, za konje Bučka in Stična itd. S Kočevarji in Krajincani se shajajo sešobno na mnogobrojnih žužemberških sejmih, z Gorenjci pa seveda najbolj v Ljubljani.

Ljubljana

Belo stolico naše slovenske domovine imajo tudi oni za svoje glavno mesto, ne zategadelj, ker prebivajo v njej najvišji deželski oblastniki in uradniki, ampak zato, ker jo ljubijo in časte bolj nego vsa druga mesta, ki so jim znana na božjem svetu. Kadar se vrnejo iz nje prvičkrat domov, pripovedujejo po cele dni o imenitnostih in novicah, ki so jih v njej videli. Zlasti ne morejo prehvaliti ljubljanske gospode, kako neizrečno so prijazni in postrežljivi, da pokažejo neznanemu človeku, če jih preč, pot in mu razlože vse natanko, česar koli jih vpraša. Vse znanke zavidajo dekli, ki si dobi službo v Ljubljani. Večkrat sem čul iz ust starih ljudi, ki niso prišli dosti od doma, kako radi bi videli pred smrtjo Ljubljano... (Iz »Slovana« 1884., priobčil dr. J. Rus.)

P. Janez

Nekoliko iz geologije Dolenjske

Dolenjska je gorata in hribovita pokrajina; ravnin ima le malo in še te so primeroma majhne. Največja ravnina je Krška ravnina ali Krško polje med Kostanjevico in Krškom, manjša je pri Grosupljem in pri Stični, ona med Mirno in St. Rupertom pa imena ravnine že skoro ne zasluži.

Pokrajinsko ima Dolenjska dva različna značaja. Manjši del, ki se razteza severovzhodno od Štećne Stične — Novo mesto, ima predalpski značaj. Tu imamo tri izrazite gorske grebene, ki potekajo vzporedno proti vzhodu, to je v alpski smeri. V severnem grebenu kraljuje tudi najvišja dolenjska gora Kum (1219 m). V tem delu Dolenjske se menjavajo med seboj skladi apnenca in dolomita z glinastim skriljavcem in laporjem raznih geoloških dob. Ker so skriljavci in lapor za vodo nepropustni, se zbira na njih voda iz višje ležečih apnencev in dolomitov in prihaja v obliki studencev na dan. Zato ljudje v tem delu ne poznajo pomanjkanja vode kakor v večjem delu Dolenjske.

Vsa ostala Dolenjska je v geološki zgradbi bolj enolična. Povsod kamor pogledamo, vidimo z malo izjemami samo apnenec, bele, sive, črne, rdečkaste, ploščate in skladovite, v vseh mogočih različnih. Zato ima ta del Dolenjske kraško lice, dasi ga obširni gozdovi za silo še prikrivajo, toda le za površen pogled. Tu ne najdemo pogorij z določeno smerjo in vmesnih dolin. Vsa pokrajina je le obširna planota, vzdignjena kakih 500—600 m nad morjem, torej 200—300 m nad bližnje ravnine.

V zgodnjem terciaru so se naše pokrajine vzdigovale iz obširnega morja. Pri vzdigovanju se je planota na več mestih prelomila in razpadla na posamezne manjše plošče. Take plošče so na desnem bregu Krke deli kočevske planote in Roga, na levem bregu pa doberniško-ajdovska planota. Poslednja se razprostira na jugu do Straže in Prečne, na vzhodu pa do Temenice, ki deli s svojim tekom kraško Dolenjsko od alpske oz. predalpske.

Na teh planotah se vzdigujejo posamezni vrhovi nad svojo okolico, deloma osamljeni, deloma v skupinah, mikjer pa ne v obliki gorskega grebena. Nekateri so ostanki nekdanjega zemeljskega reliefa iz terciarne dobe, drugi pa posledica neenakomernega vzdigovanja posameznih plošč. Za primer davnega reliefa bi nam služili vrhovi na ajdovski planoti, za neenakomerno vzdigovanje pa vzhodni rob Roga od Sv. Petra nad Sotesko do Pogorcelca nad Podturnom.

V strtem ozemlju si je voda med posameznimi ploščami laže utirala svojo strugo, jo razširila in poglobila. Po takih prelomih tečejo skoro brez izjeme vse dolenjske reke in potoki.

Krka in kraški pojavi

Krka nam daje lep primer, kako vplivajo prelomne žrte na smer rečnega toka. Od izvira do Soteske teče reka po prelomnici, ob kateri se je ločila planota Roga od ostale pokrajine. Prvotno je tekla Krka najbrž naravnost ob prelomu po črnošnjiški dolini ter se izlivala pri Semiču v Hrvaško oz. panonsko nižino. Ker se je pozneje ozemlje nad Semičem naglo vzdigovalo, je voda zastajala v topliški kotlini in si končno prepilila pot v Novomeško kollino, kjer ima lažji, toda daljši odtok. Tudi tu teče po ozemlju, ki so ga že prej pripravili vzporedni prelomi.

Večina Dolenjske je le del dinarskega Krasa, to nam potrjuje že jugovzhodna smer glavnih prelomnic, rek in kraških polij. Tudi tla sestavljajo iste kamene kakor na južneje ležečem Krasu in značaj kraških voda imajo poleg Krke skoro vsi potoki. Že izvir Krke je

značilen. Dva močna izvirka prihajata na dan ne daleč drug od drugega, vsak iz svoje podzemeljske votline. Južni izvir ima za par stopinj hladnejšo in pitno vodo, severnejši, ki izvira neposredno izpod velike votline, ima toplejšo in neokusno vodo. Vsak od teh izvirkov ima torej svojo podzemeljsko strugo in prihaja iz različnih krajev.

Od vasi Krke do Gornjega Polja, torej na 25 kilometrov dolgem teku, se ne izteka v Krko niti en potok, pač pa je mnogo močnih studencev, ki se iztekajo skoro neposredno v Krko. Vsa obilna dežnica in snežnica, ki pada na te planote, ponikne v porozna tla, se zbira pod zemljo v poloke in se končno izliva naravnost v reko.

Ob prelomnici, ki poteka ob Rogu mimo Žužemberka proti Semiču, izvira več kraških pritokov, ki se po kratkem teku izlivajo v Krko. Tako imamo v kratki razdalji od Loške vasi do Podturna štiri močne izvire, ki odvajajo vodo iz kočevske planote v Krko. To so izviri pri Loški vasi, pri Suhorju, Obrhu in pri Podturnu. Poslednji izvir je od vseh največji, to je potok Radeč.

V bližnji in daljni okolici je mnogo večjih in manjših jam, med temi nekatere ledene in ena veterica, iz katere piha poleti močan hladen veter. Vse te jame so delo kraških voda.

Znana kraška reka je Temenica. Izvira blizu vodo nepropustnih skriljavcev severno od Stične, preide nato na kraška apnenčeva tla, ki jih deloma prekriva še ilovica. Že v ilovici polagoma zginja v zemljo, pozneje dvakrat ponikne in pride končno pri Prečni z novim imenom Prečna na dan. Vsega skupaj teče Temenica kake štiri kilometre pod zemljo. Zanimivo je to, da je podzemeljski padec Temenice večji kakor na površini. Ves tek te kraške reke je usmerjen po ozemlju, ki je strto od preloma in razpokano v veliko globino.

Delo kraških voda

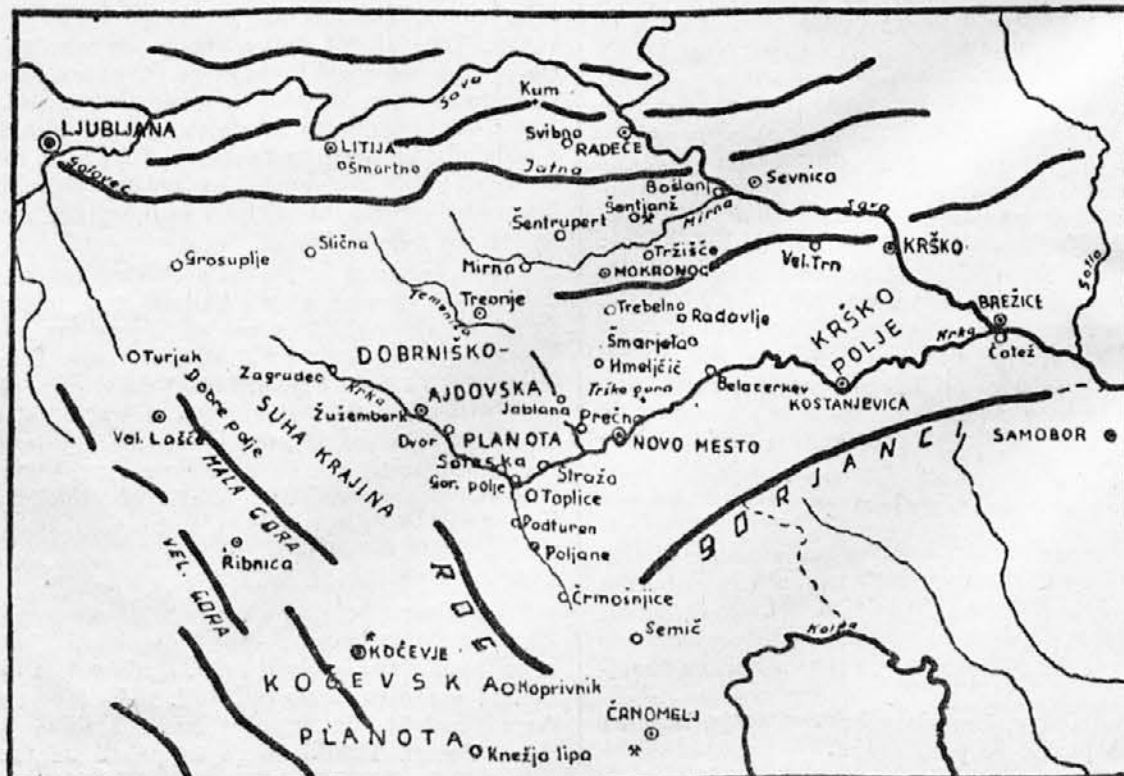
Voda, ki vsebuje mnogo ogljikove kisline, lahko topi apnenec na svojih podzemeljskih potih, si razširja strugo,

izgloje obširne votline in odlaga raztopljeni apnenec deloma pod zemljo v obliki apnene sige in blestečih kapnikov, deloma ga prinaša na dan, kjer se na rastlinstvu useda kot lehnjak ali apneni maček. V gornjem teku Krke vidimo, kako velike množine apnenca prinaša voda izpod zemlje na površino. Lehnjak se je nabral tu v taki množini, da je zvišal strugo reke in ustvarja naravne jezove pri Dvoru in Zagradcu. S podzemeljskim delovanjem kraških voda so nastali in nastajajo še danes obširni podzemeljski prostori z vsem svojim čarom. Prostori, kamor bi lahko spravili celo vas s cerkvijo vred, niso redki.

Ko bi bile podzemeljske jame laže dostopne, bi mogli opazovati, kako se te tvorbe minljive. Njihov obok ob površini, ki je zgrajen iz visočih skladov apnenca, se po malem pa stalno kruši in plast za plastjo pada v globino. Končno zgrmi še poslednja plast in temen prepada zazija na površini. Takih prepadov je na kraškem ozemlju in tudi na Dolenjskem mnogo.

Lukenski grad

Izredno lepe kraške pojave je mogoče opazovati ob izviru Prečne pri grajski razvalini. Že ob poti moremo videti, kako je kamenje ob pobočju doline strto od preloma. Posebno lepo se to vidi ob koncu doline blizu izvira. Dolina se tu končuje nenadoma v obliki strmega amfiteatra, ki obdaja v polkrogu razvaline Lukenskega gradu. Neposredno pod grajskimi razvalinami izvira Prečna izpod neredno nagrađenih skal. Na teh skalah je postavljen tudi grad. Vse dno skalnatega amfiteatra je poraslo z grmovjem, ki se je vgnezdilo med skalami. Če se ozremo na visoke in strme stene, ki nas obdajajo v polkrogu, nam je takoj jasno, odkod prihajajo te skalne ruševine. V davnem času je stala tu obširna podzemeljska votlina z obsežnim obokom iz apnenčevih skladov, ki ležijo tu precej vodoravno. Obok se je polagoma krušil, dokler se ni — najbrž ob kakem potresu — zrušil ves v globino. Prečna, ki je prej pri-

hajala iz volline, izvira sedaj izpod ruševin, na katerih so pozneje postavili grad Luknja.

Nad izvirov pelje pot mimo grajskih razvalin na strme stene amfiteatra do nizkega sedla med dolino Prečne in 53 m višje ležečo dolino Temenice, kjer potok poslednji ponikne pod zemljo. Pot skozi gozd pelje med mnogimi lijasnimi dolinami. Te dolinice so na dnu pokrite deloma z rdečo kraško prstjo, deloma se pa končavajo v manjše ali večje prepade. Vrsta teh dolin se vleče v smeri podzemeljskega teka Temenice in nam priča, da je pod površino v tej smeri mnogo podzemeljskih votlin, po katerih je nekdanja tekla ali še teče voda. Med vasmi Vrhovo, Jablana in Malenska vas se razteza ozka in plitva dolina, ki je na dnu pokrita s peščeno ilovico, oz. rdečo prstjo. V ilovico je vrezana ozka struga, ki je pri običajnem vremenu suha. V presledkih opazimo manjše in večje globeli, kjer se struga slepo konča. To so ponori,

do katerih prihaja ob deževju narasla voda. V suši ponikne vsa voda že pod mlinom pri Malenski vasi. Ob velikem deževju pa preplavlja voda vso dolino. Tedaj bruha v bližini Lukenjskega gradu voda iz številnih votlin, ki so drugače nevidne. Podobnih kraških pojavov imamo v bližnji in daljni novomeški okolici na izbiro. Bršlinski potok in njegov tek je tudi taka zanimivost.

Kljub obširnim gozdovom je večina Dolenjske kraška pokrajina, dasi ji na prvi pogled tega ni videti. Gozdovi v njej ne samo lepšajo njeno lice, ampak varujejo obenem rodovitno zemljo. Kjer ljudje brezmišlno trebijo gozdove, izginja z gozdovi vred tudi zemlja. Leto za letom odplavlja voda rodovitno prst, zlasti iz strmih obdelanih pobočij in vinogradov in marsikak posestnik s skrbjo opazuje, kako se prikazuje vsako leto več kamenja iz njive.

Geološka starost kamenin

Karbon in perm

Da ima severovzhodni del Dolenjske tako različno pokrajinsko lice, je glavni vzrok v geoloških tvorbah, iz katerih je zgrajen. V tem delu zavzema največ prostora velika zemeljska guba, ki se kakor velik obok razprostira od zahoda proti vzhodu, torej v alpski smeri. To gubo imenujejo litijsko karbonsko antiklinalo. Gubo so nekdanj pokrivali debeli skladi triadnega apnenca, ki ga je pa v dolgotrajnih dobah voda odstranila. Tako je prišlo na dan jedro gube, ki ga sestavlja karbonski glinasti skriljavec in peščenjak.

Starejših plasti od teh na Dolenjskem ne poznamo. Karbonski skriljavec so v svežem stanju črne barve, prepereli pa blede rumenkasti, peščenjaki so rjave do sive barve. Širok pas teh karbonskih plasti se vleče od Ljubljanskega polja mimo Litije blizu do Sevnice ter se nadaljuje v isti smeri še onkraj Save.

Karbonski skriljavec so primeroma mehki, zato jih voda lahko razdira in odnaša. Res vidimo, da je ta gornjekarbonska tvorba v velikem delu že odnesena, tako da presegajo triadni apneneci ob njenih pobočjih v višini karbonsko jedro, n. pr. gora Kum.

V kraškem delu Dolenjske je karbonska tvorba precej redka; v manjši količini jo nahajamo pri Velikih Laščah, pri Velikih poljanah in na Kočevski planoti pri Banji loki in pri Knežji lipi. V neposredni bližini Novog mesta ni karbonskih skriljavcev. Te tvorbe so nastale večinoma v plitvem morju, nekaj peščenjakov celo na obrežju suhe zemlje. V njih so našli pri Litiji ostanke že davno izumrlih rastlin.

Karbon prekrivajo redno permske plasti. To so usedline plitvega morja, deloma celo plasti puščavskega peska. Glinasti skriljavec in peščenjak so pretežno rdeče do vijoličaste barve. Med Svibnem in Št. Janžem prekriva permska tvorba karbonske plasti zdržema kilometre daleč na okrog.

Karbonski in permski skriljavec so zaradi pomanjkanja apnenca nerodovitna podlaga za poljedelstvo. Na njih uspevajo le gozdovi, pa še ti prav skromno. Kjer hočejo karbonska tla obdelovati kot njive in travnike, jih morajo stalno gnojiti z apnom ali apnenim peskom, oz. s cestnim blatom.

Karbon in perm sta poslednja člena starega geološkega veka, paleozoika. Nad paleozoikom se razprostirajo tvorbe geološkega srednjega veka, mezozoika.

Triadna doba

Kot najstarejši zastopnik mezozoika prekriva karbonsko-permske usedline obsežna vrsta triadnih plasti; najnižje med temi so werfenski skladi. Imenujejo se po malem trgu južno Salzburga. To so glinasti in peščeni skriljavec rumenkaste, sive do rdeče barve, dalje laporasti in skriljavi apneneci navadno rumenkaste barve. Apneneci so včasih oolitški. Po usedlinah sklepamo na srednje globoko morje, deloma celo na suho zemljo. Werfenski skriljavec so rodovitna podlaga za poljedelstvo, zato so skoro povsod obdelani. V tej tvorbi nahajamo na Dolenjskem precej železne rude hematita in oolitškega rjavoga železovca.

Werfenske plasti nahajamo pri Št. Rupertu, od koder se razširjajo proti vzhodu skoro do Št. Janža, proti zahodu pa v ozkem pasu do Šmartna pri Litiji. V manjši množini jih nahajamo skoro povsod skupaj s permom, kakor pri Vel. Laščah, pri Banji loki in pri Knežji lipi, brez perma pa pri Koprivniku. Posamezne krpe te triadne tvorbe pridejo na dan tudi pri Mokronogu, severno ob cesti in na jugu v ozkem pasu.

Karbonske, permske in werfenske plasti so za vodo nepropustne. Ob njih in v njihovi bližini izvira mnogo studencev in večina potokov Dolenjske. Iz apnenca in dolomita, ki navadno pokriva te plasti, prdira voda do skriljavcev in ob teh prihaja na najnižjih mestih na dan kot studenci.

Na werfenskih plasteh ležijo navadno mogočni skladi školkovitega apnenca in dolomita. Ta triadna stopnja prehaja proti vrhu večkrat v pločast ali skriljav apnenec ali celo v laporaste in glinaste skriljave, rjave do črne barve. Skoro povsod se pojavijo med skriljaveci zelenkaste laporaste plasti — vulkanski groh. V tej stopnji triade, ki jo imenujejo ladinsko stopnjo, se je pojavilo v južnih Alpah več vulkanov, ki so izmetavali lavo in vulkanski pepel. Lava se je strdila v kremenov keratofir, ki je na Gorenjskem precej razširjen, vulkanski pepel so pa raznašali vulkani v bližnji in daljni okolici, kjer se je mešal z morskimi usedlinami. Na ta način je nastal vulkanski groh. Plasti ladinske stopnje so imenovali deloma wengenske, kassianske, šenturške (po Šenturški gori) ali nepravne karbonske. V vseh se pa

nahajajo enake okamenine, ki pričajo, da so usedline iz iste triadne stopnje. Usedline iz ladinske stopnje se nahajajo na Dolenjskem na več mestih. Sem spadajo večinoma pločasti apneneci z gomoljastim rožencem iz gornjega dela školkovitega apnenca. V večji množini se nahajajo isti zahodno od Boštanj. Proti zahodu prehajajo v laporaste grohe wengenskih ali kassianskih plasti. Dalje jih opazujemo severno od Št. Ruperta, pri Čatežu in pri Velikih Laščah.

V bližini Krškega se nahajajo zagonetne »krške« plasti. To so sivkasti do rdeči peščeni skriljavec in skriljavi apneneci svetle barve. V njih do sedaj še niso našli okamenin in jih zato po starosti še niso mogli točno opredeliti. Verjetno pa je, da spadajo v ladinsko stopnjo triade.

Za ladinsko stopnjo sledi karnijska z rabeljskimi skladi. Rabeljske plasti so na Dolenjskem zelo redke. To so tvorbe večinoma plitvega morja ali obrežnega pasu: laporasti peščenjak in bituminozni apnenec, pretežno temne do črne barve, pa tudi svetli in rdečkasti niso redki. V alpskem delu Dolenjske so rabeljski skladi razviti le kot apneneci, ki se nadaljujejo iz srednje v gornjo triado. V manjši količini jih nahajamo kot skriljavec v okolici Turjaka in Velikih Lašč.

Da spadajo tudi trnske plasti — imenovane po Velikem Trnu, zahodno od Krškega — v karnijsko stopnjo triade, da so torej nekak ekvivalent rabeljskih plasti, je skoro gotovo. Ležijo namreč na krških plasteh, pokriva jih pa dachsteinski apnenec ali glavni dolomit. Gorjanovič, ki je kartiral južni del Gorjancev, jih prišteva k rabeljskim skladi.

Trnske plasti so na Dolenjskem zelo razširjene. V največjem obsegu so razvite zahodno od Krškega po gričevju Velikega Trna, segajo na severu do Save, na jugu pa do terciarnega gričevja ob Krškem polju. Na zahod se razprostirajo skoro do Tržišča. Precejšen del železniške proge, ki so jo zgradili od Tržišča do Sevnice, teče po teh nezanesljivih skriljavcih. V bližini Novog mesta se pojavijo trnske plasti vrh Trške gore, segajo na severu do vasi Radovlje, na zahodu pa do vasi Čemše pri Hmeljčiču. Tudi jugozahodno od Trebelnega so trnske plasti precej razširjene. Iste plasti se nahajajo v večjem obsegu na severnem pobočju Gorjancev, manj ob južnem pobočju. V obeh primerih ležijo pod glavnim dolomitom, na jugu deloma tudi pod krednim konglomeratom.

Glinaste in laporaste snovi ladinske stopnje in trnskih plasti so za okolico velikega pomena zato, ker so dober vodni horizont. Ob njih se zbira voda iz višje ležečih apnencev in dolomitov in prihaja v obliki studencev na dan (potok Gospodična na Gorjancih itd.). Za poljedelstvo in vinogradništvo so te plasti ugodne, zlasti kjer so pomešane z vulkanskim grohom.

Triadno dobo zaključuje na Dolenjskem dachsteinski apnenec in glavni dolomit, ki ponekod nadomešča apnenec. V ozemlju med Litijo in Radečami leži dachsteinski apnenec na srednjetriadnem. Ohranjen je le pretrgano, večinoma v višjih gorskih predelih. Tudi vrh Kuma je zgrajen iz dachsteinskega apnenca. Po drugih krajih Dolenjske ga nadomešča deloma glavni dolomit. To so bivši koralniki, ki so izgubili pri poznejših spremembah vse sledove svojega postanka. Ponekod je dolomit prav drobno vrstevnat, večinoma je pa brezsmiren. Glavni dolomit se nahaja v večji množini na severnem pobočju Gorjancev; leži na trnskih plasteh. Tudi na južnem pobočju se nahaja, samo v manjši količini. V večjem obsegu je razvit ta gornjetriadni dolomit okrog Stične. Od tu se vleče v dveh pasovih proti jugovzhodu. En pas opazujemo ob gornjem teku Krke, zlasti na levem bregu do Soteske, drug pas pa ob Temenici v pretrganih kosih do Trebnjega in še dalje proti vzhodu.

Od karbona do konca triadne dobe je pokrivalo večinoma globoko morje naše kraje. Od časa do časa je morje poplivalo, za krajšo dobo je nastala tu in tam nizka obala, ki se je kmalu zopet pogreznila v morje. Koralni otoki so se razprostirali kilometre daleč, se pogrezali in znova nastajali na drugem mestu. Ognjeniki, ki so se pokazali v srednji triadi na morski površini kot manjši in večji otoki, so delovali, ugasnili in se končno zopet zgubili v morski globini. Tako so nastale usedline, različne po klimatskih in fizikalnih razmerah, usedline, ki dajo pokrajini v severovzhodnem delu še zdaj pestro lice.

Jurska in kredna doba

Za triadno dobo je sledila jurska. Naše pokrajine so se pogrezale in globoko morje je preplavljalo vse predalpsko ozemlje. Iz morja so moleli le večji in manjši otoki, deloma koralni deloma starejše ozemlje, dvignjeno iz morja. Morska globina je ostala dolgo dobo nespreme-

Dragotin Kette

Na trgu

Noč trudna
molči,
nezamudna
beži
črez mestni trg luna sanjava.
Vse v mraku
mirno,
na vodnjaku
samó
tih veterc z vodo poigrava.
Vodice
šumé
in rosice
prše
brez konca v broneno kotanjo;
brezdanj je
ta vir,
šepetanje,
nemir
brezkončna, kot misli so nanjo.

Pa bliži
ni cest,
ah v Elizij,
do zvezd
ne morete kaplje šumeče.
In smelo
želje
do Angéla
mojé
hitite zaman hrepeneče...

Noč trudna
molči,
nezamudna
beži
črez mestni trg luna sanjava,
in ruši
pokoj
moji duši
nocoj;
brezskrbno pa ljubica spava.

njena. Apneno blato, ki se je nabiralo na morskem dnu, se je polagoma strjevalo v apnenec in mogočni skladi te kamenine na Dolenjskem nam pripovedujejo zgodovino davno minulih časov. V njih so ohranjeni ostanki tedanjih morskih živali.

Jurski apneneci na Dolenjskem so v splošnem podobni onim pri Podpeči pri Ljubljani. V spodnji juri imamo pretežno temne apnenec, vendar tudi svetlosivi niso redki. V njih se nahajajo v okolici Toplice iste okamenine kakor v podpeškem apnenecu. To so predvsem školjke megalodonte, velike ostrige, brachiopodi, belemniti itd. Spodnji del jure se nahaja samo na najnižjih mestih, v višjih legah prevladuje jurski oolit (ikravec), ki pripada srednji in zgornji juri. Delo za razmejitev jurskih usedlin čaka še na prihodnje geologe. Jurski apneneci se pričenjajo po eni strani nekako pri Grosuplju ter se vlečejo v 10 do 12 kilometrov širokem pasu proti Rogu, zavzemajo njegov vzhodni del proti Krki ter se nadaljujejo proti Semiču in Kolpi ter dalje proti jugovzhodu. Po drugi strani se vleče pas enakega apnenca od Zaplaza proti Krški kotlini. Ob gornjem teku Krke se strneta oba apnena pasova do kolena reke pri Polju. Južno od kolena opazujemo še mnogo oolitškega apnenca, toda ne več tako strnjeno, ker ga prekriva na več mestih že kredni apnenec, oziroma lapor. Jurski oolit se razširja tudi iz mokronoške okolice dalje proti vzhodu, skoro do roba Krške kotline. Apnenec v okolici Toplice in Vavte vasi, ki je bil na starejših geoloških kartah vrtan kot kredni, je po veliki večini jurski oolit, deloma celo apnenec spodnje jure.

V gornjem delu jurskih apnencev se nahajajo že okamenine, ki nastopajo obenem tudi v naslednji kredni dobi. So to apneneci prehodne titonske dobe, tvorba globokega morja, ki se je nadaljevalo iz jurske v kredno dobo.

Kredni apneneci so večinoma svetle barve, mestoma so pa tudi črni. Lomijo se večkrat školjkasto in iverasto ter so navadno zelo drobno zrnati ali gručavi. Ponekod so polni okamenin, ki se dajo le težko izločiti. Namesto apnenca nastopa večkrat dolomit.

V kraškem delu Dolenjske je kredni apnenec zelo razširjena tvorba. Začenja se južno od Dobrepolske kotline pri Lipi z rudistnim apnencem gornje krede. Par kilometrov niže nastopa kaprotinski apnenec dolnje krede. Kredna tvorba se razprostira na Kočevski planoti prav na široko. Segajo od Kočevja z manjšimi presledki prav do roba planote nad Podturnom. Tudi na ajdovsko-doberski planoti so kredni apneneci bogato zastopani, zlasti med Žužemberkom in Trebnjem. Na severu segajo do Zagorice.

V novomeški kotlini je razširjena kredna tvorba v večji količini ob severnem pobočju Gorjancev ter sega do vrha Trške gore. Vendar ni ves apnenec v tej kotlini

kredni, ker pride na več mestih še jurski oolit na dan. Tako najdemo te oolitske apnenec na več mestih med Novim mestom in Trško goro. Opazujemo jih še neposredno pod podnožjem Trške gore, ki jo sestavlja večina rudistni kredni apnenec in lapor. Tudi ob cesti, ki pelje od Novega mesta proti Semiču je še mnogo jurske tvorbe.

Kredni apnenec pokriva večino Bele krajine, ob zahodnem pobočju Gorjancev se pojavlja deloma jura. Na južnem pobočju Gorjancev je kredna tvorba razvita posebno v obliki konglomeratskega apnenca, katerega posamezne oblike so deloma iz gornjejurskih koralnih apnenec. Vmes se nahajajo že rudistne školjke. Iz tega bi smeli sklepati, da so bili Gorjanci v dobi gornje krede že vzdignjeni kot otok nad morsk gladino. Ta konglomerat pokriva precej plitvo deloma jurske apnenec, deloma triadne trnske plasti in glavni dolomit, ki prihajajo ob južnem pobočju na dan.

Terciarna doba in diluvij

Za kredno dobo je nastopila mlajša terciarna doba — geološki novi vek. Tudi ta doba je na Dolenjskem zastopana.

Ob času gornje krede in v prvi polovici terciarne dobe se je vršilo velikopotezno prmkanje v zemeljski skorji. Obširne pokrajine, ki so ležale dolge geološke dobe pod morsk gladino, so se pričele polagoma vzdigovati in otok za otokom se je pojavil na površini. Otoki so se spajali v pokrajino, pretrgano po številnih morskih zalivih in končno so izginili tudi zalivi. Ker se je vzdigovanje vršilo neenakomerno, so se deli pokrajin začasno zopet nekoliko pogrezali in morje je za krajšo dobo zalilo nižje predele, dokler se ni ob ponovnem vzdigovanju iz ozemlja popolnoma umaknilo.

Zalivi terciarnega morja

V starejšem delu terciarne dobe je bila Dolenjska že toliko dvignjena nad morsk gladino, da morje ni več vdiraló niti v zalivih v pokrajino. Reke so teklo po suhi zemlji, ki je zaradi obilnega apnenca že tedaj kazala prve znake bodočega krasa. Ker se je del ozemlja, ki leži med Gorjanci, Trško goro in Velikim Trnom, ob vzporednih prelomih pogrezal, je začasno vdrló morje iz ogrsko-hrvaške nižine, v Krško ravnino. Morje je segalo do Bele cerkve, začasno pa mnogo više od Novega mesta, najbrže do Soteske. To se je zgodilo v mlajši terciarni dobi in sicer v srednjem miocenu. Od trboveljske kotline je istočasno prodrlo morje v severni del Dolenjske okrog St. Janža, kjer je segalo do Mirne in še dalje. Usedline tega morja kažejo, da morje ni bilo globočje od par sto metrov. Tu so nastajale večinoma obrežne tvorbe kakor lapor, kremenov peščenjak, glina, litavec in ob koncu pliocena tudi rečni konglomerat. Terciarni plasti prihajajo le ob robu kotline na dan, ker jih v sredini prekrivajo mlajše tvorbe. Miocenske usedline pri St. Janžu vsebujejo rjavi premog, ki ga pri Karmelu kopljejo.

V najmlajši terciarni dobi, bolje ob njenem koncu, je preplavilo morje začasno tudi Kočevsko kotlino. Tudi tu imamo premog in sicer lignit. V manjši količini se je razvil pliocenski premog tudi pri Črnomlju. Ob gradnji železnice v Stražo leta 1893, so naleteli pri Zalogu v globini treh metrov na ceritijske plasti. Če to odgovarja resnici, je panonsko morje vsaj nekaj časa segalo do kolena Krke pri Polju.

Dolenjska ilovica

Zanimiva tvorba kraške Dolenjske je ilovica, ki pokriva ne samo nižine, ampak tudi vrhove gora do 500 m nad morjem. To je pretežno peščena ilovica, ki pokriva apnenec od par decimetrov do več metrov na debelo. Ilovica večinoma ni plastovita, barve je rjave do rdečkaste od velike množine železnih snovi, ki se nahajajo v njej. Tudi kremenovega peska ima mnogo. Podobna je pravi kraški rdeči prsti. Večino železne rude so nekdanj kopalj iz te ilovice.

Glede postanka in starosti te tvorbe so že mnogo ugibali, pa vprašanje še danes ni do kraja razčiščeno. V splošnem so imeli to ilovico za diluvialno in sicer za preostanek izlužene publike, ki je nastala pod vplivom tedanje stepske klime. Za to mnenje bi govorila okoliščina, da nahajamo ilovico ne le v nižinah, ampak tudi na višjih vrhovih. Le v višini nad 500 m je več ne najdemo. Tudi nevrstevnatost bi pričala za to.

Ako pogledamo na karto, vidimo, da je ilovica razvrščena v nekatere pasove predvsem po nižjih delih pokrajine, ki se raztezajo od Ljubljanskega barja proti jugovzhodu. En pas teče v smeri gornjega teka reke Krke, drugi pa v smeri teka Temenice in njenih ponornic. V novomeški okolici se pasova združita. Le oni pas, ki prihaja ob gornjem teku Krke, se nadaljuje po ozkih dolinah mimo Črmošnjic in Rožnega dola pretrgano do Črnomaljske kotline. Bela krajina je pa skoro vsa pokrita z ilovico. Tudi čez Kočevsko planoto se vleče pas ilovice v pretrganih kosih. Okamenin niso do sedaj našli v ilovici. Pri Karlovcu so sicer našli baje v enaki ilovici školjko Congeria, ki je značilna za pliocenske usedline. To bi govorilo za to, da je del te ilovice pliocenske starosti. Ako je večina ilovice preostanek diluvialne publike, ne moremo pričakovati v njej vodnih ali celo morskih okamenin. Lipold je celo mnenja, da je ilovico naplavilo diluvialno vodovje, ko se je odtekalo v smeri proti Krški kotlini in po tej proti Savski nižini. Voda je tedaj tekla ob žužemberškem prelomu mimo Poljan in Rožnega dola v belokranjsko nižino. Podobno je tekla voda tudi mimo Kočevja. Značilni pasovi, v katerih se ilovica razprostira, bi bili na ta način pojasnjeni, v veliki večini nam pa manjka glavnega dokaza za to domnevo, splošne vrstevnatosti. Da je velik del ilovice naplavljen od drugod,

nam pričajo drobci karbonskih in werfenskih skriljavcev ter množina oolitskega železovca, ki se nahajajo v nji, v nekaterih primerih celo v plasteh.

Največji del ilovice je pa prava kraška rdeča prst, ki nastaja na ta način, da ostaja na mestu, kjer se apnenec topi, netopljiva snov, ki je bila prvotno primešana apnencu, raztopljeni apnenec pa odnaša voda dalje. Tudi to je razumljivo, da se nahaja ilovica v nižje ležečih pasovih bolj na debelo, ker jo nalivi izpirajo z višin in odplavljajo v nižino. Na ta način nastaja dolenjska ilovica — kraška rdeča prst — še dandanes. Verjetno je, da se ta proces nadaljuje iz terciarne dobe skozi ves diluvij do današnjega dne in če bi kdaj našli kake okamenine

Geološka zgradba Dolenjske

Dolenjska leži ob stiku dveh velikih gorstev: Alp in Dinaridov. Smer alpskih gorskih grebenov in vmesnih dolin je vzhodna, dinarskih pa jugovzhodna. V enaki smeri potekajo tudi glavne prelomne črte. Zaradi trenja obeh gorstev je nastal v legi prelomnice in deloma tudi nekaterih manj izrazitih pogorij (Gorjanci) nekaj kompromis med alpsko in dinarsko smerjo. Poleg podolžnih prelomnic imamo v vsakem gorstvu tudi povprečne prelomnice. Ker se Alpe in Dinaridi stikajo na našem ozemlju v poševnem kotu, je nastala mreža prelomnic, ki so deloma mešanega izvora.

Ako pogledamo na karti ozemlje, ki ga oklepate reki Sava in Krka, vidimo, da ima ozemlje pravilno obliko poševnokotnega paralelograma, romba. Podolžne dinarske prelomnice (savska črta in njene vzporednice mimo Žužemberka, mimo Kočevja črta ob Temenici itd.) so ostale nespremenjene, nimamo pa dinarskih povprečnih in alpskih podolžnih prelomnic. Pač pa vidimo namesto njih prelomnice, ki so nastale v diagonalni smeri med obema. To so prelomnice: Vrhnika—Ljubljana—Trbovlje, njena vzporednica ob spodnjem teku Krke mimo Novega mesta in več manjših, kakor vzporednica ob reki Mirni, ob severnem in južnem pobočju Gorjancev itd. Tako je velik del Dolenjske razdeljen na večje in manjše paralelograme, vse pod vplivom trenja med obojimi gorstvi. Medtem ko so na Gorenjskem nastali zaradi pritiska luskasti narivi, imamo na Dolenjskem večinoma le prelome.

Omenjene prelomne črte nam lepo označujejo reke

Rudno bogastvo Dolenjske

Med mineralnim bogastvom Dolenjske moramo na prvem mestu imenovati premog. Dolenjska premogišča se nahajajo na treh mestih, in sicer v kotlini pri St. Janžu, pri Kočevju in blizu Črnomlja. Premogovniki sicer niso veliki, in tudi premog ni prvovrsten — v St. Janžu rjavi premog, v ostalih pa lignit — pomeni vendar le precejšnjo vrednost za okolico. V šentjanškem premogu se nahaja zlasti pri vasi Pijavice neka posebna okamenela smola, ki so jo imenovali po vasi »pijavice«.

Premog nahajamo celo v Dobropoljski kotlini, in sicer v peščenj diluvialni ilovici. Plast je pa le 30 do 70 centimetrov debela in ne poplača stroškov kopanja.

Na drugo mesto bi smeli postaviti svinčeno rudo, ki se nahaja na mnogih mestih. Znan je svinčeni rudnik v Litiji, ki so ga pa v poslednjem času opustili in podrli plavžarske naprave. Poleg svinčene rude je nastopal tudi cinober.

Tudi cinkova ruda je na Dolenjskem zelo razširjena. Pred 60 leti je obratovalo veliko rudniško podjetje pri Mokronogu in Trzišču, kjer so pridelovali cink in svinec. Tu se nahaja več kilometrov dolg rudni pas s cinkovo rudo, ki ji je primešanega par odstotkov svinca. Obratovalo je pri Karmelu 11 peči, ki so neprestano topile rudo. Tu pridelani cink je slovel po svoji čistoti in je dobil na dunajski razstavi prvo nagrado. Zaposlena je bila velika množica delavstva.

V bližini (med Trziščem in Radečami) se nahaja v karbonskem peščenjaku cinober in samorodno živo srebro ter na par mestih leče svinčene rude.

Tudi bakrene rude so zastopane. V werfenskih, oziroma permjskih skriljavcih se nahajajo pri Močilnem blizu Radeč izdanki bakrene rude, podobno tudi pri Svibnem. Ruda se pojavlja deloma v školjkovitem apnencu, kamor je prišla najbrž z infiltracijo iz permjskih skriljavcev.

Važnejšo vlogo so imele pred sto leti železne rude na Dolenjskem. Železna ruda se nahaja že v karbonskih skriljavcih kot siderit, ki je sedaj večinoma spremenjen že v limonit. Za rudno gospodarstvo je pa ta brez pomena. Večjega pomena so sloji železne rude v werfenskih skriljavcih. Tu nahajamo ponekod po par metrov debele sloje hematita ali pa železnega oolita. Poslednji je železna ruda, sestavljena iz okroglih zrn limonita, ki imajo v svojem jedru drobno kremenovo zrnce. Okrog tega zrna je nabrana ruda sosedno lupinasto v obliki kroglice. Posamezna rudna zrna merijo od milimetra do par centimetrov v premeru.

Ker so zrna rude podobna bobu, ali ribjim ikram, imenujejo rudo tudi bobovec, drobnejšo pa ikravec (oolit). Vmesno lepilo je glinasti železovec. Te vrste železna ruda se nahaja vzhodno od Velikih Lašč pod Strmcem, v Perovem, Vintarju, Baroveu, Kališču, Banah in Logarjih. Nadaljnja najdišča železne rude so: Njivice pri Radečah, Resni hrib med Radečami in St. Rupertom, Hrastno pri St. Rupertu, pri Polniku blizu Preske, pri Turjaku v rabeljskih plasteh itd. Večinoma je to železni oolit, deloma tudi rdeči železovec ali hematit. Vse te rude imajo primešane preveč kremenice in so težko taljive.

Glavni vir železne rude na Dolenjskem je bila diluvialna ilovica. Po svoji snovi izhaja dolenj-

v ilovici, bi ne bile izključene okamenine iz ene ali tudi iz vseh teh dob. Vendar smemo po pravici soditi, da pripada večina ilovice v diluvialno dobo.

Ob času diluvija je zastajala voda med Prečno in Vavto vasjo. Nastalo je jezero, v katerem se je usedala glina pri Prečni. Prvotno se je odtekala Krka iz jezera pri Prečni mimo Bučne vasi in Mačkova po strugi, ki je ležala kakih 600 do 700 m severno od sedanje. Zavito strugo pri Novem mestu si je Krka prepilila šele pozneje.

Zaradi obilnih padavin so reke v tej dobi silno narastle. Nanašale so zato tudi več proda in blata. Tak prod je na Krškem polju zelo razširjen; pokriva skoro vso ravnino in krije terciarne usedline, ki ležijo pod njim.

in potoki. Voda je namreč tista sila, ki poišče od prelomov strto smer v zemeljski skorji, jo razkrije in poglablja v njej svojo strugo.

Večje prelomnice na Dolenjskem, kakor tudi drugod, so obenem potresne in termalne črte. Ob teh črtah se izravnavajo napetost v zemeljski skorji, kjer se od časa do časa nabere. To izravnavanje čutimo kot potres. Najobčutljivejše potresne točke so križišča večjih prelomov, kakor so Ljubljana, Brežice, Zagreb itd. Zato se tu javlja potres pogostejše in tudi z večjo silo.

Imenovane črte so obenem tudi termalne črte. Ob njih zlasti na križiščih teh črt leži večje število toplic in slatin. Tako imamo ob savski črti toplice pri Mediji (31° C v rudniku), Čatežke (54° C), pri Samoboru in dalje v isti smeri še kakih 20—30 toplic in slatin. Ob žužemberški črti naj omenim samo znane Dolenjske toplice (37 do 38° C) in ob podaljšku črte še veliko število slavnih toplic. Črta ob spodnjem teku Krke (tu je več vzporednih črt) vsebuje več toplic že na našem ozemlju; Dolenjske toplice, Toplice pri Šmarjeti, dvojje manjših toplic pri Kostanjevici [Dobe (25° C) in Buševa vas (28° C)] in Čatežke toplice. V podaljšku te črte imamo na Hrvaškem več znanih toplic (Smrdeče toplice, Krapinske itd.).

Široka dolina ob spodnjem teku Krke ni nastala po eroziji, marveč zaradi tega, ker se je ozemlje med več vzporednimi prelomnicami znižalo, oziroma zaostajalo, ko se je vsa okolica vzdigovala. Nasprotno so se vzdigovali Gorjanci ob stopnjevitih prelomih, ki jih obdajajo od vseh strani, hitreje kakor ostalo ozemlje.

ska ilovica po Lipoldu iz karbonskih in werfenskih glinastih skriljavcev, katere je voda odnašala v nižine kot blato. Če pa vzamemo ilovico kot stepsko tvorbo, je to storil veter z drobnim prahom skriljavcev. Ker so ti skriljavci že po naravi bogati železa, je mogoče, da izhaja železo v ilovici iz njih. Železna ruda, ki se nahaja med ilovico, je deloma nanešana, to je pred vsem bobovec in drobci oolitske rude in rdečega železovca, deloma je pa ruda nastala na licu mesta v ilovici sami, kakor ledvičniki (konkrecije) in geode (klopotci). Poslednji so razne debelosti; posamezni kosi so navadno veliki kot človeška pest in manjši, redkeje so debeli kot otroška glava. V sredini se nahaja navadno glinasta železna okra, rumena, pa tudi rdeča, včasih kepa peska, ali kapniki iz železne rude.

Ruda je porazdeljena med ilovico tako, da je včasih od enega kosa do drugega po par metrov, včasih le po nekaj decimetrov. Redkeje so kosi združeni v nekaj rudni sloj. Kjer imamo pa bobovec v ilovici, je tudi ta raztresen in je treba pobirati posamezna zrna. Le iz Birčine vasi je znano, da so dobili bobovec v več plasteh, ki so ležale kot nekaki pasovi druga nad drugo. To bi v resnici dokazovalo, da je bila ruda naplavljenja.

Ker je dolenjska ilovica zelo peščena, ima vse pogoje, da se je spremenila prvotna kremenasta ruda pod vplivom zraka in mokrote v glinasti in rjavi železovec. Deloma je nastala ruda tudi iz piritovih krogel, kar nam izpričujejo številne psevdomorfoze (posnetki) limonita po piritu v muzeju.

Dolenjski plavži

Rudo so predelavali v treh plavžih. V Dvoru blizu Žužemberka je bila Auerspergova topilnica, ki je predelavala poleg limonita tudi hematit iz Resnega hriba in iz Hrastnega. V Gradcu pri Črnomlju je stala peč viteza pl. Fridau, pri Ponikvah blizu Dobropolj pa topilnica grofa Larisch-Mönicha, kjer so topili težko taljivo oolitsko rudo skupaj z diluvialnim limonitom. — Nekdanje rudarsko poslopje je sedaj prezidano v zavetišče.

Železna industrija je bila na Dolenjskem zelo razvita, pa je propadla. Vzrokov je bilo mnogo. Ruda je bila nestalna v najdiščih in nestalna po kakovosti; skoro vsak kos je bil drugačen. To je povzročalo pri taljenju rude velike nepravilike. Rudna ležišča so bila raztresena po vsej obširni Dolenjski in nekatera zelo oddaljena, celo 8—9 ur daleč. Prevoz iz toliko in tako oddaljenih krajev je bil drag, železnice ni bilo. Plače kopačem, ki so iskali redko, raztreseno rudo in odškodnina posestnikom zemljišč, vse to je rudo tako podražilo, da je stal na licu mesta stot ruda 18 krajcarjev tedanjega denarja. Zato je razumljivo, da se železna industrija na Dolenjskem ni izplačala in je peč za pečjo ugasnila in razpadla

Apnenec

Apnenec je na Dolenjskem mnogo, ljudje pravijo celo preveč. Vendar tudi apnenec ni brez vrednosti. Apnenec, ki ima primerno barvo, kakršno cenijo kamnoseki, ki ni strt in se da v lepih kvadrilih ali tudi v ploščah lomiti in obenem ni predaleč od cest, ima svojo

vrednost. Takega apnenca, ki bi ga mogli rabiti za spomenike in okrasne plošče, je na Dolenjskem mnogo. Posebno vrednost ima kamen iz dolenjskega krasa v tem, da je večinoma dobro ohranjen in le malokje se najde kak strti pas. Tu imamo apnenec: črne, temnosive, svetlosive, rdečkaste, rumenkaste, bele, pisane od školjk, oolit-ske z razno debelostjo zrn itd. Toda malo je kamno-lomov, kjer bi lomili

dolenjski marmor.

En tak je pri Gradacu, drugi pri Ajdovcu in eden v bližini Novega mesta. Spomenik in steber s kipom Matere božje, ki je nekdanj stal na Šentjakobskem trgu v Ljubljani, je bil izdelan iz črnega jurskega marmorja, ki so ga lomili pri Podhosti blizu Toplice. Dasi je podpeški kamen skoro iste starosti kakor dolenjski, se vendar z dolenjskim glede trpežnosti ne more primerjati, ker podpeški je ves poln razpok in je njegova trajnost na prostem zelo omejena, n. pr. spomenik kralja Petra pred magistratom.

Kjer so drva poceni ali premog v bližini, je prilika za pridelovanje žganega apna. Marsikje bi si na ta način pomagali do boljšega kruha.

Kremenov pesek

se nahaja na Dolenjskem na več mestih, zlasti v terciarnih tvorbah, pa tudi v krednih usedlinah ni redek. Ako je dovolj čist, ga rabijo v steklarstvu, keramiki itd. Sedaj ga kopljejo ob Krki blizu gradu Strug. V enak namen se dajo porabiti tudi kepe roženca, ki se nahajajo po nekaterih krajih v veliki množini, n. pr. v pločastem apnencu ob reki Mirni med Tržiščem in Boštanjem in drugod.

Glina

Največ porabne glin se nahaja v bližini karbonskih in werfenskih skrilmjavcev, ker nastaja iz njihovega pre-perevanja. Kakršna je glina, taki so tudi izdelki. Čistejšo rabijo za lončarstvo, deloma tudi za pečarstvo, nečisto glino ali ilovico pa za izdelovanje opeke. Ribniški lonci so uživali od nekdanj dober glas.

Tudi v terciarnih slojih se nahaja včasih zelo dobra glina. Pri St. Janžu se nahaja v terciarnih plasteh baje ognjestalna glina. Taka glina je zelo cenjena in iskana surovina. Iz nje izdelujejo samotno opeko, livarske lonce in drugo.

Tudi navadni dolomitni pesek za zidavo se nahaja v veliki množini zlasti v severozahodnem delu Dolenjske med Šmarjem in Trebnjem; na jugu je red-kejši, ker prevladuje čisti apnenec.

Med rudno bogastvo moramo po pravici prištevati tudi razne

toplice.

Teh imamo vsega skupaj pet, ako vštujemo tudi one pri Kostanjevici. Na prvo mesto moramo postaviti Do-lenjske toplice, ki so daleč na okrog najmanj pokvarjene po raznih cevovodih. Zato je tudi njihova zdravilna moč daleč na okrog znana. Njihova toplota je človeški naravi najugodnejša. Med vsemi dolenjskimi toplicami so najtoplejše Čateške toplice. Toplice pri Šmarjeti so priljubljeno letovišče za oddiha potrebne meščane. Tudi iz toplice pri Kostanjevici bi se dalo morda kaj primer-nega napraviti, da bi imeli letoviščarji več izbire.

Dolenjska ima mnogo vrst rudnega blaga, toda ve-čino od tega, kakor Gorenjska, le za vzorec. Bogastva

Oton Župančič

Belokranjska deklica

Mlado brezje v mesečini,
sredi jase konji belci
in na konjih tihe vile,
a v naročju vsaka dete.

Vsaka poje uspavanko,
vsaka dete svoje teši:
»Bore sinko nerojeni,
spavaj mi na mehkih nedrih.«

Gola deca neboljena,
nerojena, nespočeta,
plakajo po majkah svojih:
bela vila nima mleka.

Joj, moj dragi je za morjem,
bogve komu pesmi peva,
jaz slonim pa na podboju
brez vretena in povesma....

si od te strani ne sme obetati. Smemo celo nasprotno trditi, da je malokje v Sloveniji zemlja do človeka tako skopa kakor v kraškem delu Dolenjske. Nastopijo celo meseci suše, ko je v nekaterih krajih laže dobiti kozarec vina kakor čašo vode. Naslednjim rodovom se obetajo še težji časi, ako sedanji rod ne bo znal obvarovati dragocene prsti, ki jo leto za letom odplavlja voda.

J. Jarc

Iz zgodovine dolenjskih mest

Dolenjska pripada k onim pokrajinam, v katerih se mestne naselbine niso ohranile iz dobe rimske nadvlade, temveč so nastale šele v srednjem veku, pri nas na Dolenjskem od XIII. stol. dalje. Številne najdbe nam sicer pričajo, da je bila Dolenjska že v davni dobi dovolj gosto obljudena, vendar na tleh današnjega Novega mesta in ostalih mest za stari vek niso izpričana ali dokazana večja naselja. Edino Krško je nastalo v bližini nekdanj največjega rimskega mesta v teh krajih, ki se je ime-novalo Neviodunum. To in ostala naselja pa so večinoma propadla v vihnem obdobju preseljevanja narodov.

Ko so se naši predniki v VI. in VII. stol. po Kr. naselili na današnjih slovenskih tleh, so morali spočetka priznavati nadoblast Obrov, ki jo je zamenjalo gos-podstvo Frankov, nakar so izgubili še svoje domače kneze, mesto katerih so začele v naše kraje prihajati razne nemške velikaške rodbine. Tem so nemški vla-darji z obema rokama razdajali našo zemljo ali pa jo podeljevali nekaterim nemškim škofijam, od koder so potem prihajali med nas nemški kolonisti.

Boji tujih velikašev za Dolenjsko

Z nemško nadvlado so naše pokrajine doživljale tudi večkratne upravno-teritorialne izpremembe, iz katerih so sčasoma nastale one zgodovinske slovenske pokrajine ali dežele, znane pod imeni: Koroška, Kranjska, Stajerska, Goriška, Trst in Istra. Naša Dolenjska, ki je svojčas kot mejna pokrajina bila del Velike Karantanije, je kasneje pripadala k Savinjski marki in zatem dobila naziv Slo-venska marka, medtem ko so sosednjo Belo Kra-jino nazivali Metliško marko ali kratko Metliko. Bela Krajina je bila do XII. stol. del hrvatskega kra-ljestva kot tudi spodnje Podgorje med Gorjanci in Krko in od Bregane pa skoraj do Novega mesta.

Tudi v naši Dolenjski je polagoma največ oblasti vsaj formalno pripadlo oglejskim patrijarhom, dejansko pa so imeli vso moč v rokah posamezni dinasti, to so bili člani raznih velikaških rodbin, ki so se vrstile v skoraj neodvisni vladi nad našimi kraji. Med njimi je treba posebej omeniti koroške Spanheimovce, ki so Hrvatski iztrgali desni breg dolnje Krke in v Kosta-njevici pod Gorjanci osnovali drugo središče svojih po-sestev južno od Karavank (prvo je bilo Ljubljana). Belo Krajino so odvzeli hrvatskemu kraljestvu gospodje Višnjegorski, nemški sorodniki iz slovenske krvi izhajajoče koroške grofice Heme. Ti so imeli v svojih rokah tudi novomeško okolico z gradovi Hmeljnikom, Mehovim, Prežekom itd. Stiški samostan, po-božna ustanova Višnjegorcev, je bil mimo drugega tudi lastnik Ločne in Bršlina ter onega položnega griča v okljuki Krke, na katerem je bilo kasneje zgrajeno Novo mesto.

Približno med leti 1200—1500 se je za našo sloven-sko zemljo razvila dolgotrajna borba med raznimi veli-kaši. Med njimi je poleg že zgoraj navedenih patrijarhov iz Ogleja, Spanheimovcev in Višnjegorcev treba omeniti posebej še Celjane, goriške grofe in Habs-buržane, medtem ko vlada češkega kralja Pře-misla Otakarja II. pomenja za naše kraje žal le kratkotrajno epizodo. Habsburžani so od konca XIII. stol. dalje hoteli za vsako ceno ob vzhodnem robu Alp ustvari-ti svojo novo oblast in preko naše zemlje prodrati na Jadran. Leta 1335. se je ta tekma tudi odločila v njihovo korist.

Ustanovitev dolenjskih mest

Ravno to obdobje borb za našo zemljo pa je obenem čas nastanka naših dolenjskih mest, med katerimi so bile

Kostanjevici

prvi podeljene mestne pravice. Na tleh današnjega mesta se najprej omenja fara že leta 1220. K njej pripada-joča naselbina se leta 1249. imenuje trg, leta 1252. pa že mesto. Koroški vojvoda Bernard Spanheimski, ki je Kostanjevici podelil mestne pravice, je v njeni neposredni bližini leta 1234. zgradil samostan z znamenito gotsko cerkvijo, v kateri si je obenem s svojo ženo Juto izbral tudi svoje zadnje počivališče. Bernardov sin Ulrik je s srečno rodbinsko zvezo združil v svojih rokah še posestva dveh izumrlih rodbin: grofov Andeških in voj-vod Babenberških. S tem je postal najmočnejši deželni knez naših krajev, a je že 1269 umrl brez po-tomca, nakar si je vso spanheimsko dediščino v boju z Ulrikovim bratom, oglejskim patrijarhom Filipom, pridobil spanheimski češki sorodnik in dedič — Přemisl Otakar II., kateremu se je seveda podala tudi Kostanje-vica. Poznejši gospodarji Kostanjevice so bili med dru-gimi tudi Frankopani in Celjani, končno pa Habsburžani.

Na robu Krškega polja ob Savi in v bližini nekda-njega Nevioduna se je v teku srednjega veka razvila druga dolenjska mestna naselbina,

Krško,

ki je prvič, a le kot posestvo, omenjeno v listini kralja Arnulfa leta 895. V XII. stoletju je s tem imenom že označen grad, ki je postal najvažnejša posestna postojanka bavarske velikaške rodbine Bogenskih, po njih izumrtju prešel v last salzburških nadškofov in končno postal sedež uglednega rodu Krških gospodov, katerih zadnji je umrl leta 1322. Pod gradom je najbrže

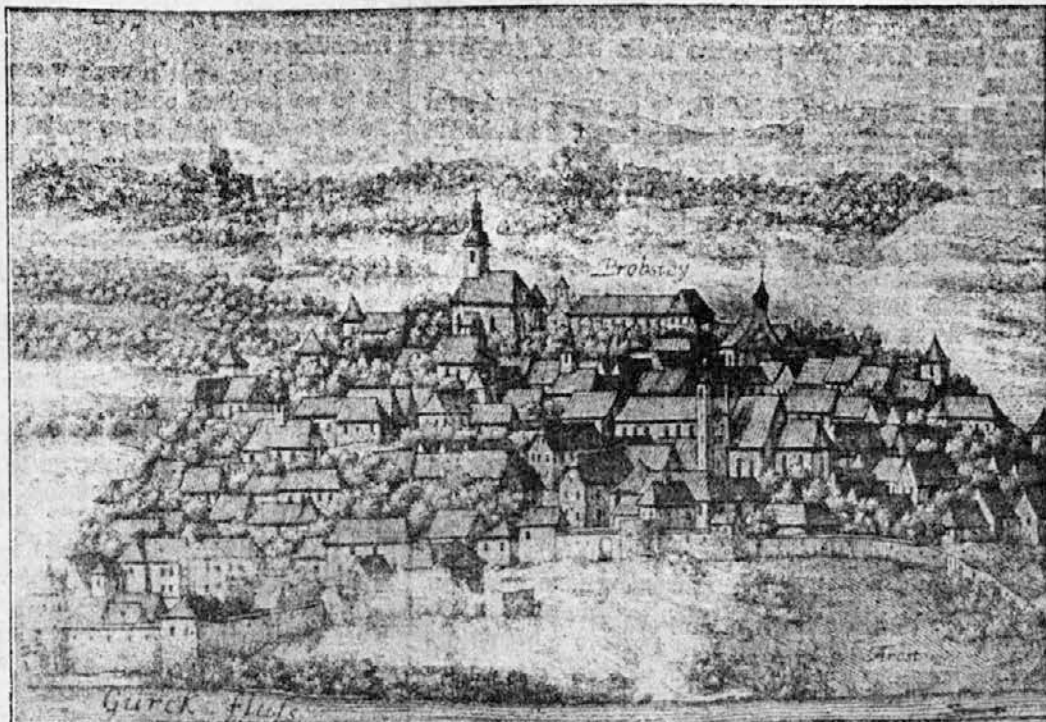
Črnomelj in Metlika

Onstran Gorjancev ležeča Bela Krajina je bila, kot omenjeno, do XII. stoletja del Hrvatskega kraljestva. Ko so jo Višnjegorci zasedli in je okoli leta 1200 postala Kolpa mejna reka med Belo Krajino in Hrvatsko, je bila ta pokrajina tudi cerkveno ločena od zagrebske škofije. Leta 1228. je prišel v Belo Krajino oglejski patriarh Ber-told in ustanovil v Črnomlju župnijo s štirimi po-družnimi cerkvami: Metlika, Podzemelj, Semič, Vinča. Ob farni cerkvi je bilo seveda vsaj manjše naselje, ki je dobilo pozneje tudi tržne pravice, omenjene že leta 1277., le da ne vemo od koga. Domneva, da bi to storili goriški grofje, ne drži, pač pa so goriški grofje skoraj gotovo ustanovitelji Novega trga v Metliški marki ali Me-tliki, ki se omenja po letu 1300. Sčasoma je ta novi trg bil označevan enostavno z nekdanjim imenom pokrajine in ko sta oba belokranjska trga v XV. stoletju dobila menda zaradi turških vpadov mestne pravice, sta se obe mesti imenovali Črnomelj in Metlika.

Višnja gora

je že v XII. stoletju znan grad in sedež mogočne rodbine Višnjegorcev, v XIII. stoletju se pod gradom že omenjata mitnica in trg, mestne pravice pa so bile trgu podeljene v letu 1478.

Vsa ta mesta pa so končno z Dolenjsko in Belo Kra-jino vred prišla pod oblast Habsburžanov, ki so si v drugi polovici XIV. stoletja ob srednji Krki tudi ustanovili po-sebno mestno naselbino kot središče svojih posesti:

Novo mesto
v Valvazorjevi dobi

Novo mesto

7. aprila 1865. je vojvoda Rudolf IV. podpisal ustanovno pismo.

Predprava mest

To, po čemer so se te mestne naselbine predvsem ločile od ostalih trgov in vasi, so bile v prvi vrsti razne predpravice, ki so jih uživali meščani: osebna svoboda, mestna samouprava in lastno sodstvo z voljenim in po deželnem knezu potrjenim sodnikom, sejske pravice in pravo trgovanja, obenem pa tudi predpravice, da so se polujoči trgovci morali ustavljati v mestih in najprej meščanom ponuditi blago na prodaj, itd. Te pravice so bile spočetka podeljevane kar ustno (n. pr. Kostanjevici), ko pa se je sčasoma mestno pravo izoblikovalo v stalno in popolno formulo, so nove mestne naselbine dobile svoje pravo v celoti z ustanovno listino (n. pr. Novo mesto). V vedno nemirnejših časih od XIV. stoletja dalje je postalo važen znak mestne naselbine tudi mestno obzidje, mesto pa je poleg trgovsko-obrtnega pomena dobilo še poseben vojaško-obrambni značaj. Ravno ti vojaško-obrambni oziri pa so tudi v XV. stoletju (radi vedno večje turške nevarnosti) pripomogli nekaterim trgov do mestnega obzidja — in mestnih pravic (n. pr. Črnomlju in Metliki).

Ker se mi v sledečem ni mogoče količaj približati s posameznimi dolenskimimi mesti, se hočem omejiti samo na Novo mesto kot ono mestno ustanovo, ki je v teku stoletij na vsem Dolenskem postala najvažnejša.

Novo mesto, že po naravi zavarovano na treh straneh s skalnatimi do 15 m visokimi, strmo proti Krki padajočimi bregovi, je kmalu dobilo tudi svoje obzidje, katerega sledovi so deloma še danes dobro vidni. Mesto je kmalu postalo novo gospodarsko središče ob Krki, kjer se je križala važna trgovska pot iz Hrvaške proti Ljubljani z ono v smeri proti morju, v mestu pa so se naseljevali razni obrtniki in trgovci, katerim se je pridružil tudi ta ali oni plemič, ki pa se obenem z mestno duhovščino seveda ni bavil z meščanskim pridobitnim delom, t. j. trgovanjem in obrtjo. Na osvobajajoča mestna tla so pribežali gotovo tudi mnogi nesvobodni okoličani, ki so večinoma kot dninarji, kajzarji, tovarniki, hlapci in podobno bili gospodarsko odvisni od drugih slojev in tako tvorili mestni proletariat.

Tedanji meščani so se seveda morali baviti tudi z obdelovanjem polja, vendar si je mesto skušalo zagotoviti zadosten pritek poljedelskih pridelkov iz okolice, za katere so okoličani prejemale izdelke novomeških obrtnikov. Ta izmenjava blaga pa je bila precej ovirana po obrtni produkciji kmetov in z izdelki potujočih obrtnikov. V trgovini pa so se morali takratni meščani trdo boriti proti prekupčevanju, t. j. trgovanju kmetov, ki so končno smeli kupčevati s poljskimi pridelki, živino, izdelki domače obrti, vinom in soljo. Ravno ta kmetijska konkurenca v trgovini je predvsem kriva, da se niti Novo mesto niti ostala dolenska mesta niso mogla kaj prida povzdigniti, čeprav je bila samo meščanom pridržana pravica trgovanja zlasti z boljšimi tkaninami, kolonialnim ali takrat imenovanim beneškim blagom in po večini tudi z domačim in tujim železom.

Vse trgovanje pa je dosegalo svoj vrh ob štirih glavnih letnih sejnih, ki so bili mestu s posebnimi listinami podeljeni in morali biti po vsakokratnem novem vladarju iznova potrjevani.

Nad vsemi pravicami mesta, nad varnostjo meščanov in njih premoženja in varnostjo vseh, ki so se udeleževali sejmov, je čuval od meščanov izvoljeni in od deželnega vicedoma (zastopnika vladarja) potrjeni

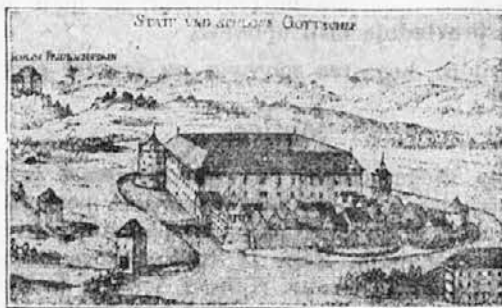
mestni sodnik.

Njemu je stal ob strani dvanaestčlanski notranji in štiriindvajsetčlanski zunanji svet,

poleg tega pa še tako imenovana »občina«, sestavljena iz 48 meščanov. Pisarniške in blagajniške posle sta upravljala mestni pisar in mestni blagajnik. Sodna oblast mestnega sodnika ni bila omejena samo na mesto, ampak je obsegala ves okoliš na levem bregu Krke od Češče vasi in Prečne preko Kala, Daljnega vrha, Zdinje vasi in Trške gore do potoka Lešnice pod Starim gradom in ob njem zopet do Krke.

Za časa turških bojev

Od konca XIV. stoletja dalje je bila tudi Dolenska vedno bolj ogrožena po turških vpadih, prebivalce dolenskih mest, trgov in vasi pa so vznemirjali tudi boji za celjsko dediščino. Novemu mestu pa so turške vojne

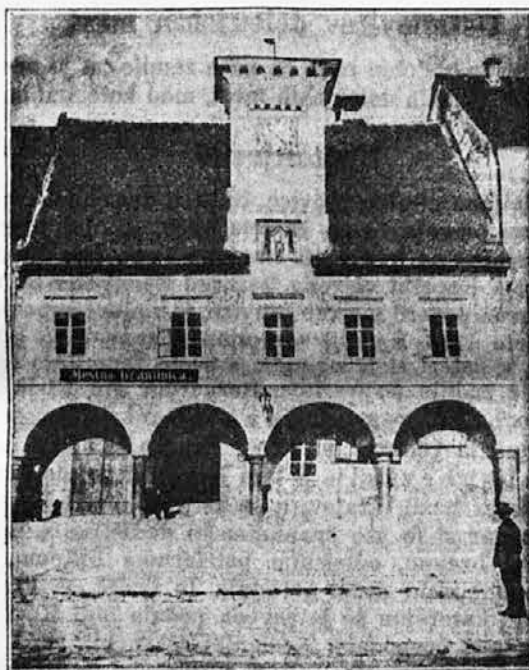

Koče vje v Valvasorjevih časih

prinesle celo kratkotrajne koristi: Novo mesto je postalo zbirališče obrambnih čet in v njem so bila njih glavna skladišča, kar vse je pospeševalo trgovino in obrt. Ta doba gospodarskega napredka je bila mestu le kratko odmerjena,

po ustanovitvi Karlovca 1579

pa se je gospodarski položaj meščanov slabšal od leta do leta. Poleg tega so pogosti požari uničevali cele dele mesta, medtem ko so izžemanje meščanov po mnogih skozi mesto korakajočih in v njem se ustavljajočih vo-

Stara novomeška mestna hiša

jaških oddelkih, kužne bolezni, pojemajoča trgovina in propadajoča obrt, pa še slabo gospodarstvo na rotovžu poganjali meščane skoro na beraško palico.

Pavel Golla

Dolenska zemlja

*Livade, griči, ljubi stari znanci
pozdravljajo me z leve, z desne, kmali
se Novo mesto v Krki zazrcali,
v ozadju z bajk bogatimi Gorjanci.*

*Glej, že odpira Trška gora zala
vesele zidanice, tihe hrame,
in nekaj me z otočnostjo prevzame —
mar sanja, iz mladih let tu zaostala?*

*Čarobno barva v barvo se preliva
z gozdov v pobočja, kjer kraljuje trta,
t. to je tvoja srčna kri, prezrta,
a zmeraj dražestna in ljubezniva!*

*Navdih tvoje duše so neznani
v širokem svetu, a kogar bogatijo,
kot nepozabno sveto melodijo
pobožno te v hvalnem srcu hrani.*

Sredi XVIII. stoletja naj bi Novemu mestu pomagala v njegovih stiskah 1746 ustanovljena gimnazija, kateri se dve leti kasneje pridruži še okrožni urad ali kresija. Novo mesto je odslej postalo upravno in kulturno središče Dolenske in res nekaka njena metropola. Leta 1766. je bila ustanovljena še predilniška šola, ki pa so jo meščani s svojimi prepriki kmalu zapravili. Leta 1788. je mesto dobilo svojo glavno (osnovno) šolo, leta 1816. pa tudi dekliško šolo. Gospodarsko stanje pa se le ni preveč popravljalo, kar nam dokazujejo zelo nagle lastniške izpremembe.

V času velikih napoleonskih vojn je Novo mesto z ostalo Dolensko vred prenašalo vse težave nemirnih časov in takoj na začetku štiriletna francoske vlade v naših krajih je ravno v Novem mestu prišlo do spopada med upornimi okoličani in francoskimi vojaki, nakar je dal poveljujoči general požgati sosedne vasi Bršlin in Prečno.

Po odhodu Francozov, ki so v deželi uvedli vzoren red, so Novomeščane in Dolenjce zopet strašile razne razbojniške tolpe. Šele revolucijsko leto 1848 je zopet vzvalovilo novomeško javno življenje, v katerem so se pokazali prvi znaki zavestno narodnega življenja: 6. januarja 1848. je bil uprizorjen Linhartov »Matiček se ženice, po marčni revoluciji pa se je osnovala narodna straža (večinoma dijaki in mlajši uradniki), vršile se razne prireditve tej v korist, 10. septembra 1848. so vse dolenske narodne straže praznovala praznik pobratimije na Otočcu, julija je začel izhajati v narodnem in svobodoljubnem duhu urejani »Sloveniens Blatte« (Frane Polak), v decembru pa je bilo proti nemški »Kazinic« ustanovljeno »Slovensko društvo« pod predsedstvom dr. Josipa Rozine.

Vse to mlado klitje pa je seveda kmalu pomorila slana Bachova absolutizma. L. 1850. je Novo mesto dobilo žandarmerijo, istega leta okrožno sodišče pod predsedstvom moža Primčeve Julije J. pl. Scheuchenstuela. Občina je bila po novem zakonu novo organizirana in njen prvi župan je postal B. Hochmayer.

Narodna zavest se je ponovno vzdramila v šestdesetih letih, ko je po padcu Bacha nastalo upanje na Slovanom prijaznejši režim v Avstriji. Za narodno probujo Novega mesta je bila najvažnejša proslava 500letnice Novega mesta 1865, ko je vsaj za nekaj časa Novomeščane k narodni misli spreobrnil prihod »Južnega Sokola« in je bila obenem takrat ustanovljena tudi »Narodna

Ivan Zorec

Za pravico

Zgodovinska črtica. (S paberkovanja po »Izgnanih menihih« v Večernicah za leto 1937.)

Jurij Slabě, podložnik gosposke v Soteski ob Krki, se je na jesen 1784. leta posebno hudo bõl z grajskim gospodom.

Kaj se ne bi? Cesar Jožef II. je stresnil stari svet in oznanil nove postave, ki so tlačanom rahljale krivične vezi, Sotečani pa, vèli cesar ali ne vèli, jih je samovoljno ometal in zaviral.

Slabeta, odločnega moža, je to hudo grizlo, dolgo gredo. Naposled je nakanil bridko pritožbo in jo poslal cesarju samemu.

Pa je bilo zaman. Gosposka, ki maslari v cesarjevi pisarni, je sama skrotovičila odgovor, ki ni bil za nikamor.

Slabeta je udarilo. Na ves splav se je pridrevil do Trlepa v Malem Gabru, da bi se z imenitnim, po vsem Dolenskem čislanim možem, posvetoval, ali ne bi kazalo, da bi zdaj kar sam stopil do cesarja in se mu iz oči v oči pritožil.

»Res bi bilo treba,« mu je Trlep pritegnil. »Vedi pa, da je cesar daleč in da ti ga cesarski biriči nemara še pokazati ne bi hoteli. Zdrsi na zdaj v Novo mesto in pritisni okrožega glavarja, naj potiplje Sotečana, saj je za to tu, da gleda, ali se cesarjeve postave izpolnjujejo ali ne.«

Pametna misel je bila Slabetu všeč. Prerešetal jo je z umnim možem, da bi besede prav postavljaj pred mogočnim glavarjem.

Prav tisto jutro sta se z brzim poštnim vozom iz Ljubljane proti Novemu mestu odpeljala Anton Linhart in Martin Kuralt. Graščak na Grmu in graščak na Strugi sta ju že dolgo vabila v goste. Kuraltu, ki je bil tačas posebno hud in otožen, je bilo do razvedrila, Linharta pa je mikalo Novo mesto, ker se je tu rodil stiški kronist — letopisec pater Pavel Pucelj in ker bi bil rad pregledal stare zgodovinske listine v samostanu očetov frančiškovcev.

Molče sta sedela vsak v svojem kotu poštnega voza, ki je po izvoženju cesti odskakoval za dirajočimi konji... Po teje cesti, glej, si se peljal v Ljubljano, ko si uskočil iz stiškega samostana... Kako si si prebral...? Prav...? Dobro...?

V prav posebnih mislih sta molčala tja do Šmarja. »Prvi del stare Stične...« je Linhart dvignil pogled in z očmi trenil po sivem zidovju starega župnišča.

Kuralt je trudno odmahnil z roko in si nogo prejezdil čez koleno, a tovariševa misel je ostala pri njem.

»In tu zibka stiškega samostana,« je čez slabo uro stegnil roko proti škrbinam starega višenjskega gradu na strmem griču nad Višnjo goro.

»Da, a stekla je v Stični in je sto in sto let zibala dosti dosti lepega in dobrega za vso dolensko stran.«

»Škoda je bo, če današnji nori čas res misli, da je treba ni več.«

»O, svet si že teše drugo in drugačno, a kaj se bo zibalo v njej, še nihče ne ve prav.«

»Jaz samostanov ne maram, preživeli so se,« je Kuralt pritegnil; »Stične vendar ne gledam po strani; drugačna je in zasluži, da bi jo cesar podpiral, ne pa podiral.«

»Ko travnik dozori, si kosec nabrusi koso in pokosi tudi cvetke, ki jih je škoda, ker so lepe za oko in srce in ker še medijo čebelar.«

Poštni voz je že drsel po Peščenjku in prašil skozi Višnjo goro. Meščani so stali pred pragom svojih bajt in se gosposko držali.

Kuralt jih je podsmehno gledal in se jim poredno smehljaj; spominjal se je bodečih zabavljic, ki jih Stičani vedo o gosposkih višnjanskih meščanih.

Voz je pridrdral do Hudega. Hlapci poštarja Fedra na so urno prepregli, spočiti konji so hrzili in stekli po ravni cesti. Iz dolinskega kota na levi strani je zableščalo zidovje stiškega samostana, v rdečem zvoniku je jeknil zvon.

Potnika sta trenila tja gor in se molče spogledala. Samostanski bratje in tlačani so v široke kraje orali resasto strnišče.

»Če stiški menihi ne bi bili nič drugega dobrega storili, kakor da so ljudi naučili umnega kmetovanja, bi jim že zgolj za to šla velika hvala,« je Martin Kuralt, sin gorenjskega kmeta, govoril kakor sam zase. »Ti menihi so se zakoreninili v zemljo in si z delom pridobili domovinsko pravico na njej...«

Linhart je molčal, oči so mu obiskovale doline in gričevje, ki jih je ljubil, dokler je živel v Stični...

Voz je pridrdral do Malega Gabra. Pred Trlepovo hiso so stali domači in Slabě, ki se je odpravljaj v Novo mesto.

»Moško se postavi!« mu je Trlep naročal. »In ne govori na dolgo nit,« je zabičeval. »Povej ob kratkem in vse po pravici.«

Slabě je poslušno kimal in se opiral ob grjačo, potrebno popotno spremljevalko.

»Peljal se boš!« se je Trlep zganil, ko je zagledal poštni voz.

»E, kako?« je Slabě dvomil. »Gosposki je, saj vidiš.«

čitalnica. Proti nemškutarjem se je vedno bolj krepila narodna stranka in že 1875 je bil dozidan »Narodni dom«, prvi na slovenskih tleh.

Občina je prišla v slovenske roke prvič 1871, za trajno pa 1882, medtem ko se je društveno življenje pričelo zelo živahno razvijati: iz Čitalnice se je 1884 razvilo Dolenjsko pevsko društvo, 1887 je bil ustanovljen Dolenjski Sokol in istega leta podružnica CMD, 1886 »Kat. društvo rok. pom.« in že 1876 prostovoljno gasilno društvo.

Za gospodarski razvoj Dolenjske važna »Mestna hranilnica« je bila od občinskega odbora ustanovljena 1892, istega leta so zasadili prvo lopato za do-

lenjsko železnico, ki je dve leti kasneje zvezala Novo mesto z ostalim svetom. V tem času se je začelo izpreminjati tudi zunanje lice Novega mesta z novimi zgradbami, število meščanov je počasi rastlo in v času septembrskih dogodkov, ko je tudi Novo mesto protestiralo proti ogabnim nemškim napadom na Slovence v Ptuj in proti umoru Lundra in Adamiča po nemški soldateski v Ljubljani, je tudi dolenjska metropola zmetala še zadnje ostanke nemških napisov v Krko in mesto je tudi na zunanjo dobilo popolnoma slovensko lice.

Svetovna vojna je za nekaj časa zavrla razvoj Novega mesta, po osvoboditvi pa se je krepko pognalo v gospodarsko in kulturno rast.

Arh. Marian Mušič

Studija o razvoju Novega mesta

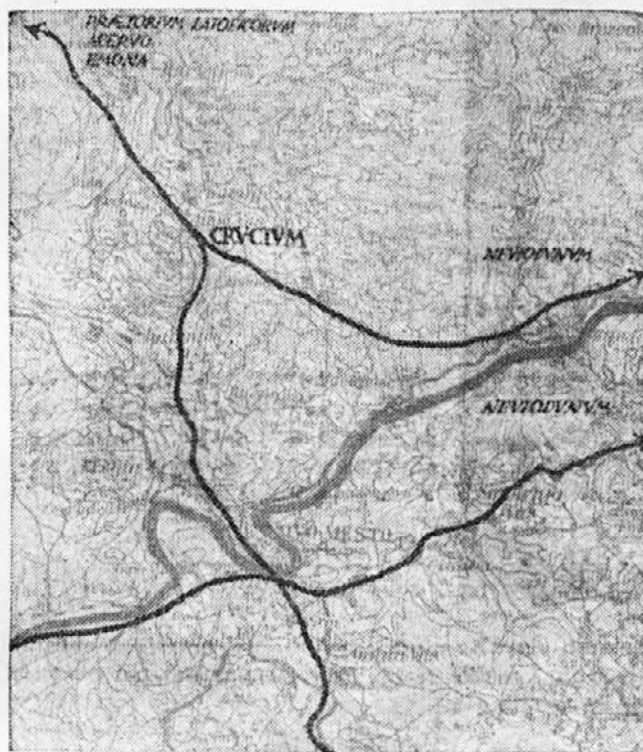
Priučujoča studija ima namen prikazati razvojno-historično lice Novega mesta, ki je v raznih dobah, pod vplivom važnih zunanjih dogodkov zadobivalo svojstven izraz. Ob pomanjkanju potrebnega gradiva bodo poedine dobe dokaj pomanjkljivo obdelane, posebno srednji vek, ko je utrjeno Novo mesto doseglo svoj višek. Vendar je na podlagi lagodnega kramljanja Vrhovčevega in na srečo še vidnih ostankov možno vsaj v glavnih obriših predložiti izgled mesta na pomolu. Kjer pa tudi to odpove, sem se v sili zatekel k supozicijam, a le v manj pomembnih stvareh, tako da ni omajana radi tega nikjer zgodovinska resničnost.

V rimski dobi

Studija o razvoju Novega mesta bi bila nepopolna, da ne sežemo v rimske čase, ko so v naših krajih razkropljeno prebivala keltska oziroma latobiška plemena in so čez njih ozemlja vodile važne strateške in gospodarske ceste rimskih osvajačev. Novomeški teritorij je bil tedaj važno križišče cest. Glavna cesta, široka do štirinajst metrov, ki je na mnogih mestih še danes vidna, je vezala Emono z Neviodunom (Drnovo pri Krškem) in naprej proti Sisciji (Sisak) oziroma proti Celeji (Celje). Vodila je iz Emone preko Acerva (med Višnje gor in Stično) in preko Praetoria Latobiorum (med Trebnjem in Nemško vasjo) na južno pobočje Hmeljnika in Trške gore, ter se približala pri Sv. Petru Krki in ji potem sledila na levem bregu vse do Nevioduna. Druga cesta se je odcepila od glavne pri Jaršah, peljala proti jugu čez ali okoli novomeškega pomola, premostila Krko (Corcoras) in se spenjala preko Gorjancev v Metliko in Karlovac (Quadrata). Dolini Krke je sledila tretja cesta preko Soteske, Gradišča, južno novomeškega pomola nadaljevala na desnem bregu Krke vzhodno smer preko Smolenje vasi do Nevioduna.

Po svoji izraziti obrambni legi bi se moglo sklepati na utrjenost novomeškega pomola na mestu sedanje kapiteljske posesti v neposredni bližini stolnice in prošnje, ki se je še v XI. stoletju imenovala Gradec. Bogata na izkopinah še čaka temeljitega raziskovanja. Važnejše pa je rimsko naselje, ki se je nahajalo pod vzhodnim Hmeljnikom in Trške gore, Crutium, na križišču važnih cest. Valvasorjevo poročilo o velikanskem rimskem mestu, raztezajočem se vse do Hmeljnika, je pravljico, ima pa kot vsako tako ustno izročilo v sebi trohico resnice.

Pri ustanavljanju rimskih mest so odločali v območju vsega imperija prometno politični in vojaški vidiki, izrazitim poudarkom varnosti in higiene. Pri tem so se ozirali na izbiro zdravega terena, ugodno orientacijo in na zažidani sistem. Kakor pri Emoni opazimo tudi pri

Rimske ceste v območju Novega mesta

Crutiu premišljeno dobro izbiro terena in orientacije: zdrav, raven teren, na severu obvarovan s Hmeljnikom in Trško goro, proti jugu čudovito lepo odprt. O velikosti in izgledu tega naselja ne vemo ničesar. Skoraj povsod je bila podlaga rimskih kolonialnih mest shema castruma z urbanistično dognanim sistemom, ki mu dajeta dominantni motiv Cardo in Decumanus; le v poedinah primerih so se Castra razvila pod različnimi vplivi v utrjene kastele. Cesta Emona—Neviodunum je bila tehnično odlično zasnovana, ogibaje se klancev in da je lega naselbine gotovo na najzbranejšem mestu, ki je tu sploh mogoče. Novomeškega pomola so se pri svoji glavni tranzitni cesti Rimljani izognili, tja se je zatekel srednjeveški človek, ki je iskal v nedostopni naturi in med obzidjem zavetja pred zunanjimi viharji in notranjimi razprtijami.

Doba preseljevanja narodov je uničila rimski sistem. Preko našega ozemlja drveča plemena

Držite izdelek, ki ga stranke zahtevajo!

Nikakor ni za trgovca rentabilno držati na zalogi blago, katero pri odjemalcih ni upeljano. Predno se tako blago razpeča, se je zaloga že upeljanega blaga že trikrat obrnila. Schichtovo milo se najbolj hitro prodaja.

Previden trgovec kupuje in priporoča v lastnem interesu le dobro upeljano

Schichtovo terpentinov milo znamka „Jelen“.

niso zapustila nobenega pozitivnega sledu. Zrušil se je stari sistem in v bolečinah se je porajal novi, ki je vtisnil za dolgo dobo, lahko rečemo do velike meščanske francoske revolucije svoj fevdalni pečat.

Srednji vek

Sele v XI. stoletju se pojavi zametek poznejšega srednjeveškega Novega mesta — preje imenovani Gradec (locus seu villa), ki se je nahajal brzkone na ozemlju sedanega kapitlja. Bile so to pristave in kmetije stiškega samostana. Po stiški »Idiographiji« naj bi to naselje obstajalo že od leta 1081.

250 let pozneje se pojavi na tem mestu naselje »Oppidum Markstatt«, obzidan kraj v »Slovenski marki«, današnji Dolenjski.

V kolikor nam je ta doba zgodovinsko znana, zabrisana nam je povsem urbanistično. Bilo je pač na najvišjo točko pomola položeno seme, ki je klico in se razvijalo pod ugodnimi gospodarskimi in političnimi pogoji, dokler mu ni ustanovitelj mesta Rudolf IV. iz zgolj političnih vzrokov utrl v kratkem času velik razvoj in pomen. »Novo mesto« je imelo nalogo polagoma vso slovensko krajino privedi pod avstrijsko oblast. Postalo naj bi središče avstrijskih posestev na Dolenjskem. To je bil vzrok, da je Rudolf IV. povečal in prenovil stari in mali Markstatt ter ga povzdignil v vrsto mest. (Vrhovec.) Pospešil je naselitev v novoustanovljeno mesto z različnimi privilegiji, pritegnil je trgovce in pospeševal meščanstvo.

Novo mesto je tipično srednjeveško mesto in je stilno podobno vsem sočasnim gotskim mestom, po svoji legi pa posebno švicarskemu Bernu. Socialno se je ustroj srednjeveškega mesta v mnogočem razlikoval od staroveškega. Kmet pridobiva surovine, v mestu živeči obrtnik in rokodelci jih predelujejo, trgovci pa posredujejo na mestnih sejnih zameno blaga. V zvezi s samostojno sodnostjo trgovcev se je razvilo posebno pravo, ki je veljalo le za meščane, ne pa za kmete. Jedro tega prava je izraženo v znameniti pravni osnovi »Stadtluft macht frei«.

Vsa ta obilica srednjeveških mest, ki so si na oko sicer različna, pripada urbanistično le trem tipom: 1. v mesta, priklopljena starim naselbinam, 2. v mesta, ki so se razvila iz vaških naselij in 3. v ustanovljena mesta. Novo mesto je kompromis prvega in tretjega tipa. Priključen k obstoječi pristavi, mogoče s cerkvijo ali trdnjavo, se je polagoma izoblikoval in širil tloris mestnega jedra v krožni oziroma jajčasti obliki, ki jo je diktirala tektonika tal; izoblikoval se je trg, ob

»Naj bo! Kaj ti nisi nihče, ki si hotel kar do cesarja?« je Trlep stresnil z glavo in se ustopil na sredjo ceste.

Voz se je ustavil. »Kaj je?« sta gospoda hotela vedeti.

»Temule možu je prav hitro priti v Novo mesto,« je Trlep dopovedoval vozniku; »truden je, dolgo pot že ima za seboj, vzemi ga na voz, hvaležen ti bo.«

»Oče Trlep!« se je Linhart nasmehnil. »I, kaj si res ti? Ali me ne poznaš več?«

»O, pa res! V Stični ste menišili, kaj ne? — Pa vi tudi, če prav vidim?« se je Trlep priklonil še Kuraltu.

»Po kaj hočeš v Novo mesto?« je Kuralt godrnjavnil v Slabeta.

»Do glavarja bi rad,« je Trlep na kratko napomnil, kaj Slabeta žene v Novo mesto.

»Če je tako, pa kar brž gor!« je že lepše govoril Kuralt. »Všeč so mi ljudje, ki ne poklekajo pred graščaka!«

Slabè je pokimal Trlepovim in skočil na voz.

Do Velikega Gabra sta Linhart in Kuralt po velikem že zvedela, kaj Slabeta posebno tišči, in da jo mahne še do samega cesarja, če glavar ne pomore do pravice njemu in sosesi.

»Tako, tako, vidiš!« ga je Kuralt hvalil. »Le hud bodi, nikar se ne vdaj!«

»In res zapreti, da pojdeš do cesarja. Če se ti pravica vsa in precej ne odmeri!« ga je tudi Linhart ščuval.

»Da, glavar naj sprevidi, da si mož, gospodar, ne pa ponižen hlapec.«

»Brez skrbi, privijem ga!« je Slabè kimal in se žudil gospodoma, ki kar lepo govorita z njim. Trlep hm, meni prav. V dežel res sili neki čisto nov čas. Dosihmal prava in jara gospoda še pogledala naravnost ni kmeč-

kega človeka, nikar da bi se tako po domače menila z njim.

Cesta se je napenjala v klanec pod Medvedjekom. Linhart je pokimal na levo, tja so se obrnile oči vseh. Najlepši del Témeniške doline, poln zelenja in sonca, jih je prijazno gledal. Med jelševjem in vrbjem se je zamudno krivenčila mlada Témenica. Nad Bratenco je s strmega hriba v sončno nebo bila stara cerkev na Primskovem, vsa reber je bila obrasla s trsjem, vanj so se skrivale zidanice, bele lise, in si mižikale z Malim in Velikim Gabrom.

»Lepo, res je lepo,« je zmagovalo tudi Kuraltu.

»In stiški samostan je udelal Primskovo in postavil cerkvico,« je Linhart pravil. »Primskovo je lep in večen spomenik Stične.«

»Na Primskovem je bila božja pot Zalostne Matere božje,« se je Slabè vtikal. »A ono leto so z Dunaja poslali tako postavo, da ne sme biti več. Kaj pravite, zakaj?«

»Beli menihi iz Stične so shodili božjo pot na Primskovo,« mu je Kuralt odgovarjal. »Čemu? Da bi tlačan pri Materi božji izskal pomoči in zavetja. Če ga je kaj prida, si ne bo dal jemati božje poti.«

»Res,« je Linhart pomagal. »Ljudje smo otroci, ki se bojimo Boga Očeta in se zatekamo k materi — k Materi božji. Nobena postava nam molitve ne more ubraniti.«

»Uprite se! Nalašč vsi hodite na Primskovo!«

»Kako bi se z gosposko rvali mi, če so se je zbal že sami stiški menihi?« je Slabè zmajeval z glavo.

»Saj se je niso.«

»Niso? Zakaj pa ne vodijo več božjepotnikov ne na Primskovo ne na Muljavo ne na Krko?«

»Ker božjepotnikov ni več!« je Kuralt revskal. »Kaj

misliš, da menihi nimajo drugega dela kakor loviti in v krdele zganjati smrdljive kozle, kakršni ste vi, ki precej plaho pobesite glavo, če gosposki črednik birič le počí z bičem?«

»No, no,« se je Linhart smejal in tešil Slabeta, ki je debelo gledal hudega Kuralta, »saj gospod ne misli tako hudo.«

Klanec se je stegnil na položno cesto v Dolge dole, vznok je pognal, a konji so plašno odskočili.

Iz gabrove sence ob cesti se je dvignil mlad, mestno oblečen človek in pozdravil s širokim črnim klobukom.

»Kaj plašiš konje, ti, strah pocestni!« se je Kuralt togotil.

»Nikar no!« je dobrodušni Linhart spet popravljal. »Saj vidiš, studiosus viaticus — potujoč dijak je.«

»Ne zamerite,« se je mladenič smejal, »le pozdraviti sem vas hotel, ne plašiti. Popotni sem res, dijak pa ne več.«

»Torej ste že doštudirali in znate vse?« se je Kuralt unašal. »Kaj se vam mara! Jaz, glejte, se učim vèn in vèn skoraj že dvajset let, znam pa le toliko, da vem, kako malo znam.«

»Sveto pismo sem premlél že vse.«

»Lectorem unius libri timeo — bralca ene same knjige se bojim: prazni ste, če niste zajemali tudi druge.«

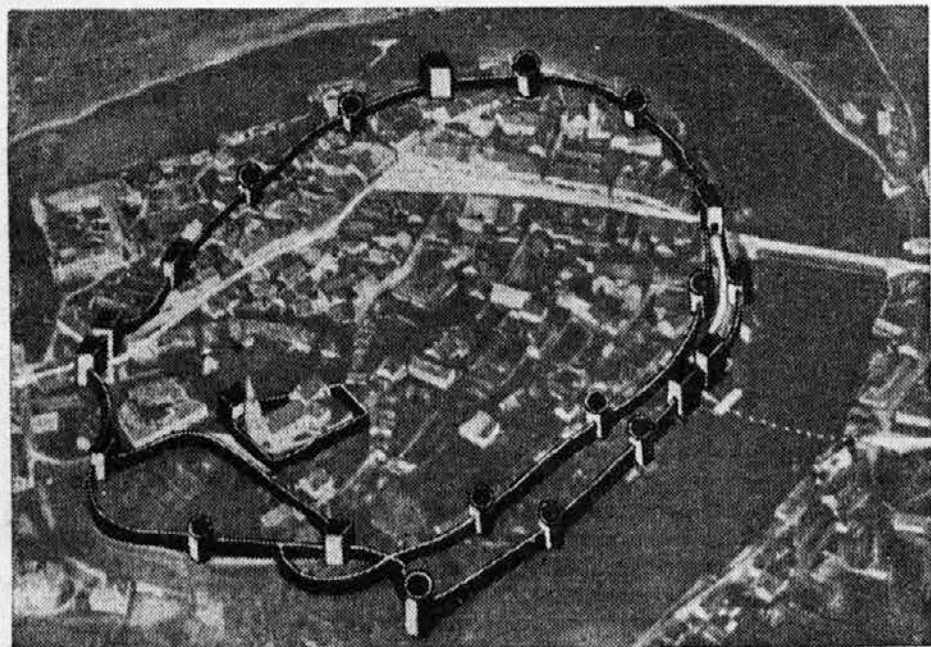
»Da,« se je tudi Linhart vtikal, »učiti bi se bili moral ex Sacra scriptura, ex traditione, ex ratione — iz svetega pisma, iz ustnega in zgodovinskega izročila in iz razuma, ki nam ga bistrijo knjige učenih mož.«

»Sveto pismo, pravijo, je knjiga vseh knjig,« se je mladi človek branil. »Če sem ga pretipal prav do dna, je, mislim, že nekaj.«

»Tako ste vi prvi, ki ste ga zmogli. Do zdaj ga še

njem gosto zazidane hiše. Iz njega vodeče poljske poti so zazidali, pozneje pa so dvignili naokolo mestno obzidje z mestnimi vrati in okopi. Geometrično risane in premišljene načrte, kakor postavim Rimljani, niso poznali, razporedba cest in namestitve hiš se je izvršila po potrebi s posebnim ozirom na teren. Oddod ta preobilica krivih in zoženih ulic, ne pa kot se mnogokrat trdi, iz zgolj umetniških ozirov. Srednjeveška mesta, ki so nastala na regularnih rimskih mestih z jasno pravokotno razdelitvijo blokov (insulae), so ta red zabrisala; uničili so tehnično odlične rimske ceste in porušili njih mostove.

V poznem srednjem veku pa, ko so se mesta gospodarsko opomogla in razvila, je zacvetela v njih umetnost: zidali so lepe cerkve s spomeniki, mestne hiše — stvaritve individualne lepote. Tudi Novo mesto je dalo svoj tribut. Ustvarilo je ob gospodarskem blagostanju prostran in zaključen gotski trg, od vseh strani zazidan s hišami premožnih trgovcev, ki so imeli svoje trgovine v arkadah. Turki so bili tedaj še daleč v Aziji in tudi pozneje, ko se je v XV. in XVI. stoletju zaganjal njihov naval, menjajoč se z napadi Celjanov ob mestno obzidje, ni Novo mesto vsega tega mnogo občutilo. Trgovina je cvetela in poleg tega je bilo mesto obdano z močnim obzidjem.

Obzidje Novega mesta. Nekateri stolpi so ohranjeni še danes. Na zapadni strani so bila Ljubljanska ali Gorenja vrata, na vzhodni pa Karlovska ali Dolenja vrata.

Kakor je iz risbe razvidno, je bilo Novo mesto močno utrjeno. Dobršen del obzidja je fragmentarno še opazen, tudi nekateri stolpi so še povsem ohranjeni v sedanjih hišah. Obzidje je bilo odlično prilagojeno terenu in izdatno, posebej na oni strani, ki je bila najbolj razgaljena. Prva utrjena celica je bila Kapiteljska cerkev z domnevanjem še danes ohranjenim obrambnim stolpom. Druga, tudi še ohranjena celica je obsegala sedanji prosti vrt ob tako zvanih šancah, od Fajdigove hiše pa do prostiškega hleva. Verjetno se je nahajala taka celica tudi na drugi strani Ljubljanskih ali Gorenjih vrat, ki pa je danes popolnoma zabrisana. Tretjo celico je oblikovalo na eksponiranih mestih notranje obzidje, nahajajoče se na mestu sedanjih breških hiš. Ostanki tega obzidja so še danes vidni. Prav gotovo se je nahajalo na nasprotni strani odgovarjajoče obzidje, in sicer na mestu sedanje Ljubljanske ceste. Četrto celico pa je oklepalo periferno obzidje, deloma vrhu strmin, deloma pa tik Krke, na mestu sedanje steze na Loko. Obzidje je bilo še posebej utrjeno s stolpi kvadratnega in okroglega tlorisa. Na obeh nasprotnih straneh obzidja je zapiralo glavno mesto dvojne mestnih vrata: ena od teh so se imenovala Ljubljanska ali Gorenja vrata (Das obere Stadthor), a druga Karlovska ali Dolenja vrata (Das untere oder Karlstädter Stadthor). Vrata so bila

na levi in desni utrjena z mogočnimi stolpoma, nad vrati pa je bilo vratarjevo stanovanje. Ohranjen je še stolp Gorenjih vrat, ki je del Škabernetove hiše. Dolenja vrata so povsem uničena, po Vrhovčevem poročilu so bila zaprta z dvojnimi, debelimi železnimi durmi; ene so se odpirale v mesto, druge pa h Krki. Od ostalih kvadratnih obrambnih stolpov sta ohranjena zanesljivo še dva, ki sta danes spremenjena v stanovanja (Fajdigova in Pehanijeva — bivša Trenčeva hiša). Od okroglih stolpov pa so vidni ostanki na šestih mestih; posebno lepo je viden stolp na frančiškanskem vrtu, ki je zazidan v četverkotno hišo. Ne da se več ugotoviti število vseh stolpov. Znano pa nam je, da jih je bilo leta 1786. sedem prodanih na javni dražbi. Vsi ti so bili razen omenjenih dveh že na pol razpadli. Koliko pa jih je bilo do tega leta že povsem razrušenih, nimamo sporočila. Mostu tedaj najbrže ni bilo; če bi bil čez Krko most, bi mogel biti le dvizni, kar pa je le malo verjetno, ker je bil čez takšno širino s tedanjimi tehničnimi sredstvi neizvedljiv. Tako se je promet vršil le s čolni in z bredom.

Obzidje je bilo opremljeno s strelnimi linami in na notranji strani z lesenim mostovžem, ki je slonel na lesenih konzolah. Odprtine za ležišča konzol so še danes vidne in v Fajdigovi hiši je še ohranjen preperel les

tramovnih glav. Na mostovžu je bila razporejena obrambna posadka, ostalo prebivalstvo, zaposleno pri obrambi, pa ji je streglo s tal.

Turški napadi

in napadi Celjanov so se zaporedoma vrstili, toda vsi brezuspešno. Dokaz, da je bilo obzidje odlično zasnovano in v dobi stopetdesetih let močno izpopolnjeno. (Prvi turški napad je bil leta 1429., zadnji večji pa leta 1547.)

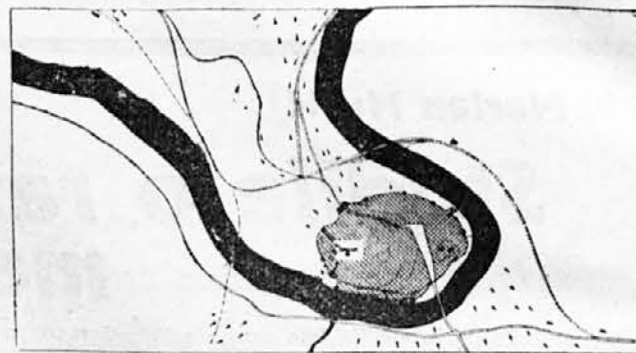
Turki so širili svojo oblast. Zavzeli so Kanižo in s tem prizadeli Novemu mestu hud udarec, ker so zaprli pot ogrskim trgovcem. Tako se je trg vska pot preložila v dolino Save. Še hušji gospodarski udarec pa je bila ustanovitve Karlovca leta 1570. Od tedaj naprej je bilo Novo mesto le še podrejenega pomena, zakaj vso vlogo je prevzel novoustanovljeni Karlovac z vrhovnim generalatom.

Propadanje Novega mesta

Višek v razvoju Novega mesta je bil sredi XVI. stoletja. Po ustanovitvi Karlovca pa je začelo vidno propadati; rušilo se je obzidje, ker ga nihče ni več popravljalo in dopolnjevalo.

Doba od XVII. pa do XX. stoletja znači popolni

urbanistični zastoj. Gotske hiše, ki so bile večinoma lesene, je upepelil požar in na njih mesta so postavili baročne hiše, ki še danes v prvotnem ali pa pozneje izkvarjenem stanju obkrožajo nekdanji tako imenitni trg. S propadom trgovstva so tudi zazidavali arkade in spreminjali pritlične trgovske prostore v stanovanja. Le pri Bergmannovi hiši še obstoje v spremenjeni obliki. S časom je izumiral umetniški čut in izginila je potreba po umetniškem oblikovanju. Izumil se je brezčutni meščanski slog in je bilo vse, kar je lepega, zapisano pogin. Taka usoda je zadela stari rotovž, tako usoda je imel tudi nje bližnji sosed baročni Neptunov vodnjak, ki danes krasí trg Traberg na Gornjem Avstrijskem, ki ima 150 hiš in 750 prebivalcev.

Razvojna skica Novega mesta

Sele v XX. stoletju je Novo mesto začelo naraščati: leta 1890. je imelo 242 hiš in 1969 duš, leta 1900. 249 hiš in 2160 duš, leta 1921. 2459 duš. Še močnejši porast zaznamuje Kandija, kamor se je mesto najmočnejše širilo zaradi zdravega, še dosti odprtega terena in nove železniške postaje. Leta 1890. je štela Kandija 52 hiš in 393 duš, leta 1900. 61 hiš in 590 duš, a koncem leta 1924. že 109 hiš in 800 duš, medtem ko je istega leta zaznamovalo Novo mesto 105 duš manj kot leta 1921.

Med obzidjem niso zidali novih hiš, le preurejali in izboljševali so si stanovanja. Jedro, ki ga oklepa od treh strani Krka in je na edini odprti strani zazidano z javnimi poslopji, ki segajo vse do cestnih vozlišč tik pod Kapiteljskim hribom, se je moglo razširjati zgolj preko edinega mosta v Kandijo in ob Ločenski cesti pod Kapiteljskim hribom. Skromne naselbine so nastale tudi ob obeh postajah. Aktivna stavbena delavnost v tem času ni našla ugodnih urbanističnih prilik in potrebnega razumevanja pri odločujočih. Zato nimata nivo in grupacija tedanjih hiš nobenega umetniškega izraza. Tako je žal ravno ta plodovita doba ostala umetniško nepomembna.

In bodoče potrebe Novega mesta?

V prvi vrsti je potrebno, da najde meščanstvo stik z umetniško rastjo v srednjem veku in baroku. Zatem: nova tranzitna cesta okoli novomeškega jedra, s tem v zvezi preureditev glavnega trga v intimen meščanski trg prvotnega značaja, peripteralna pespot z nasadi ob Krki, restavracija starih arhitektonskih spomenikov in utrdb, mestni muzej na prostoru medlo preurejenega starega pokopališča z uporabo starih fragmentov (stebrov in kamnitih šambran) lukenjskega grada, novo kopališče s sportnim prostorom na Loki. Izdelati bi bilo s tem v zvezi tipizacijo preurejenega Brega in še vsega v zvrhani meri.

Sele tedaj, ko bo Novo mesto začutilo potrebo po vsem tem in bo začelo rasti navznotraj, bo postalo prijetno letoviško mesto z umetniško negovanim starim in lepo priključenim novim delom.

*Becite Tordinove zbrane spise,
največji epos o Dolenjski*

nihče ni tako v čisto, da bi dejal: Nobene skrivnosti ni zame več v njem.

Samo domišljate si, da sveto pismo res tako dobro poznate, je Kuralt spet postajal hud. »Pa vam bo požreti še dosti učenosti, če ga hočete zmoči in vsaj nekoliko razumeti.«

Mladenč je zardel in molče pobesil oči.

»Kdo pa ste prav za prav?« je Linhart prijazno vprašal. »In kam ste se namenili?«

»Jurij Naborč sem. V Novem mestu sem se na gimnaziji očetov frančiškovcev peklil s težavami učenega življenja. Zdaj jo maham v Stično; pomenišil bi se rad.«

»Kaj ne veste, da stiški samostan že tri leta ne sme sr rejemati novincev?«

»Ne, nisem vedel,« se je Naborč ustrašil. »Križ božji, kaj pa mi je po tem takem početi zdaj?«

»Obesite se!« je Kuralt revsknil. »Ali niste za nobeno rabo na vsem božjem svetu, da rinete v samostan? Pojdite, svet je velik, dela, kruha si poiščite!«

»Aha, kar v Ljubljano pojdite,« je Linhart svetoval, »do Blaža Kumerdeja se obrnite, za učitelja vas da.«

»E, ni mi, da bi se ubijal s topoglavimi tlačanskimi smrkvami.«

»Da,« se je Kuralt zadržal, »kar k škofu pojd, učenik pismar, Prav zdaj išče umnega moža, kakršen si ti — precej te napravi za prošta!«

»In če me ne —? ga je dijak brezasto pogledal. »S čevljev si otresem domači prah in pojdem kam daleč daleč; svet je velik...!«

»Voznik, poženi!« je Linhart ukazal in se nejevoljen ozrl po prevzetnem mladem človeku.

* * *

S Kapiteljskega klanca je poštni voz po zavori hreščé drsel pred Ljubljanska vrata Novega mesta. Lin-

hart, Kuralt in Slabč so se kakor potnik, ki se naposled približa koncu utrudljivega pota, polajšano smehljali. Cudovito lep svet jih je od blizu in daleč prijazno gledal.

»Trška gora,« je Linhart mignil na levo, »stara last Stične.«

»Da, po dobroti ali neumnosti vojvodinje Viride, gospe s Pristave,« je Kuralt godrnjal.

»Zakaj po neumnosti?« je Slabč vprašal.

»Podarila je samostanu vso Trško goro in gradič Bajnof pod njo prav tačas, ko mu je zapravlljivo gospodaril slab in neroden opat.«

»Ni gospodaril tako slabo, če je oboje stiško še danes ta dan.«

Linhart se je poredno smehljajal premolklemu Kuraltu, ki mu je bistri Slabč ustavil nadaljnje zabavljanje.

»Stiški menihi so na Trški gori zidali božjepotno cerkev,« je Linhart povedal. »Menili so dobro, a božjepotniki so jo onečaščali s pijančevanjem in razuzdanim vedenjem.«

»Vino je predobro,« je Slabč skušal razumeti. »Sladko je vince s Trške gorice.«

»Cesar je božja pota zatrl morda le zaradi takih razuzdancov,« je Linhart strogo opomnil.

Kuralt je molčal in se smehljajal.

Zarki zahajajočega sonca so zlatili beli pas mogočnega mestnega obzidja in pokončne lesene ali slamnate strehe nevelikih hiš, ki so se tiščale ob reber okoli visoke kapiteljske cerkve.

Voz se je prizibal pod klanec, voznik je odvril, izpred mestnih vrat se je zaslislal neki vrišč.

»Kaj je sejém, da tako hrumijo?« se je Linhart vedečno nagibal z voza.

»Novomeščani niso zaspanci, kakršni so dolgočasni

Ljubljanci,« je Kuralt mrmral. »Živi so in veseli, pa misliš, da sejmarijo.«

»No, saj zvemo zdaj zdaj, kaj je.«

Voz je pridrdral v veliko krdele meščanov, ki so se prerivali pred mestnimi vrati.

In kaj je bilo? Proštov oskrbnik Filip Pugelj se je z možmi, ki jim je bilo mlade fante loviti za vojake, v Bučni vasi polastil tudi dijaka Jeniča. A še preden se je z ujetnikom vračal v mesto, so dijaki zvedeli, kaj preti njihemu tovarišu, in so med velikim hruščem in truščem privreli pred Ljubljanska vrata, da bi se zanj udarili, če bi bilo treba, tudi z biričem in s hudičem, kakor so vpili in pretili.

»Ali nisem rekel, da so Dolenjci še močno krvavi pod kožo?« se je Kuralt smehljajal Linhartu in zadovoljno gledal po bojevityh mladih ljudeh. »Tudi ob kmečkih uporih so prav Dolenjci zmogli in podrli največ graščin.«

»Turkom se pa le niso znali kaj prida upirati, samo bali so se jih. Dolenjska bojevitost ni velika, jeza jim hitro splahne, predobrodušni so.«

A Kuralt je odmahnil z roko in pomignil v gručo dijakov. Dva, trije so se utrgali iz nje in hitro pristopili.

»Nihče nima pravice dijake loviti za vojsko,« jih je ogovoril. »Ali veste to?«

»Vemo, seveda vemo! Tovariša otmemo, oskrbnika in njegove gonjače pa pretepemo, da jih za vselej mine segati po dijakih!«

»Le, le! In gospoda gimnazijskega prefekta poženite nad okrožnega glavarja, da tudi on podkuri kapitljo!«

»O, saj naš pater prefekt najbrž že pesti oba: glavarja in prošta.«

»Vivat pater prefectus — naj živi pater prefekt!« so vsi trije zavpili, veliko krdele še drugih je goreče povzelo: »Vivat...!«

STAKLO

B. TOBER

Št. Vid nad Ljubljano

Detajlna prodajalna: Št. Vid, končna postaja cestne železnice

Telefon 39-64

Nudi Vam: medicinsko steklo, stavbeno steklo in znane kozarce za vkuhanje sadja znamke „Fruta“, tehnično steklo, kakor akumulatorje in drugo!

Zahtevajte ponudbo!

Generalno zastopstvo za Jugoslavijo trvdke

Akc. spol. První česká sklárna, Kyjov Č. S. R.

A. Debeljak

Dolenjski delež v slovenski književnosti

Kdor bo hotel pravično oceniti kulturni prinos Dolenjske, bo moral preleteti vse panoge prosvetnega delovanja: slavarstvo, likovne umetnosti, (kiparstvo, slikarstvo, grafiko, umetniški obrt), ples, dramo, glasbo, igrarstvo, literaturo, znanost, izobrazbo ljudstva, učiteljstvo, profesuro, duhovništvo, trgovstvo, novinarstvo, itd. Take podatke je skušal zbrati Krajevni leksikon dravske banovine na koncu vsakega članka o tem ali onem selu, trgu, mestu. Popolnosti seveda ob prvem zaletu ni dosegel. Tako sem n. pr. zastoj iskal pod Metliko in okoličeno ime Engelbert G a n g l, akoprav so drugod navedeni manj pomembni možje.

Kaj pa prav za prav spada pod pojem Dolenjske, naj li vzamemo k njej tudi pas slovenske prestolnice? Nekje sem slišal: Ljubljana je $\frac{1}{3}$ dolenjska, $\frac{1}{3}$ notranjska, $\frac{1}{3}$ gorenjska. Vendar temu gledanju se protivi prostnarodna krilatica, ki frfota že od nekdaj po Starem trgu in po Streliški ulici: »Kar skozi Pisana vrata pride, navadno ni dosti pridla!« V novejši dobi se Pisana vrata nadomeščajo v pregovoru z Dolenjskim mostom.

Iz te zadrge in zadrege nam pomore neprizadeti brat. Koroški rojaki v Rožu namreč modrujejo: »V Ljubljani stoji lipa, ta je na sredi volta — tam je sredi sveta.« (Dr. J. Šašel, ČZN 1936.) Ako je eminenca Emona popek sveta, je kajpada takisto sredina slovenskih zemelj in ostane nobenostranska, nevtralna. Upoštevajmo je kot samostojno prosvetno enoto. Navzlic temu bo bližnja Gorenjska imela od nje zbog svoje sosesčine poseben sijaj. To se vam razodene, če se ozrete na prvi slovenski slovenski zemljevid, napravljen na pobudo pokojnega prof. I. Prijatelja in priobčen pod imenom S. Bunc v ZisSu 10. X. 36. Kulturni čar in žar metropole je izvalil iz bližnjih tal večje število umskih delavcev nego po obodnih predelih naše domovine.

Joj, kam bi del?

se vprašujem z Aškerčevim duhom Vidom, ko nosim v mislih ta kamen, ki mu pravim Zofka Kveder? Rojena v Ljubljani, zgojena na Dolenjskem: bo sodila pač v dolenjsko področje? M. R a v n i k a r, ki je v pravo smer ravnal slovenski jezikovni slog, in F. Detela, romanopisec, bosta li za pašo gorenjskim gamsom ali dolenjskim ovčicam? Ali d e k a n J. V e s e l, po rojstvu Mengšan, po službi Notranjec, po očetu in sreu Dolenjec (gl. spis Loški potok, Novice 1861)? V. M o l e je sicer v Kanalu priplaval na okrogli svet, a zrasel je v Kandiji. In veliki dr. Janez Ev. Krek, rojen od gorenjskega očeta in ribniške matere pri Sv. Grgorju...

Mehkorsrčni Janez Trdina, spočet v aufbiksovski deželi, se je ves razbohotal ob bujnih gričkah matere Gorjančevke: slava mu je vzkliła v dolenjski Cvičkariji. Notranjska dragotina, Dragotin Kette, se je

obrusil v mestu sv. Feliksa: njegove verze recitira Mesec nad Ragovim logom.

Pozabiti pa tudi ne smemo Valvasorja, ki je za časa kranjske dežele spretno sukal ne le svoje pero, temveč na čelu svojih Dolenjcev tudi svoj meč.

Ali vzemimo stoprocentne Dolenjce! S prvo slovensko knjigo je 1551. Trubar zatrobil svetu veselo novico, da se govorica kmetov kozarjev lepo piše in bere. Na drugem koncu našega ozemlja je niknil mož, čigar črkopis — bohoričica — je služil rojakom skoro 300 let. Blizu njega je Dalmatin položil osnovo pismeni slovenščini. Višnjani Candek, ki je po slovenje propovedoval v Celovcu, je mladini oskrbel katekizem, o. Hipolit omislil slovar, J. N. Primic izdelal prvo čitanko z izvirnimi slov. pesmimi. Metelko in metelkovi so z metlo pométali in čistili knjižno slovenščino. Stiški rokopis je nastal l. 1428. v samostanu, kateremu na čast je ob 800 letnici njegovi včeraj domačin Ivan Zorec napisal 4 knjige. Njegov sedeželjan, urednik Miha Kastelic je muhe prodajal namesto čebelic. Tam je zasijal zvezdnik našega pripovedništva, J. Jurčič, naš W. Scott, ki še danes nudi svojim mlajšim snovi za obdelavo (Deseti brat v »Družinskem tedniku«). Jurčič je oživil tvoril načrte F. Levstika, epohalnega kot kritik, lirik, epik, jezikoslovec, ideolog, časnikar, odgojitelj novega pokolenja. Na tem področju, v slovenski Atiki, segajoči do Prijateljevih Vinic in Škrabčeve Hrvače, se je razveljavel J. Stritar, prapršček estetske kritike. Dolenjska je rodila pripovednike: Jaklič, Prelesnik, Zbašnjik, Govekar, Pugelj, ki ga je pred desetimi leti bela žena izpulila iz gledališča, katero zalaga z mladinskimi igrami

Ivan Koštiál

Novomeški priimki leta 1515

V svoji »Zgodovini Novega mesta« (1891) ugotavlja I. Vrhovec (str. 67.—68.), da je imelo leta 1515. le 98 hišnih posestnikov v Novem mestu (izmed 272) slovenske priimke; med temi 98 priimki pa so bili le 4, ki so bili še leta 1915., torej čez 400 let, zastopani med Novomeščani: Novina, Recelj, Sepec, Roštan (po zapisku v vicedomskem arhivu: Nouina, Rezell, Schepitz in Roschtan). Zdi se, da so prišle pred letom 1515. rodbine Recelj iz šentjernejske, Roštan iz mirenske, Sepec iz brežiške župnije, Novina pa iz ribniške dekanije.

Če se sodi po slovenskih priimkih iz drugih hišnih posestnikov iz leta 1515., so prišli: iz šmihelske fare Šetina, Mikec, Godec, Knafelje (pisano »Kneyfflitze«); iz

P. Golia, tudi bard, kakor ekspresionista Podbevšek in Jare poleg mnogih drugih.

Zadnji v abecedi, prvi med živimi liriki v Jugoslaviji, O. Zupančič gleda naravnost preko Ljubljane Prešerna v Vrbi, od obeh teh točk pa gresta kateli na Vrhniko k Cankarju, naše besede Gavrizankarju. Trikot Z-P-C veže Gorenjsko, Dolenjsko, Notranjsko v neporušljivo celoto.

A koliko našega bistrea zatone v tujini: Luschin v Avstriji, Lavrin v Angliji, Knapič v Portugalu, Miselj v Švici, L. Adamič v Ameriki!

Ker pa sem sam doma iz spodnjih krajev, ali ne gledam preblagohotno nanje? Ozrimo se torej še na to, kaj pravi daljni sodnik o nas, Zagrebški leksikon »Minervae« 1936 vsebuje v članku »Sloven, književnost« nad 50 literarnih imen, od njih 11 dolenjskih. Par mesecev prej je v Parizu izšla Ibrovčeva »Anthologie de la Poésie Yougoslave«, kjer zastopa Slovence 30 Apolonovih služabnikov, vmes 6 Dolenjcev. V poslednji izdaji nemškega Herderja pa jih je 7 ali 8 od 29 osebnosti.

Ker se v zadevah omike ljudje ne samo štejejo, temveč se tudi tehtajo, podčrtajmo, da sije nad Slovensko Atiko trozvezdje Trubar—Levstik—Stritar, da stoji na koncu Bele krajine donebnik Zupančič, ki ga more čitati Italijan in Francoz: čital ga je celo temnopolti kodrolasec Rabearivelo na Madagaskarju, dokler se ni lani prostovoljno preselil k očakom.

Da zamažimo usta poulični ljubljanski poslovici, povejmo: Kar je šlo pisanega skozi Pisana vrata v Studijsko knjižnico, je važno in veliko... Če bi Levstikov Duhovin iz veselstva približal naši zemlji neznanski magnet, da bi vse železo iz človeške civilizacije sfrčalo proti njemu v ozračje, bi se na mah sesula vsa kulturna stavba. Če bi slično zloben Abaddon iz slovenske književnosti izpulil vso Dolenjsko, kakšno opustošenje bi zazevalo iz »božjega očesa« — trokota, označenega s tremi v: Vrba—Vinica—Vrhniko!

prečenske Somrak, Drenik; iz belocerkevške Skrobot; iz mirnapeške Zorč; iz šentjernejske Bobič, Sinkovec, Zupan; iz kostanjeviške Starec in Zrimšek; iz raške Šiško; iz krške Škrbina; iz semiške Ivec in Kočevar; iz banjeloške Cetinjski, ki je naveden v ponemčeni obliki Zethiner; iz stiške fage Grabnar in Škrjanec; iz višenjske Zajec; iz trebanjske dekanije Selko; iz ribniške dekanije Petelin, Močnik, Mar(e)n, Hrovat; iz litijske dekanije Dobravec, Hlebec, Jamšek; iz raznih dolenjskih krajev (ki jih ne morem bliže določiti) Lipee, Goljuf, Grivec, Juriha, Janželin.

Z Gorenjskega so prišli: Detelja (iz moravške

S kapitelskega hriba je prisopihal fantič in stekel med dijake. Da Jeniča že ženo v mesto in da je zvezan, hudo raztepen in ves razkuzman.

Dijaki so umolknil in se poskrili za drevje in grmovje ob cesti.

Komaj se je oskrbnik zadosti približal s svojimi, so dijaki bušili na plano in se med velikim vpitjem zakadili prednje.

»Spustite Jeniča, ob tej priči ga spustite,« so vrel.

»Kaj je storil, da ga vežete kakor razbojnika?«

Gonjači so se zamen ozirali po oskrbniku. Malopridnež je precej sprevidel, kaj bo, in se je brz pomešal med ljudi, ki so se motali za dijaki.

»Veleli so nam, naj ga primemo, da pojde v vojščake,« so se dedci izgovarjali. »Če ni kaj prav, se obrnite do prošta!«

»Burovži sužni, vi se obrnite, od kodar ste tako pokorno priklamali!« so se dijaki s palico zagnali vanje.

»Saj nismo radi,« so se gonjači odmikali; »veleli so nam, ne moremo pomagati.«

»Upri se, če veš, da ti je povelek zoper voljo!« so dijaki vpili. »Upri se, ne slušaj in ne spravlja v nesrečo domačega človeka!«

»Vraga se bo upiral takle butec!« so se tudi meščani posmehovali. »Še lastno mater bi zvezal in izročil biričem, če bi mu kdo le velel!«

Možem, ki so res neradi storili, kar jim je oskrbnik velel, ni bilo do rvanja; tudi sram jih je postajalo sredi vreščočih ljudi. Tako so se res obrnili in razgubili vsak v svojo stran.

Dijaki so Jeniču brz prerezali motvoz na rokah in ga urno odvedli v fračiškovski samostan, ker so vedeli, da bo samo tam zadosti na varnem, dokler pater prefekt ne iztoži zani dijaških pravie in mirne svobode.

Tudi meščani so se razhajali.

»Ha, tak pogledjte ga no, Puglja oblastnega, kako urno ti mošnjá proti kapitlju,« so nekateri kazali za oskrbnikom, ki je skoraj tekkel po ozkih in strmovitih ulicah.

»Aha, pa se je le obrisal za lepo Jeničevo sestro!«

»O, že nekaterikrat ga je z burklami podila, če je le preveč rinil za njo.«

»In zdaj ji je hotel takole vrniti.«

»Da ga le sram ni, sram!«

Linhart, Kuralt in Slabě so stali ob strani in se smehljali. Dogodek jim je bil prenagel in prekratek, niso precej vedeli, kaj bi o njem rekli.

»E, prav všeč so mi takile fantje!« se je Kuralt naposled zadovoljno nasmehnil. »Upri se, se krivici, nikomur nič hudega prizadeli in vendar zmagali.«

»Mladina se budi,« je Linhart sam vase mrmral, »ljudstvo podira oltarje starih malikov, zarja lepega, novega dne vstaja.«

Slabě je molčal. Nejevoljen je bil sam nase in kakor sram ga je bilo, ker je tako mirno gledal, ko ga je ob dijaškem metežu srbela roka, da bi udaril, udaril.

V mestu sta gospoda potlej šla svojo pot, Slabě pa svojo.

Mahnil jo je v znano krčmo, da bi prenočil.

»Jutri pa se udarim z glavarjem in z vsemi njegovimi biriči, če bo trebal se je veril, ko je legal spat.«

Slabě je tisto noč skoraj vso prebedel. Hude skrbi so mu podile spanec, misli so uhajale domov. Premetaval se je na postelji, čakal dneva in preudarjal, kako mu bo govoriti pred mogočnim okrožnim glavarjem.

»Ha, natrobim mu jih, da bo gledal kakor zaboden volt!« je sklenil in nekoliko zadremal.

Kmalu dopoldne je šel. V veži glavarjeve hiše mu je pot zastopil oblasten služabnik:

»Stoj, teslo kmečko, kam blodiš?«

»Kaj ti je, metla pisarniška, tako govoriti s poštnim možem?« je Slabě stopil tikoma predenj in ga tako grdo pogledal, da se je metla strahoma odmaknila. »Do glavarja hočem,« samo povej, katera vrata naj odslonim.«

»Tako? Do glavarja?« se je metla že čisto upognila.

»Zakaj bi rad prav do njega?«

»Ali je to tebi vedeti?«

»Povedati moram pisarniku, ki je v prednji izbi, sicer te ne spusti noter.«

»Kaj je glavar samo zanj in ne tudi za nas, da ne bi smeli do njega, kadar nam je treba?«

Oni je molče privzdignil ramo in pogledal proč; ni se več upal po svoje besedičiti z odločnim možem.

»Tak pa reci, da se mi je z glavarjem meniti o pravicah in krivicah graščaka v Soteski,« se je Slabě nekoliko podal.

Služabnik je tiho zažvižgal in počil s prsti.

»Dosti se upaš,« je rekel, stekel po hodniku v neko sobo in mu velel, ko se je vrnil: »Tja noter pojdi!«

Slabě je močno potrkal, na široko odprl in vstopil. Za mizo ob oknu je po papirju z gosjim peresom praskal suhljat človeček in se še ozrl ni po Slabetu.

Ta je sredi sobe obstal in razločno hrknul.

»Kaj bi rad?« je tintomazec revsknil čez ramo.

»Ali vam ni povedal mož, ki že v veži vsakogar oblaja?«

»Tak res? Kar do glavarja bi rinil? In s pritožbo, kajne? Saj te ne bo poslušal, drugih skrbi ima čez vso glavo, s kmeti se ne utegne meniti.«

(fare), Osel (iz mengeške ali vodiške fare), Medja (iz Bohinja), Mikelj (iz Kamne gorice).

S Štajerskega: Preprost (iz celjske okolice), Lešnik (iz Slivnice pri Mariboru ali od Device Marije v Pušavi), Škorec (iz fare Sv. Petra na Medvedjem selu), Ručman. — Z notranjskega: Špehek (iz Starega trga ali Loža). — Z Goriškega: Hvala (iz Šebrelj, Volč, Tribuš ali Podmelca), Vodopivec (iz Kamenj pri Sempasu).

Seznam hišnih lastnikov navaja tudi nekaj priimkov, ki jih nikjer drugje ni najti, razen v Novem mestu: Negibal, Ostavica, Grlica, Barigličar, Yschwarien, Ystischka, Tschimschitsch, Syentsch, Gobrunga, Nunez i. dr.

— Neslovenski priimki, ki jih je leta 1515. okrog 170. kažejo, da so se njihovi nosilci bili priselili iz sosednih nemških, italijanskih in furlanskih dežel, a tudi s Kočevskega.

Nekoliko drugačno sliko dobimo iz uradnih spisov mestnega sveta iz druge polovice 18. stoletja. Iz raznih dolenskih župnij so prišli: Penca, Zalokar (Sallacher: St. Jernej), Smrekar (Škocijan pri Raki), Kocijan (Dragatuš ali St. Jernej), Ovniček (Stopiče), Sekula (Podgrad), Gorenjec (Šmarjeta ali Raka), Brezovar (Mirna peč), Perovšek (Stična), Skubec (Višnja gora, Polica ali Stična), Papež in Nachtigall (Žužemberška dekanija), Zitnik, Lampič in Potokar (Šmarje), Mirtič (Dvor), Košak

(Polica), Košir, Gregorič (ribniška dekanija), Zure (St. Vid), Janežič (Polica ali Višnja gora), Ahlin (Zalna ali Višnja gora), Maček (Šmartno pri Litiji) itd.

Z Gorenjskega so se priselili: Triller (Škofja Loka), Germ (Bohinjska Srednja vas), Merjasec (Smlednik), Kocijančič (Bled, Gorje, Brezje), Banko (Kranj), Polec (Moravče), Bertonec (Selška dolina), Kalčič (Trboje ali Moravče), Govekar (Oselice ali Smlednik), Peer (Kropa ali Železniki), Šlibar (Kamna gorica), Šparavec (Duplje), Hribnik (Žirovnica ali Hrib, ozemlje, na katerem so bili naseljeni Korošci), Raznožnik (Zavratec ali Izgorje) i. dr. — Z Notranjskega je menda prišel Valenčič (Trnovo ali Šmihel na Krasu).

Branko Rudolf

Pogled na favno Dolenjske

Pregled suhozemne favne

Turistično toliko zanimivo Dolenjsko uvrščamo po večini po njenih značilnih zastopnikih živalstva k osrednji planinski zoni (po dr. Jovanu Hadžiju), t. j. večina živalskih vrst pripada brez dvoma alpskemu svetu, čeprav ima (po p. Janezu) le njegov manjši del, severno od črte Stična—Novo mesto, izrazito predalpski značaj. Vendar pa Dolenjska sploh nima visokih gorstev, večinom jo pokriva hribovje z oblomi, zategnjenimi konturami, ki so tako značilne za njeno pokrajino. Tudi posamezne gore nad tisoč metrov na pokrajini ne izpremenijo mnogo; ta hriboviti, a nizki svet za živali visokih alp nikjer ni primeren. Južni del Dolenjske pripada kraškemu svetu z vsemi njegovimi posebnostmi, ki so tukaj posebno poudarjene. Ta del ima zelo mnogo jam, a tudi izrazitih vrtáč, ponornic, bruhalnikov in požiralnikov. Kras je obrasel; ves značaj Dolenjske pa je torej alpsko-kraški. Na jugovzhodu prehaja Dolenjska postopoma v zapadno, primorsko zono, na vzhodu pa se izgublja v nižino, t. j. počasi prehaja v nižinsko oblast. Zanimiva je pa tudi starejša razdelitev dr. Hadžija, po kateri je pripadala večina Dolenjske panonski oblasti, manjši, zapadni del pa posebni slovenski-kraški, pri čemer bi šla meja približno pri Semiču, tako da bi pripadalo Novo mesto nižinskemu pasu kakor tudi Metlika, Toplice, Dvor in Grosuplje. Črnomelj, Kočevje, Ribnica in Velike Lašče pa naj bi pripadale kraškemu primorskemu svetu. Obe razdelitvi sta pomembni, za nas naj velja druga in konstatiramo, da je Dolenjska v glavnem alpska, da pa prodirajo vanjo tudi zastopniki nižinske in zastopniki primorske favne.

Ti južni, sredozemski elementi so v favni Dolenjske posebno zanimivi, ker odgovarjajo vsemu značaju pokrajine. Popotniku, ki od drugod iz Slovenije prispe v Novo mesto, se zdi, da je prispel nekam na jug, in sicer mnogo bolj, kakor to odgovarja geografski legi. Prelivajoče se barve neba, oblike oblakov in baržunasta črna nočnega neba — vse to človeka v neki malo opazni, a vendar izraziti meri spominja primorja. Zoologa ti zunanji, bolj čustveni znaki ne varajo. Kmalu opazi neko količino zanimivih, sredozemskih tipov žuželk, vzdolž Krke pa ptice, ki prav tako spominjajo morja.

Sesalci

Osnovni značaj Dolenjske je kljub temu seveda alpski. Alpska Dolenjska imponira celo s svojimi velikimi sesalci, predvsem z medvedji, ki jih drugje v Sloveniji ni. Vendar pa se medvedji na splošno držijo svojih kočevskih gozdov, iz katerih od časa do časa izlete. Redki so volkovi. Po zatrdilu lovcev se n. pr. v novomeški okraj pri-

klatijo menda vsakokrat iz sosednje Hrvatske. Risa seveda tudi na Dolenjskem že davno ni več. Precej številni je jazbec, ob vodah pa tudi vidra. Različne druge kune, lisice in divje mačke menda niso mnogo številnejše kakor drugje po Sloveniji. Dovolj česte so divje svinje. Sicer pa so dolenska lovišča sploh dobra, srn in zajcev je mnogo. Dolenjski polhi so znani celo iz leposlovja, toliko zaslužka, kakor svojčas, pa lovecem kljub številnosti ne donajajo več. Pogoste so škodljive vodne podgane, izredno številni pa tudi ježi, ki se na svojih nočnih izletih večkrat sprehajajo po samem Novem mestu.

Ptiči

Dolenjske ujede se po impozantnosti na splošno ne morejo meriti z gorenjskimi orli. Največji je gost iz nižinske zone, plešec (Gyps fulvus), ki pa se pojavlja redko. Kakor drugje po Sloveniji nahajamo jastreba, kanjo in sokola-škrjančarja, posebno značilnost pa dajejo dolenski pokrajini majhne dnevne ujede, drzni skobci, predvsem pa zelo številne, krasno jadratoče postolke in ni nikakšno naključje, da se pojavlja postovka tako pogostokrat v verzih Belokranjca — Otona Zupančiča.

Med sovami so očitno pogoste: uralska in pegasta sova, mala uhariča, čuk in skovik. Veliki in mali divji petelin nista posebno pogosta, značilna pa je kotorna (Caccabis saxatilis), ki je kraška ptica. Vsekakor pa moramo omeniti tudi slavce, ki so številni in žgoliijo Novomeščanom naravnost v okna, ne da bi se mnogo brigali za mrz ali meglo, ki vstaja iz Krke.

Silno bogata je favna ptičev, ki so po svojem življenju vezani ob vodo, kakor močvirniki, pobležniki ali galebi. Zelo pogost ptič je vsekakor mali pondirek (Podiceps fluvialis), znan izvrsten potapljač, ki ostaja povprečno 20 sekund pod vodo in se potem pojavlja čisto že čisto na drugem kraju reke. Že na Ljubljani je pogost, po Krki pa plava neženirano skozi vse Novo mesto. Mnogo je različnih rac (n. pr. regljec, raca žvižgalka itd.). Na morje spominjajo galebi in — kljub latinskemu imenu (Sterna fluvialis) — tudi ribiči (čigre). Nekateri teh ptičev so doma ob severnih morjih, tako govnačka (Stercorarius parasiticus) in slapnik (Urinator lumme), ki ga včasih ujamejo pri Otočcu, romantično lepem starinskem gradiču sredi Krke, ki slovi radi obvodnih ptičev. Nadalje so pogosti mala čaplja, siva čaplja in škurh, zgodi se, da prihajajo tudi štorke, ki bi joja ponekod na Dolenjskem celo gnezdi, včasih pa ujamejo tudi kakšnega žerjava ali žličarko. Pri Otočcu se pojavlja včasih veliki morski vran (Phalacrocorax carbo), izrazit zastopnik nižinske zone pa je kulik ali prilivka (Oedienemus crepitans),

dolgonog, po telesu nekako pol metra velik ptič, ki so ga leta 1935. ustrelili ob Krki. To je prav za prav stepski ptič, ki je navadno jako previden. Če mu preti nevarnost,

so važne pri pranju s Persilom!

1. Na 3 vedrice (25—30 litrov) vode se vzame 1 zavitek Persila.
 2. Persil se raztopi vedno v hladni vodi.
 3. Perilo naj se kuha 1/4 ure.
- Pazite vedno na to in dosegli boste perilo belo kot sneg, desinficirano in nepoškodovano.

»Poslušal me bo, ker ve, da je za to tukaj je Slobě odločno in trdo stopil naprej.« Cesar ga je postavil tudi za kmečke ljudi!»

»Kar meni povej,« je peresar govoril že prijazneje. »In hitro. Čas je drag, ti mi ga najbrž ne plačš.«

»Res je, prav nič ne izpulite iz mene, a do glavarja pridem, sicer stopim v Ljubljano, odkoder že dopovedo vam in glavarju, čemu sta tu.«

Uradniček je poskočil, ustrašil se je moškega kmeta; po prstih je brz stopil v glavarjevo pisarnico.

Ivan Nepomuk Ursini grof Blagaj, glavar za dolensko okrožje, je bil tisto jutro ves sršenast. Razdražen je po mizi predeval debele spise in se držal, kakor da mu ves svet smrdi. Grde volje je bil in gorko jezen. Davi je nadenj že prav zavred prisopihal hudi gimnazijski prefekt in mu nadrobil gorkih kozjih molitvic, češ da se pritoži do same deželne vlade v Ljubljani, če on, glavar, ki ga je cesar postavil tudi za varuha novomeške gimnazije, prav precej ne prisuče kapiteljskega oskrbnika, da si le-ta ne bo do dijakov lastih pravie in oblasti, ki mu ne gredo in ne gredo...

Ha, kako naj ga prisuče on? Saj je proštov. A prošto je nerodnežu že snoči s hudo kaznijo izgnal hudiča, ki mu je preveč grel noro kri. Oskrbnik Pugelj ne bo več stregel po srčku Jeničeve sestre. Prav se mu godi. Ali mu je tega bilo treba? Kakor da ni zadosti drugih, malopridnih in zijalastih bab, ki so že vse zapisane peklui!

In zdaj naj se on, okrožni glavar in plemeniti grof, izgovarja takile ponosljani kuti in naj zavravnava, kar skrivajo preoblastni oskrbniki in njihovi slepi gospodarji? O, pojahal vrag prefekta in njegove ljubljenske dijake, slepi kapitelj in norega oskrbnika!

Jezen je počil spis ob mizo, vstal in zakoračil po prostorni pisarnici.

Kar ti je tiho vstopil pisar in ponižno povedal, da je zunaj neki mož, ki se hoče pritožiti zoper Sotečana.

»Na miru me pustite — ven ga poženite!«

»Premilostni gospod grof, ponižno povem, da sem ga že podil, pa dedec ni tak, kakršni so drugi kmetje: uprl se je in mi zapretil z ljubljansko vlado in s cesarjem.«

»Kdo vam je velel brez moje volje odganjati človeka, ki hoče do mene?« se je glavar drl nad svojim pisarniškim hlapcem. Hm, ali ni mogoče, da je mož v prednji sobi kak preoblečen mogočnik, ki takole voha in tiplje, kako se izpolnjujejo nove cesarske postave? Kaj bi sicer tako trdno in možato postavljali hude besede? Ne, naveden kmet že ni mož, ki se nič ne boji pisarniških ljudi...

»Naj pride precej noter!« je ukazal in v strahu in skrbeh spet sël za mizo. »Tudi cesar, pravijo, hodi takole vohunit,« je v mislih že trdno verjel, da kmet, ki zdaj vstopi, ni kmet.

Slabě se je moško ustopil predenj in mu povedal, kdo je in po kaj je dopotoval z daljnega doma.

Glavar, srednje velik, debel gospod zabuhlega in rdečega obraza, se je že upokojil od strahu, saj je videl, da ima pred seboj res domačega človeka. Sam ni vedel zakaj: sprva ga je poslušal čisto mirno.

»Ali graščak ve, da si se namenil k meni?« je naposled zarohnel.

»Če bi bil zvedel, ne bi tu stal zdajle jaz: hudič je, nikogar se ne boji, zaprl bi me bil!«

»Zapreti te dam tudi jaz, da boš vedel, kako se ti je vesti po cesarskih pisarnah!«

»Le, kar zaprite me, samo poslušajte prej mojo tožbo in preskrbite, da se ne bo več godila krivica meni in

drugim v naši gosposčini in da se bodo prav do kraja izpolnjevale nove cesarjeve postave!«

»Katere nove postave?« je že za spoznanje mirneje vprašal.

In Slabě mu je začel praviti, da Sotečan pobira prevelike davščine in krivično desetino; brani kmetom, da bi lastninsko ravnali s svojim svetom; za vsak nič pesti človeka in ne pusti, da bi se ženili po svoji volji. »Vse to je zoper nove cesarjeve postave,« je poudarjal. »Cesar je z njimi hotel pomagati kmetu, takle graščak pa se napihuje, kakor da zanj ni cesarja in njegovih postav!«

»Vedi ga Bog, ali je vse res, kar pripoveduješ,« je glavar renčal, pa ne več tako grdogledno. »A ti bi nemara vendarle rad, da ga zgolj na tvoje besede udarim s kaznijo, kajne?«

»Ne skrivite mu lasu, samo do pravice nam pomagajte, sicer pojdem do samega cesarja.«

»Pa ne, da bi bil ti tisti, ki je ono leto pisal cesarju?«

»Samo, da pisanja ni v roke dobil cesar sam. Pisarniški ljudje so mi izmodrovali odgovor, ki ni bil za nikamor.«

»Da te vrag!« ga je glavar debelo gledal.

»Zdaj pojdem, če bo treba, do cesarja sam, da mu naravnost povem, kako se izpolnjujejo njegove postave.«

»Kaj naj storim, dokler ne zvem, kako prav za prav je?« se je glavar spet ustrašil.

»Kar vevajto nove cesarjeve postave, saj jih poznate.«

»To ni tako lahko. Pisarniških ljudi bi moral poslati v Sotesko, da se preverijo o pravičnosti tvoje tožbe. In to je drago.«

»Ne vem, kaj se vam zdi še potrebno,« je Slabě dejal in pozvenčal z goldinarji, ki jih je imel v mačku za

ne vzleti, temveč se potuhne in odrzli na svojih dolgih nogah do prihodnjega skrivališča. Na splošno: Daleč potujoče ptice spajajo v alpski Dolenjski primorsko in nižinsko zono.

Plazilci in členonožci

Plazilska favna ne kaže velikih posebnosti, čeprav je po številu posameznikov bogata. Modras je očito mnogo bolj pogost kakor gad, med nestrupenimi kačami pa gož, belouška, smokulja in kobranka, zelo redka je izumirajoča močvirska želva.

Nenavadno zanimiva je favna kopnenih členonožcev, med katerimi najdemo več južnjaških tipov, tako razbojniško kobilico bogomoljko (*Mantis religiosa*), ki sega sicer na sever do Kuma in Šmarne gore, ki pa je na Dolenjskem vendar mnogo bolj pogosta, kakor se to običajno misli. Okrog Trebnjega in v Beli Krajini je n. pr. zelo dobro znana tudi šolski mladini. Izrazito južnjaška oblika pa je tudi škrlat, ki je po podatkih posebno pogost okrog Trebelnega, kjer mu pravijo »kosec«. Med pajkovi je razen majhnega karpatskega škorpiona dovolj pogost tudi mnogo večji italijanski (*Euscorpius italicus*). Južnjaški kraški vtis pa delajo tudi nenavadno veliki glomeridi, ki jih drugje v Sloveniji ni.

Metulji in hrošči

Za proučevanje dolenjske favne metuljev si je stekel velike zasluge svetnik Julij Bučar, ki je umrl leta 1919. Zbiral je knjigo »Slovenski metuljar« in nabral veliko zbirk. Nekateri redkosti je našel on edini na ozemlju bivše Kranjske, tako Vanessa L-album in vrsto Larentia unangulata, ki jo je s pravo lovsko strastjo ujel leta 1911. pod gradom Luknjo pri Prečni. S posebno vneto je proučeval Kum in Gorjance. Znamenite njegove najdbe so še: *Pieris manni* M., *Vanessa xanthomelas* Esp., *Odezia tibiale* v. *eversmanniana* H. S., vsi trije na Gorjaneh, in *Gaophos variegata* Dup. pri Novem mestu. Bolj pogoste vrste so *Neptis aceris* Lepechin, *Neptidia* major na Gorjaneh in *Colia myrmidone* okrog Novega mesta. Lokalna forma vinorodnih krajev je *Thais polyxena*.

Posebne obdelave pa zasluži udomačeni tujec, veliki in lepi japonski prelec *Saturnia pernyi* var. *yamamayu*. Graščak Mach, posestnik na Malem Slatniku pri Novem mestu, ga je uvedel leta 1867. (po Hafnerju, po Brehmu leta 1866.).

Gosenice je hranil s hrastovim in gabrovim listjem. Ni bil edini. Po njem je gojil te metulje tudi Slovenec Clarici, graščak na Zalogu. Reja metuljev očito ni prinašala dobičkov, medtem pa so se udomačili in se v naslednjih desetletjih razširili daleč na sever. V letih 1925. in 1926. so se pojavili v množicah v Trbovljah in Zidanem mostu, leta 1936. sem jih pa videl v Celju. Njihove bube so zelo značilne, kosmate in rumene barve.

Med hrošči je omeniti številne kozlice, med njimi je veliki strigoš (*Cerambyx cerdo*). Mnogo je različnih brzev, največji je orjaški krešič (*Procerus gigas*), ki pa tudi drugje v Sloveniji ne manjka. Brzee *Carabus croaticus* var. *carniolicus* je značilen za samo Dolenjsko.

Zelo zanimiv bi bil opis kopnenih polžev, vendar bi pa zahteval specialista. Prav v polžji favni se da konstatirati meja med kraškim in ostalim ozemljem Dolenjske. »*Helix hirta* Mke. sega od hrv. Primorja do Kočevja.« (Vodnik po zbirkah nar. muz.) V ostalem je dobršni del Dolenjske s svojo vlažno klimo pravi polžji paradiz, tako lezejo n. pr. v udorih kraških jam zaklepnice (*Clausilia*) kar pri belem dnevu, česar drugje ni pogosto videti. Gozdni lazariji pripadajo rdeči varijaciji, izredno mnogo pa je škodljivih poljskih slinarjev, tako da jih ljudje po Novem mestu nabirajo ponoči z lučjo iz vrtnih rastlin.

Omembe vredni pa so tudi dolenjski deževniki, ki so — na veselje ribičev — za slovenske razmere čisto nenavadno veliki. Ne vem pa, ali gre tu za posebne vrste.

pasom; »vem le, da se taki stroški poravnajo iz državne denarja ali pa iz mošnje tistega, ki tožbo zgubó.«

Glavar je slišal pesem goldinarčkov in se molče smehljaj Slabetovi modriji.

»Mislim, da bi bilo že zadosti, če bi graščaku poslali tako pisanje, da bi ga upognilo,« je Slabè poprijemal. »Ko bi slà poslali precej, se jaz ne bi krčil za nekaj goldinarjev, samo da bi graščak prav urno pod nos dobil tisto pisanje.«

Segel je v mačka in na mizo položil pest dolginarjev: »Za potne stroške.«

Glavar je z očmi hlastnil po njih in se nasmehnil.

»Če že res hočeš, pošljem jutri slà,« je dejal in goldinarčke posnel v miznico. »Ti sam skrbí, da sèl že opravi, preden se domov vrneš ti. Graščak bi te utegnil kaj priviti, ker mu nisi povedal, kam si se namenil.«

»Po novih postavah njemu to nič mar! Tudi to, prosim, postavite v pisanje!«

Moško se je zahvalil in šel. Uradnika in sprednji sobi še pogledal ni, pisarniški metli v veži pa je pod noge vrgl goldinar.

»Da mi drugič tako grdo več ne oblajaš človeka, ki si pride pravice iskat!« je še dejal in stopil na cesto. Misli so mu šinile domov, a v ušesih je še imel glavjarjev svet.

»Kar v Mali Gaber pojdem,« je sklenil; »od onod pozvem, ali je glavjar že podkuril Sotečanu.«

In je šel in je zvedel, da je zmagal.

Pripravljajte se na vsedežavni kongres trgovstva v Ljubljani

Favna Krke

Dr. Munda piše: »Krka je pristna kraška voda, ki teče skoraj povsod mirno, tiho in krotko.« Strmec je velik, toda v zgornjem toku ga zadržujejo naravni, niže Žužemberka pa umetni pragovi. »Le na dveh mestih nalikuje črez pečine drevečemu hudourniku.« (»Vojvodina Kranjska« 1902).

Na splošno je torej Krka mirna, globoka reka, katere dno je pokrito z gosto obraslim glenom. V slikovitih zavojih teče med zelenimi bregovi, njen mirni tok pa prekinjajo pragovi oziroma jezji. Za ribarstvo je ugodna, ker nudi različnemu živalstvu obilo hrane. Na splošno sicer vzdržuje (po Mundi) poleti in pozimi zmerno toploto, vendar pa je treba konstatirati, da je le precejšnja razlika med nizko poletno Krko, ki se med jezovi skorajda ne premika in med divjo, v dežju nabreklo reko. V navalu sivorjave vode takrat skoraj ni mogoče razločiti jezov in krotka Krka postaja nevarna. Mimo Novega mesta preteče ob nizkem stanju vode 11-3 m³ na sek., ob visokem pa 240-2 m³ na sek. Razlika je zelo značilna.

Krka ima vodo, ki je običajno rjavkasta od delcev glin in zelena od mnogih različnih mikroskopskih rastlin. Pri Novem mestu sem vedno z lahkoto našel lično enostanično algo, ki se imenuje meseček (*Closterium*) in ki je sicer značilna predvsem za močvirne vode. Dno Krke pa je v resnici tako, da zelo spominja na močvirje; glen, ki ga pokriva, na mnogih mestih smrdi. Če zariješ veslo v tak glen, vstajajo mehurji močvirnega plina metana. V gosto poraslem dnu koreninijo rogatek (*Ceratophyllum*), dristavec (*Potamogeton*), a tudi račja zel (*Elodea canadensis*) v dolnji Krki ne manjka. Jezov pa se drži v gostih blazinah vodni mah mokričnik (*Fontinalis antipyretica*). Vodnega živalstva vseh vrst je na pretek, temu primerno je Krka tudi bogata rib.

Pri tem ima Krka prav posebno favnistično obelježje. Če zasledujemo reke od izvira do izliva, moremo navadno (po Mundi) na njej razlikovati posamezne odseke, ki

Novo mesto v snegu

ustrezajo ribam, živečim v teh predelih. Najbližji izviru je postrvi pas, kjer je vodilna riba postrv, in lipanski pas z lipanom, oba skupaj pa tvorita salmonidsko vodovje; nato prehajamo v vodovje mrene s ščuko, črnovko itd., potem pa v vodovje ploščiča, kjer se je voda že popolnoma umirila in kjer se pojavljajo ploščič, som, okun itd.

Krka kot prava kraška reka teh odsekov ne prikazuje ali vsaj čisto nejasno. Naravnost presenetljivo je, kako se v njej izpremešajo tipi, ki so značilni za hitro tekoče s takimi, ki jih drugače srečamo le v lenih vodah. Sicer nahajamo tudi v Krki v zgornjem toku mnogo postrvi, v spodnjem pa somov, vendar žive v neposredni okolici Novega mesta vse mogoče ribe. Poleg postrvi (domače in šarenke), sulca in lipana živi ščuka, poleg oziroma blizu njih pa mrena, klen, bolen, platnica, podust in som. Kot že omenjeno, prevladujejo v dolnjem toku po množici posameznikov ščuka in som, v izlivni progji Krke pa lovirajo tudi smrečka, okuna pa tudi še kakšnega smuča. Strokovnjaki poročajo, da je somov vedno manj, odkar je Krko leta 1882. opustošila račja kuga, zgodovini pa pripada menda menek, velika in okusna, na videz somu podobna riba, katere je danes še mnogo v Bohinjskem jezeru. Profesor Franke jo pa na svojem ribarskem zemljevidu navaja tudi še za Krko. Ribiči se menda še spominjajo, zelo čudno pa je, da pravi šolska mladina »menek« — kapeljnu.

Posebno obdelavo pa zasluži spet udomačeni tujec, tako zvana šarenka, ameriška postrv, ki so jo iz ribarskih ozirnov prenesli v Evropo. V Slovenijo jo je prvi prenesel Franke v letih 1890. in 1892. Šele nedavno (l. 1935.) pa je dr. Mršič spet konstatiral, da gre tu prav za prav za dve skupini vrst. Starejše pošiljke rib pripadajo tipu *Trutta shasta* Jordan (prava šarenka) iz Mc. Cloud Riverja v Kaliforniji, poznejše pa gotovo tipu *Trutta iridea* Gibbon (»jekloglavka« — steelhead trout) iz Klamath oziroma Rogue Riverja, včasih je šlo tudi za bastarde med obema. Oba tipa se čisto jasno razlikujeta. Po Mršiču pa se je v Jugoslaviji še ohranil čisti tip *Trutta shasta*, kar predstavlja zoološko redkost. »Šarenke« v Krki odgovarjajo po vsej priliki prvotnemu tipu »shastae«. Ta šarenka v ožjem smislu se je pokazala bolj odporno kakor »jekloglavka« in že celo kakor bastardi.

Kakor višja favna, tako prikazuje tudi favna nevretenčarjev mešanico tipov hitro in počasi tekočih voda. V Krki in pritokih so školjke manjše in z debelejšo lupino: *Unio gangraenosus* in večje s tanjšo: *Pseudanodonta complanata*. Vodni polži so v Krki zelo številni. Ob jezovih je zelo pogost *Theodoxis danubialis*, pisani čolnček s plosko lupino, kakršnega imamo slišnega tudi v Savi in Savinji, nato bunkavec (*Amphimelania* Hollandri), zelo pogost je tudi lisasti stolpič (*Fagotia esperi*), malo manj pa izrezano »šilce« (*Hemisinus acicularis*). Razmeroma redka sta majhni prilepek (*Ancylus fluvi*) in roženi svitek (*Planorbis*).

Razen tega se po podatkih nahajajo v Krki zastopniki rodu *Lartetia* (*gracilis* in *hauffeni*), razne vrste gen. *Lithoglyphus* (*servainianus* in *kusterianus*) in *Lithoglyphoides sadlerianus*. Ob izviru Krke živi *Lithoglyphus prasinus* in *Bythinella robiclii* Cless.

Zuželke so v Krki zelo številne. Včasih vstajajo iz nje silni roji enodnevnice, ki pripadajo različnim vrstam. Zelo pogosti so kačji pastirji, predvsem veliki (*Aeschna grandis*) in modri (*A. cyanea*). Mnogo je ličink mladoletnic, ki si delajo tulce iz kamenčkov in različnih drugih snovi. V Krki živi mnogo pripadnikov vrst *Limnophilus*, *Stenophylax* in *Sericostoma*. To zadnjo vrsto je lahko spoznati, ker ima precej gladko, nekoliko zakrivljeno hišico oziroma tulec.

Raki

Kakor poroča Šulgaj v svoji monografiji (Naš poločni rak), so Dolenjci pred račjo kugo pojedli in celo izvažali silno mnogo rakov-jelševcev. Še danes kažejo ponekod kot posebnosti preparirane ostanke velikih rakov iz Krke — za naše pojme so bili pravi orjaki. Vse to pa pripada na žalost zgodovini. Kuga je račji zarod temeljito uničila, nekateri poznejši poskusi zopetne nasaditve pa do zdaj niso imeli zadovoljivega uspeha. Tem večje pa je v Krki število nižjih rakov, drobnih samoookov, vodnih bolh i. dr., ki pa so izborna ribja krma. Zanimive so postrance iz Krke. Ta nižji rak, ki se postrani odriva, je sicer splošno razširjen, običajno pa potrebuje zelo mnogo kisika in v neprezračeni posodi kaj kmalu pogine, postrance iz Krke pa v zelenem akvariju brez posebne nege preživijo mesece in mesece. Živalica hitro tekočih voda se je tukaj navadila na manjšo količino kisika.

Na koncu naj še omenim, da čaka Krka še mnogih raziskovalcev in da je prav tako zanimiva in bogata kakor lepa. Znani angleški diplomat in publicist Sir David Bruce Lockhart je lovil postrvi v gornjem toku in zapisal (v knjigi »Retreat from glory«), da je Krka ena najlepših rek, ki jih je kedaj videl in to v ribarskem kakor v estetičnem smislu. In Sir David je prepotoval zelo mnogo sveta.

Pogled na favno jam

Dolenjske jame bi zaslužile posebne obdelave in specialista-jamarja, ker so zelo številne in vsebujejo vrsto posebnosti. Naj se tukaj omejim na nekatere najpogostejše in deloma tudi laiku znane oblike, prav tako kakor na nekatere dolenjske posebnosti.

Splošno znana žival naših jam je človeška ribica, ki jo nahajamo na našem ozemlju v štirih različnih. Med deseteronožnimi raki pa je posebno znamenit *Troglocaris schmidtii* Dorm., pravi prebivalec podzemskih voda, popolnoma bled, ker je brez pigmenta in slep. Zanimiv je, ker je prvotno po vsej verjetnosti morska oblika. Prav slični kakor že omenjeni raki-postrance, le precej večji, bledi in slepi so zastopniki vrst *Niphargus* (*stygius*, *oreinus* in *puteanus*). O teh zelo razširjenih jamskih postrancih že celo lahko trdimo, da prav za prav že niso več »jamske«, temveč naravnost zastopniki favne podtalnice. *Gammarus kušcheri* Karaman je najden v malem studenčku blizu izvira Krke. Omenjam naj, da je oblika *N. puteanus* lovil dr. Jaeger ob štajersko-hrvaški meji pri Podčetrtku s posebnimi pripravami iz globokih studencev, da pa nikakor ni gotovo, da isti način lovljenja drugje po Sloveniji ne bi dal istih rezultatov! Pogoste oblike belih in slepih enakonožcev so *Asellus cavaticus* in vrste *Monolista*. Kakor izven jam kočič, tako živi v jamah na suhem bela in slepa oblika *Titanethes albus*.

Med žuželkami je zelo razširjena bledorjava jamska kobilica z izredno dolgimi tipalkami (*Troglophilus cavicola*), ki je je na Dolenjskem silno mnogo. Seveda se nahaja ta kobilica tudi na ozemlju, ki radi svojih jam sploh ni posebno znano in ki sploh ni kraško, n. pr. v neznatni jami na Boču pri Poljčanah.

Posebnost kraških slovenskih jam pa so zastopniki hroščev-brzev vrst in podvrst *Anophthalmus* in *Trechus*, n. pr. *Anophthalmus hirtus*, dalje *Orotrechus* in *Aphaenopidius*. »Vrste *Anophthalmus* so znane doslej samo iz Slovenije in severne Hrvaške.« Iz volje jame na Nanosu je znan slepi *Astagobius angustatus* F. Schmidt, ki so ga našli tudi v jami pri Ozlju ob Kolpi, vmes med tema jamama pa nikjer. (Oba citata iz »Vodnika po zbirkah nar. muz.« v Ljubljani.) Posebnost kranjskih, posebno dolenjskih jam je rod *Aphaobius* in posebno še *Leptoderus hohenwarti*.

Zelo pogost zastopnik naše jamske favne je paščipalec *Chitonius spelaeophilus* Hadži, od stonog pa *Brachydemus subterraneus*.

Nekaj posebnega pa je tudi jamska favna polžev. Slovenija slovi po vrstah *Zospeum*. Prvega zospea, *Zospeum spelaeum* je Rossmassler odkril v Postojnski jami leta 1835. Podpeč in Dobropolje pa so dale vrsto *Zospeum frauenfeldi* Freyer. *Zospeum alpestre* pa živi tudi izven jam pod suhim listjem. *Zospeum obesum* pa živi v jami nad izvirom Krke. Naša najredkejša jamska vrsta je *Spelaediscus hauffeni*, ki so ga odkrili v Jami v Duplicah pri Grosupljem. Sicer so ga našli drugače le v širši okolici Ljubljane in sega na Dolenjsko najdalje do Velikih Lašč. (Vodnik zb. N. M.)

V najnovejšem času so pozhrtvovalni slovenski jamarji odkrili še mnogo oblik, n. pr. gen. *Hadziella*, zelo šiljasto obliko *Iglica elongata* itd. Velike publikacije, ki bi obravnavale njihovo skupno delo, pa za zdaj še ni in je v sedanjih razmerah najbrže tudi še dolgo ne bo, čeprav bi je bilo želeli, ker bi razkrivala intenzivno delo naših znanstvenikov kakor tudi zanimivosti naše zemlje, naše ožje kakor tudi širše domovine.

Dolenjci! Širite »Trgovski list«!

Jože Gregorič

Umetnost Dolenjske

Napisati umetnostno zgodovino Dolenjske in označiti vlogo, ki jo je Dolenjska imela v razvoju naše umetnosti je danes nemogoče dejanje, ker še vedno nimamo zbrane topografskega gradiva. Spomeniki še vedno niso raziskani, ne opisani in datirani. Tisto malo, kar je doslej opravljenega, še ne dovoljuje možnosti, da bi se napisala končna sodba o umetnosti na Dolenjskem.

Pa tudi omejevanje na tako majhen teritorij nam brani ustvariti za umetnostne spomenike Dolenjske enotno razvojno linijo. Dolenjska ni v zgodovini nikoli ležala sredi vodilnih tokov svetovnega umetnostnega trenja, ampak je vedno le sprejemala že izdelane umetnostne forme, ki jim je dodala nekaj svojega. Kako daleč gre ta individualnost Dolenjske v okviru njenega umetnostnega ustvarjanja, si seveda ne moremo odgovoriti. Predvsem moramo razlikovati od domače umetnostne produkcije one spomenike, za katere vemo, da so jih izdelali tuji. To so n. pr. cerkvene stavbe v Stični in Kostanjevici, iz profane arhitekture vsi nešteti gradovi, iz slikarstva predvsem Tintoretto v sv. Miklavž v Novem mestu.

Zato moremo zaenkrat napisati samo pregled umetnostnih spomenikov, označiti njih umetnostno pomembnost, jih uvrstiti v ta ali oni stil, in jih opisati, ne moremo pa še govoriti o njih medsebojni odvisnosti, o logičnem razvoju od najstarejšega ohranjenega spomenika do onih, ki nastajajo pred našimi očmi.

Če pustimo ob strani prazgodovinske izkopnine, na katerih je Dolenjska izredno bogata, omenjam samo šmarješke, novomeške, mokronoške, stiške in šentviške najdbe, segajo najstarejši ohranjeni spomeniki v romansko dobo.

Od spomenikov romanske dobe

ni nobeden ohranil svoje prvotne podobe, temveč so bili v kasnejših dobah večkrat prezidani. Najvažnejši romanski spomenik je vsekakor triladijska bazilika v Stični, pričeta l. 1136. Stavba, delo zapadnega, verjetno francoskega umetnika, v listinah se imenuje »Mihael homo latinus«, je triladijska bazilika s prečno ladjo, tremi absidami, kupolo nad križjem in ravnimi, lesenimi stropi. A že v gotski dobi je dobila nov kor, stolp namesto kupole in obok v prezbitoriju. V baročni dobi je bila ponovno prezidana. Tokrat je dobila v vseh ladjah svod, glavna ladja je izgubila svoje svetlobno nadstropje in vsa stavba je bila krita z eno samo streho. Tudi zvonik je dobil novo, baročno streho. S tem je izgubila vse za romaniko značilne oblike. Vendar je danes prvotno stanje dovolj jasno. Na zunanjsčini sta bili odkriti stranski apsidi, pod prezbitorijem glavna. Prvotno svetlobno nadstropje je pod streho ohranjeno.

Starejša od stiške je župna cerkev v Sent Vidu pri Stični. Fara se omenja že l. 1132. Tudi ta je bila v baročni dobi obokana in podaljšana. Župna cerkev v Šmarju ej bila v gotiki nanovo svodena tako, da je dolgo veljala za gotško stavbo. Zanimiva je podružnica v Dragi pri Stični s polkrožno apsidno in križnim svodom v ladji.

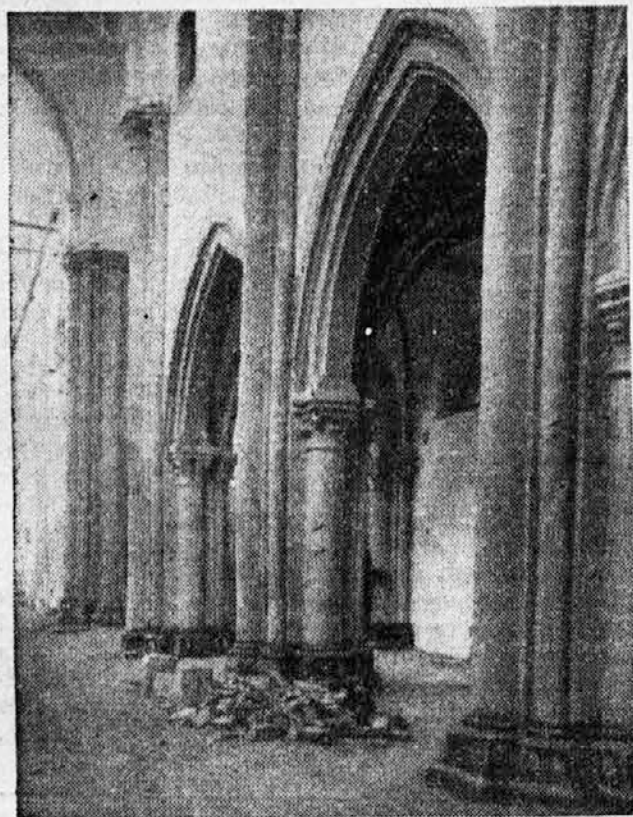
Spomenik svoje vrste je romanski osnarij v Trebelnem pri Mokronogu, okrogla stavba s križnim svodom in apsidno.

Pri farni cerkvi v Kostanjevici sta se ohranila dva romanska portala. Glavni je bogato razčlenjen, stopnjasto vrezan v steno s po tremi stebriči ob vsaki strani. Stranski je manjši. Njuno zanimivost poveča še ohranjena polihromacija na kapitelih in lokih.

Od romanske plastike ni ničesar ohranjenega.

V iluminiranih rokopisih pa je stiška rokopišna delavnica ustvarila odlične spomenike romanskega knjižnega slikarstva. Ob razpustu samostana so prišli večinoma na Dunaj. Nekaj jih hrani ljubljanska licejska knjižnica.

Iz dobe prehodnega sloga predstavlja kostanjeviška opatijska cerkev edini spomenik sloven-

Kostanjevica, opatijska cerkev

ske umetnostne posesti. Značilna cistercijska stavba, za katero so menili prinesli že izdelan načrt iz Francije, je bila pričeta leta 1234. Cerkev je triladijska stavba z ravno zaključenim prezbitorijem, prečno ladjo in po dvema kapelama ob strani prezbitorija, ki sta odprti v prečno ladjo. Vsa stavba je bila križno obokana. V gotski dobi je bila nasproti prezbitoriju pozidana dvonadstropna gotška kapela in nad njo zvonik. V baročni dobi je bila vsa cerkev dosledno baročno prezidana. Obok, slopi, šilasti loki so dobili baročno obleko. Danes je po večini prezidana zopet v prvotno stanje, kolikor je isto bilo ohranjeno pod baročnimi prezidavami. Po bogastvu skulpturnega okrasja nam nudi primer tedanje plastike.

Gotska doba

V trinajsto stoletje datira križni hodnik samostana v Stični.

V 14. stoletju je verjetno nastala, kasneje seveda prezidana cerkev v Trebnjem. Okoli leta 1365. pa ladja sedanje kapiteljske cerkve v Novem mestu.

Iz začetka 15. stoletja sta ohranjena dva odlična spomenika: samostanska cerkev v Pleterjih iz leta 1420., ki predstavlja enoladijsko stavbo s križnim obokom, tridelnimi okni in vrsto 11 opornikov na zunanji strani. Na severu je bil prizidan križni hodnik, ki pa ni več ohranjen. Od leta 1429. pa datira prezbitorij kapiteljske cerkve v Novem mestu, pod katerim je za gotiko nenavadna kriptna.

Naslednji spomenik je frančiškanska cerkev v Novem mestu iz leta 1472. Leta 1497. naj bi bila končana župna cerkev v St. Rupertu, kot pove letnica na fasadi. Cerkev je triladijska stavba z dolgim prezbitorijem, vsa zvezdno oz. mrežasto svodena.

S tem sem podal vrsto najvažnejših gotških stavb. Številna manjših podružničnih cerkva seveda ne morem navesti. Gotovo pa je, da spada velika večina današnjih cerkva po izvoru v gotško dobo. Prav te majhne stavbe, ki po svoji arhitekturi ne vzbujajo posebnega interesa, pa so pomembne zbog svojega slikarskega dekorja in nam v mnogih primerih prav dobro ilustrirajo stanje gotškega slikarstva.

Najstarejše so bile freske v cerkvi sv. Nikolaja v Žužemberku, ki pa so danes uničene. Najzanimivejše in umetnostno najbolj pomembne pa so

freske Janeza Ljubljanskega.

Janez je po enotnem ikonografskem načrtu poslikal cerkve sv. Nikolaja na Visokem pod Kureškom l. 1443., na Muljavi l. 1456., in na Kamen vrhu l. 1459. Od teh treh je najvažnejša muljavska, ki je ena največjih, po enotni zamisli poslikanih cerkva. V velikem, izredno ugodnem prostoru je mogel Janez srednjeveško ikonografsko misel uresničiti do najvišje popolnosti. Poslikana je bila vsa cerkev v prezbitoriju in ladji. Na zunanjsčini je skoro obvezna slika svetega Krištofa. Za to delo je bil naročnik stiški opat. Razen v tej cerkvi je po naročilu opata slikal tudi v samostanu samem. Lani so bile v križnem hodniku odkrite zanimive freske, od katerih jih je nekaj slikal Janez sam. Vse tri po Janezu poslikane cerkve so važen spomenik našega gotškega slikarstva in za poznanje Janezove umetnosti osnovne važnosti.

Omenim naj še freske v cerkvi sv. Katarine na Plešivici, v Dednem dolu pri Višnji gori in na Vihru pri Sent Rupertu.

Primer kako so bile slikane velike, arhitektonsko že same po sebi estetsko zadovoljive stavbe, ki niso terjale še posebnega slikarskega dekorja, nam je ohranila župna cerkev v Sent Rupertu. Žal pa so bili ti ostanki pri novem slikanju uničeni.

Gotška plastika zavzema zadnje mesto. Glavno gradivo so bogati figurálni sklepniki na svodu in zidne konzole. Med najvažnejše moramo šteti one v Pleterjih, Sent Rupertu, frančiškanski cerkvi v Novem mestu in po nešteti podružnicah. Od altarne plastike omenjam le kip Marije z Detetom v muljavski podružnici.

Po gotski dobi je umetnostna delavnost ponehala, kar gre gotovo na račun reformacije. Renesansa je šla mimo dežele skoro neopaženo. Vendar pa imamo v profani umetnosti spomenike, ki so ravno v renesansi dobili svoje najlepše dele, to so gradovi.

Gradovi,

ki jih je na Dolenjskem izredno veliko, predstavljajo edino strnjeno gradivo globoko iz srednjega veka stalno se razvijajočih stavbenih kompleksov. Spomeniško izredno zanimivo gradivo in tudi skoraj edino, na katerem se da zasledovati ves razvoj iz srednjega veka do zatona te arhitekture po baročni dobi.

Med najstarejše gradove spadajo Turjak, Žužemberški grad, Mirna, Rakovnik, Stari grad, Hmeljnik, Otočec in Klevevž. Pri vseh teh so ohranjeni deli iz gotške dobe, na Hmeljniku n. pr. lepa dvorana s križnim obokom. Svoj najlepši del pa so ti gradovi dobili šele v renesansi, to je predvsem slikovito stopnišče in bogati arkadni hodniki na dvorišču. Najlepše arkadne hodnike ima Hmeljnik, največji pa so v kostanjeviškem samostanu.

Še drug mik imajo ti gradovi: mnogo od njih je ohranilo svoj srednjeveški trdnjavski položaj. Zopet prednjači Hmeljnik z dvojnimi obzidjem in številnimi stolpi.

Eden najlepših gradov je romantični vodni grad Otočec. Edini naš jamski grad Luknja pri Novem mestu, dvojni Predjamskega pri Postojni, je danes žal popolna razvalina.

Od mestne arhitekture tega časa moram omeniti predvsem bogato arhitekturo Novega mesta, kjer je Veliki trg dobil v tej dobi obkrožajoče ga arkade. Toda o tem bo govora na drugem mestu.

Izredna odlika za Dolenjsko je

Valvasorjeva grafična delavnica na Vagensperku,

prvo organizirano grafično podjetje pri nas. Na svojem gradu je Valvasor združil okoli sebe veliko družbo slikarjev in bakrorezev, med katerimi je bil tudi Novomeščan Ivan Koch.

Barok

V baroku je umetnostno snovanje zopet oživel in povsem doseglo gotško dobo. Posebno odličnih cerkvenih stavb ta doba na Dolenjskem sicer ni ustvarila. Pozornost vzbuja zgodnji tip baročne stavbe z velikim centralnim prostorom, ki mu je na vzhodu manjši, prav tako centralni prostor za veliki oltar. Zanimiva je cerkev v Spodnji Straži pri Novem mestu, ki je izredno posrečeno poslikana v glavni kupoli. Večja in bogatejša stavba te vrste je cerkev na Veseli gori pri Sent Rupertu.

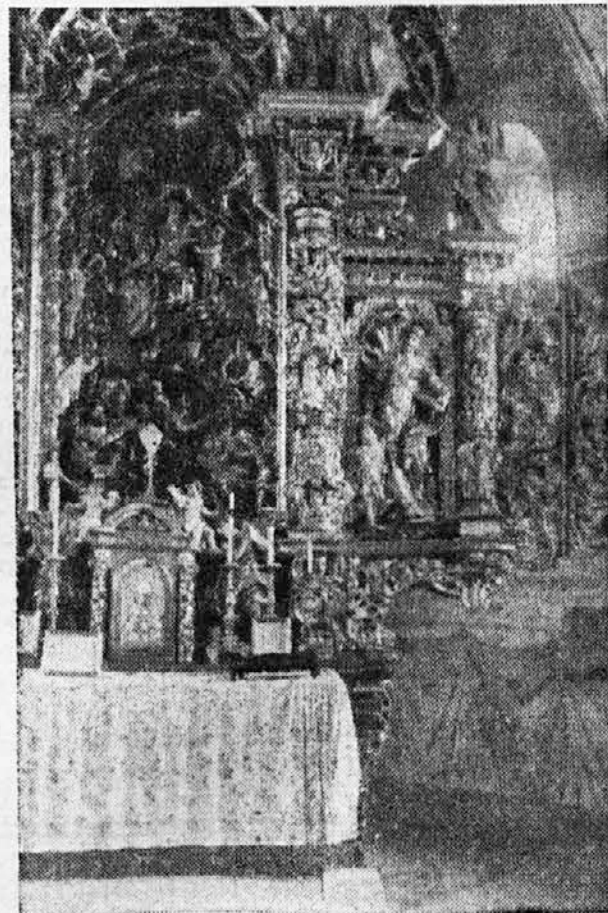
Kako globoko je prodrli nov baročni okus med ljudstvo pričajo najbolj mnoge prezidave srednjeveških stavb. Marsikje so te prezidave spremenile značaj prvotne stavbe tako, da se je mislilo, da so bile na novo pozidane na mestu starih.

Med največje take prezidave spadata samostanski cerkvi v Stični in Kostanjevici. O stiški cerkvi je zapisal Valvasor, da je bila novo pozidana. Stanje po prezidavi je dalo cerkvi res popolnoma baročen videz. Vse ladje so bile banjasto svodene, svetlobno nadstropje glavne ladje je ostalo nad obokom, oprava v cerkvi se je izmenjala. Šele v najnovejši dobi so bili odkriti prvotni deli, kot sem to že omenil spredaj. V zadnjih letih se je z izredno posrečenim toniranjem sten dvignila estetska stran stavbe, poudarilo pa tudi vse tisto, kar spominja še na prvotno stanje.

Druga taka prezidava se je izvršila na samostanski cerkvi v Kostanjevici. Tudi tu so bile vse ladje novo obokane, slopi obzidani s pilastri in šilasti loki so dobili polkrožno konturo. Rezultat je bil seveda tak, kakršnega je zahteval novi okus. Tu so šli že tako daleč, da so pred vhodno fasado postavili mogočno baročno kulisno arhitekturo in tako dali cerkvi tudi na zunanjo konturo, ki jo zahtevajo baročne fasade.

Te prezidave pa se niso omejele samo na velike stavbe. Nov lepotni okus je zmagovito prodrli v ljudstvo. Prezidavalo se je vse, kar je bilo gotško. Pri manjših podružničnih cerkvah so skoraj redoma odstranili raven strop v ladji in jo obokali. Vse freske, ki seveda niso bile v skladu z novim okusom, so kratkoma pobelili. Kolikor jih niso uničili z novimi okni in obokom, so se nam ohranile pod beležem nepokvarjene in so danes po zaslugi konservatorja dr. Franceta Steleta odkrite izpod beleža.

Glavno, kar je ustvaril barok je bogata notranja oprava cerkva. Cerkev so se napolnile z razkošnimi altari, bogato rezljanimi in pozlačenimi, blestečimi v lazurnih barvah in srebru. Ljudje so jim vzdali naziv zlati altari. Največji in najbogatejši je altar na Muljavi, po izrednem bogastvu detajlov se mu pridružujejo trije altari v Stopičah pri Novem mestu, dalje veliki altar na Veseli gori, altari na Trški gori in še nešteto drugih.

Oltar v cerkvi na Muljavi

Kvalitetno izredno delo so bili altariji in prižnica v kostanjeviški opatiji. Prižnica in veliki altar sta sedaj na Golem. Dva altarija v kostanjeviški župni cerkvi.

Slikarstvo

je ustvarilo za dolenske cerkve odlična dela. Metzinger, naš največji baročni mojster je izvršil dve veliki kolekciji slik za novomeške frančiškane in za kapitelsko cerkev. Njegov sloves se je iz Novega mesta hitro razširil. Okoliški plemiči so bili naročniki za celo vrsto cerkvam: n. pr. za Dolenjo vas pri Šent Jerneju, Vinji vrh pri Šmarjeti, Vino gorico pri Trebnjem. Laskavo je bilo naročilo za grajsko kapelo na Otočcu, kjer je za altar izdelal štiri podobe. Glavna predstavlja Brezmadežno, trije medaljoni pa sv. Trojico in dve skupini svetnikov. Prošt Marotti ga je razen v Novem mestu zaposlil še na Veseli gori pri Šent Rupertu.

Jelovšek je slikal freske v svetišču na Žalostni gori in v kostanjeviški opatiji.

Cebej je s freskami okrasil kapelo sv. Izidorja na Trški gori in slikal oltarne podobe za Trško goro in Žužemberk.

Bergant je slikal križev pot za Stično in altarne slike za Veselo goro.

Potočnik je delal za Krko, Herrlein za Krško in novomeške frančiškane, ter križev pot za Št. Peter.

Layer je slikal za Žužemberk, Mirno, Podgrad in Grm pri Novem mestu.

Langus je slikal za Brusnice, Mokronog in grad Klevevž.

Kvaliteta umetnostne produkcije je počasi padala. Vedno bolj se množe rokodelska dela tako v rezbarstvu in v slikarstvu. Vse 19. stoletje nikakor ne more tekmovali s prejšnjim. Naročila so izvrševali poljanski Štefan Šubic, Koželj in idrijski Tavčar. V 2. pol. stoletja je tudi za Dolenjsko dobil nekaj naročil Janez Šubic, tako za Šmarjeto pri Novem mestu in dvignil zopet kvaliteto cerkvenih podob.

V drugi polovici 19. stoletja je tudi na Dolenjsko našla pot nastopajoča

romantika.

Njen nastop pomeni nepopisno škodo v obstoječem stanju. Cerkev so se prezidavale v smislu srednjeveških slogov, dragocena baročna oprava se je morala umakniti neokretnim mizarskim izdelkom na ljubo »enotnosti sloga«. Največ so trpele novomeške cerkve, v katerih so odstranili vso baročno opravo. Isto se je zgodilo v Šent Rupertu, kjer novogotski altariji nikakor niso zadovoljivo estetsko dopolnili izredno lepe gotske stavbe.

Kako majhna je bila ustvarjalna moč tedanjih arhitektov priča novoromanska cerkev v Šmarjeti in novogotski stavbi v Prečni in Mirni peči.

Umetnostni spomeniki Novega mesta

Z našim pregledom smo prišli na prag sedanosti. Preden si ogledamo sodobno umetnostno ustvarjanje na Dolenjskem, poizkusimo podati še pregled umetnostnih spomenikov Novega mesta in označiti, kolikor je to mogoče, vpliv, ki ga je imelo mesto kot metropola Dolenjske na ostali razvoj umetnosti te dežele.

Po datumu svojega nastanka, leta 1365., pade Novo mesto v dobo visoke gotike. To dejstvo, in pa položaj na strmem polotoku reke Krke, mu je dalo ono značilno talno razdelitev in zunanji videz, katerega je mesto skoro nespremenjeno ohranilo do danes. Številne tesne ulice se le enkrat široko razmaknejo in tvorijo obširen Veliki trg, sicer pa so tesne, vijugaste in se stopnjema dvigajo proti naravnemu jedru — Kapitlji. Ta ima že po naturi absolutno dominanten položaj nad mestom. To, po naturi dano prednost je podčrtal še stavbar-umetnik, ki je na tej dominantni točki postavil cerkev, kakor bomo videli že takoj ob ustanovitvi mesta.

Čeprav je, kot povedano, Novo mesto nastalo v dobi visoke gotike, sta se nam ohranila do danes samo dva spomenika gotske arhitekture.

Najvažnejši, pa tudi najstarejši spomenik je kapitelska cerkev, nastala verjetno še pred ustanovitvijo mesta. Ta prvotna stavba, katere ostanek so zunanji zidovi sedanje ladje, je predstavljala enoladijski, z ravnim lesenim stropom prekrit prostor, ki mu je bil na vzhodu prizidan svoden prezbiterij, vsekakor manjši od sedanjega. Prvotno stanje ladje je po lanskim odkritjih nekdanjih oken dovolj jasno.

Kmalu po ustanovitvi mesta, nekako v 2. desetletju 15. stoletja so pričeli meščani z zidanjem nove stavbe. Vzrok za to so bile pač dobre gnotne razmere in rastoča meščanska samozavest. Podrli so stari prezbiterij in na njegovem mestu je zrasel sedanji skript. Ta novi prezbiterij je bil gotov vsaj leta 1429., ko je bil posvečen. Stavba kaže vse znake nedodelanosti, kar dokazuje, da so nameravali nadaljevati z zidanjem, kar pa so preprečile neugodne razmere. Novi prezbiterij so za silo zvezali s staro ladjo. Taka je ostala cerkev vse do ustanovitve kolegialnega kapitlja leta 1493. in nato še vse stoletje do leta 1580., ko je pogorela.

Prezbiterij je eden najvažnejših spomenikov iz 1. pol. 15. stoletja in edini, ki ima skript. Obsega 4 obočne pole v florisu, prav tako velika je kript, ki jo 4 pari osmoogelnih stebrov dele v 3 ladje. Monumentalna je zunanjsčina, kjer učinkuje predvsem pristnost materiala, neometan kamen in poudarjanje konstruktivno važnih delov v dosego lepote učinka.

V dobo pred ustanovitvijo mesta je datirala tudi cerkev sv. Antona, ki je stala na sedanjem Florijanovem trgu. Podrli so jo leta 1882.

Kot tretja je sledila špitalska cerkev, ki se omenja že pred letom 1428. Podrli so jo leta 1790.

Po starosti sledi ladja frančiškanske cerkve, ki so jo v l. 1471. do 1478. prizidali starejšemu prezbiteriju. Ladja je predstavljala tridelno dvorano z zvezdastim obokom in kot taka spadala v skupino poznogotskih cerkev, ki jih na Dolenjskem zastopa še cerkev v Št. Rupertu. Obok so podrli po požaru leta 1664.

Verjetno je po nastanku še segala v gotsko dobo cerkev sv. Jurija na Bregu, katero so podrli leta 1790.

Od profane arhitekture ni iz gotske dobe nobenih spomenikov. Posamezne detajle iz 2. polovice 16. stoletja sem doslej zasledil le pri Bergmannovi in Kobetovi hiši na trgu. V obeh primerih gre za rezane kamenite portale in okna z navadno obrezo na ajdovo zrno. Vse drugo je bilo kasneje prezidano.

Že v 2. pol. 16. stoletja pa je začel trg dobivati ono zanj tako značilno podobo, ki mu je v naslednjem stoletju pridobila sloves enega najlepših trgov na Kranjskem, to so arkade v prtiličju.

Koncem 16. stoletja pa je v Novem mestu že zmagala renesansa. Prvo renesančno delo so že trije nagrobniki pri frančiškanih, od katerih je bil Villandersov postavljen že leta 1547., Lenkovičev pa leta 1569.

Tudi v arhitekturi zmaga novi slog še pred prelomom stoletja. Leta 1580. je pogorela kapitelska cerkev. Ko so dve leti nato začeli s popravili, so ta izvršili že v novem, baročnem slogu. Tudi prošnja je bila do leta 1623. prezidana in je tedaj dobila bogate arkadne hodnike na dvorišču, ki pa so danes zazidani.

V to dobo datirajo tudi patricijske hiše na Velikem trgu, ki je tedaj dobil arkadne hodnike v prtiličju. Ena najlepše ohranjenih je Bergmannova hiša.

Kako naj si razlagamo ta hitri nastop renesanse? Predvsem bo treba upoštevati vpliv plemstva. (Nagrobniki pri frančiškanih!) Odločilnega pomena pa bo v prvi

Tintoretto: Sv. Miklavž (detajl)

vrsti pridobitev Tintorettove podobe sv. Miklavža za veliki altar kapitelske cerkve, ki je pomenila za nas tedaj še neznan svet italijanske visoke renesanse. Podoba je pridobil prošt Polydor de Montaguana, Italijan, ki je kot tak gotovo tudi pomogel novemu slogu do zmage.

Le na ljubo novemu slogu so leta 1664. odstranili gotski obok v frančiškanski cerkvi in ga nadomestili z banjo. Pri tem delu je vplival vsestransko izobraženi pisatelj in kanonik M. Kastelic, ki je sam napravil načrte za to prezidavo, pa tudi za cerkevno fasado in zvonik. Njegovo delo je tudi hiša nekdanje kaznine, ki jo je stavil pod varstvo M. B., katere relief nad vrati je ena redkih plastik te dobe.

V 17. stoletje datirata tudi cerkvi Sv. Katarine in kapucinskega samostana.

Drugi mož, ki je pomemben za umetnostno snovanje v mestu, prošt Germanicus Comes a Turri et Vallis Saxinae, aristokrat odličnega rodu, je pridobil kapitljo škofovske insignije. Postavil je nov

veliki altar, naročil odličen relief za proštno in zapustil kapitljo srebrn pastore in kapit. križ, oboje odlično delo baročnega zlatarstva. Na njegovo pobudo je grof Mordax sezidal na Grmu kapelo Božjega groba.

Glavno, kar je ustvaril novi slog je bila dragocena oprava obeh cerkv. V kapitelski cerkvi so se velikemu altarju okrog leta 1730. pridružili še stranski, bogato opremljeni z rezbarskim okrasjem in pozlačeni.

V frančiškanski cerkvi pa je domača frančiškanska delavnica, ki kaže sorodne poteze z ljubljansko in kamniško, izdelala vse altare za cerkev, ki pa so postali žrtev romantike.

Temu skulpturnemu okrasju se pridružuje še slikarstvo. Metzinger, naš največji baročni mojster je okrog leta 1730. slikal za novomeške frančiškane kolekcijo slik za stranske altare. Te slike so morale izredno ugajati, kajti že 3 leta za tem je dobil slikar častno naročilo za kapitelsko cerkev.

Skof in prošt Jurij Franc Xav. de Marotti je naročil slike za stranske altare. Metzinger je okrog leta 1733. naslikal za kapitelj 10 altarnih slik, ki še danes predstavljajo poleg Tintorettovega sv. Miklavža največji umetniški zaklad kapitelske cerkve. Marotti je zaposlil slikarja tudi na Veseli gori. Njegova slava se je hitro razširila po vsej Dolenjski, kjer je v naslednjih letih dobil obilo naročil predvsem pri plemenitaših. (Otočec!)

S tem Metzingerjevim delom je bilo potrebi v glavnem ustrezno. Le za frančiškane je naslikal Herrlein dve altarni sliki, nato pa je v umet. snovanju nastal premor, ki so ga le sem in tja prekinjala brezpomembna dela slikarjev samoukov v frančiškanskem samostanu.

V 2. pol. 19. stoletja pa je tudi v Novo mesto našla pot romantika in uničila visoko kvaliteto ostalino baročne dobe. Svoje razdiralno delo je pričela v kapitelski cerkvi, kjer je leta 1868. padel baročni veliki altar in katerega je nadomestil kvaliteto slabši, umetniško nezreli novogotski izdelek, ki še danes bahavo stoji v prezbiteriju in čaka kdaj bo tudi zanj prišel čas, ko ga bo doletela usoda njegovega prednika — nikakor ne na škodo prostornine in predvsem velike Tintorettove umetnine, podobe sv. Miklavža.

Velikemu altarju so sledili kmalu še stranski, ki so prav tako dobili estetsko nevredna nadomestila.

Isto se je zgodilo v frančiškanski cerkvi, kjer so bili odstranjeni že omenjeni altariji na ljubo novogotskim izdelkom.

Tudi arhitektura je obnavljala cerkve po tem novem okusu. Frančiškanska cerkev je dobila novo fasado po načrtih Italijana Pascolija, zvonik pa novo gotsko streho.

Stolp kapitelske cerkve je izgubil baročno čebulasto streho in bil predelan v gotskem slogu. Ta prezidava stolpa je našla odmev po celi Dolenjski. Povsod so odstranjevali baročne strehe zvonikov in jih nadomestili s strmimi gotskimi, ki se jim že na prvi pogled vidi, da imajo svoj vzor v Novem mestu.

V mestu samem pa je romantika gospodarila še v začetku novega stoletja in določila lice novemu rotovžu, ki gotovo ni v okras Velikega trga.

S tem smo, seveda v grobih potezah, nanizali vrsto umetnostnih spomenikov Novega mesta do našega časa.

Če se sedaj na hitro ozremo nazaj v zgodovino, vidimo, da mesto kot metropola za razvoj umetnosti dežele ni kdovekaj pomembno. V tem oziru ga daleč prekaša Stična in morda tudi Kostanjevica. Le dvakrat je posredovalo mesto tudi na deželo, prvič v dobi prošta Marottija, z zaposlitvijo slikarja Metzingerja, drugič v dobi romantike v 2. pol. 19. stoletja.

Kakor je bil prvič vpliv mesta na deželo vseskozi pozitiven, saj se je zaposlila najmočnejša osebnost naše baročne dobe, je v drugem primeru ta vpliv le obžalovati. Gotizirajoči vpliv romantike je tudi po deželi uničil marsikako kvaliteto delo iz baročne dobe, za katero ne bo nikoli več mogoče dobiti enakovrednega nadomestila.

Jože Gregorič.

Tedinov drobiž

Vino je učeno. Človeka domisli kdaj takih reči, o katerih se mu treznemu niti ne sanja. Pri boku znajo Slovenci hrvaško, nemško, talijansko, pretresajo duhovito skrivnostne besede sv. pisma, ugibljejo težke matematične probleme. Tudi Noetu se je um čudno razjasnil in izbistril ob prvem pridelku iz vinograda. Premišljujoč pota in načine, kako bi si olajšal in polepšal trudapolno življenje svoje, je izumel črke in pisanje, ki je bilo do takrat ljudem povsem neznan. Vesel in oduševljen je hotel novo umetnost poskusiti in zapisati stavek: Meni se dobro godi. Namesto papirja je rabil cesto, mesto črnila cestni prah, mesto peresa svoje noge. Šel je naravnost štiri korake naprej, potem dva nekoliko vstran, nazaj pa zopet dva nekoliko naprej, in slednjic štiri naravnost nazaj. Tako je narisal popolnoma pravilno prvo črko svojega stavka, veliki M. Po nesreči pa je nastopil takrat zanj tisti usodni trenutek, da se je moral zrušiti. Leže na tleh ni mogel seveda nič pisati, tudi je kmalu potem zaspal in zasmrčal. Ko se je zopet iztreznil, so mu izginile črke iz glave, kakor bi jih nikoli ne bil poznal. Ali njegovo slavno izumenje ni ostalo brez sledu in spomina. Veliki M pišejo pijanci prav pridno po čestah še dandanašnji. Ta črka je torej med vsemi najstarejša in edina, o kateri se ve čisto za gotovo, kdo jo je prvi izumel in zapisal.

Dr. Jože Rus

Križem po Dolenjskem

Stara upravna razdelitev

Delitev bivše Kranjske na Gorenjsko, Dolenjsko in Notranjsko je spomin na dobo 1748—1850, ko je bila dežela upravno razdeljena na tri okrožja ali kresije s sedeži v Ljubljani, Novem mestu in Postojni.

Ime Gorenjskega in Dolenjskega je mogoče razložiti s treh vidikov. Pojma »zgoraj in z dolaj« označata najprej razlike v poprečni nadmorski višini obeh predelov; visoki alpski svet na severu je dobil z njima določeno razlikovanje od nižjega in plitvejšega. Iz zgornjega predela teče proti dolenjemu tudi vse vodovje, zbirajoč se v strugo glavne reke Save. Tretjič pa je v pojmi Gorenjsko: Dolenjsko izraženo tudi med preprostim ljudstvom zelo

udomačeno imenovanje severa z »zgoraj«, a juga z »zdolaj«.

Občutne razlike, ki obstajajo med Gorenjskim in Dolenjskim seveda tudi v njunem podnebju, je prav dobro označila narodna pesem, ko pravi: Pridi Gorenjc — z mrzle planine, — vabi Dolenjc — v gorke doline... Kdor pa pomisli, da je pojem Dolenjskega danes raztegnjen proti zahodu tja v visoke gorske planote Ribnice in Kočevja, bo hitro pripomnil, češ: tudi Dolenjsko v teh mejah nima tolikšnih tolin, s kakršnimi se baha omejena pesem.

dola od vasi Save do Zidanega mostu. Tod žumi reka čez skalne pragove in dela številne nizke slape, vendar dovolj visoke, da so se jih nekdanji brodniki, ki so vozili po vodnem potu navzgor žito in vino, zelo bali. Edino ob desnem skalnem bregu vidiš mestoma ostanke v skalo vsekane poti, po katerih so nekdanji vlačili z volj polne ladje po Savi navzgor. Sicer pa je od Save do Hrastnika na 18 km daleč vsak promet z vozili pretrgan.

Brodnitvo od Zidanega mostu navzgor je že davno zamrlo, ali namesto njega si je skozi tamkajšnje tesni utrla svojo železno pot železnica leta 1849. Proga Zidani most—Zagreb do Siska je narejena od l. 1862. Široka in globoka Sava je nekdanji promet z enega brega na drugi zelo ovirala in zadrževala, danes pa je premostena kar na osmih mestih: pri Litiji, Savi, Zagorju, Trbovljem, Radečah, Sevnici, Krškem in Brežicah. Vse te mostove je izzvala zlasti železnica, ki je tod položena po levem, gorenjsko-štajerskem bregu reke. Velike privlačne sile železniškega prometa, dalje oživetvorjeni premogovniki v Zagorju, Trbovljem in Hrastniku in na teh trdnih podlagah nastale živahne industrije so omogočili gospodarsko izzivljanje severnega Dolenjskega, povezali so oba dotlej dokaj tuja bregova in ustvarili nov organizem, ki je najlepše izražen v imenu Zasavja v ožjem smislu in tembolj blagodejen, ker pogreša tamkajšnje ljudstvo zaposlitve v intenzivnem vinogradništvu, ki je za ostalo Dolenjsko tako zelo značilno.

Ribnica, Kočevje in Suha krajina

v resnici nekdanj z Dolenjskim niso bile v upravni družbi. Ta srednji kos Kranjske je bil še v Valvasorjevih časih poseben del dežele pod imenom Srednje petine, Srednje Kranjske ali Sredinskega. Pred upravno razdelitvijo iz leta 1748. se je namreč dežela delila na pet delov. In ker so pozneje obveljali za vso deželo le še trije deli, sta morali biti dve prejšnji petini raztrgani in vteleseni sosednjim upravnim enotam. Tako se je zgodilo, da se je spodnja ali dolenjska petina s svojim imenom raztegnila proti zahodu in zajela v svoje meje dokaz hladne kraje Kočevja, Ribnice in Suhe krajine.

Da so naši predniki razlikovali na Dolenjskem dva dela dveh imen, ima še druge globoke razloge. Že kratek pogled na zemljevid nam kaže v glavnih pojavih zemeljskega površja tri kaj raznolične pokrajine, Dolenjsko v pravem, ožjem smislu, Dolenjski Kras in Belo krajino.

Najzastavnejše in zato najvidnejše so glavne črte v poredju gorskih hrbtov in vmes ležečih dolin. Reljef severne in vzhodne strani Dolenjskega je usmerjen jasno od zahoda proti vzhodu, prav kakor v »Snežnikih« na Gorenjskem. Pred seboj imamo torej južne odtenke Visokih Alp. Hribinska tla so tod po pretežnem delu nepropustna, nanje padla podnebna voda se drži na površju ali ne globoko v zemlji. Zato so povirja vodotokov čisto alpske vrste, to se pravi, vsak vodotok nastane iz majhnih studencev, ki se cedijo vsepovsod iz vlažnih hribinskih tal. Posledica tega so številni potoki in reke, ki se odtakajo po površju in ga razoravajo na široke in dolge plohe v linearni poševnosti. V dokaj gosto omrežje teh podolij, ki so nastala po večini v progah manj odpornih hribin iz stare karbonske in mlajše terciarne geološke dobe, je zajet snop gorskih hrbtišč, izdelan iz trdih apnencev triadne in kredne tvorbe.

Te vrste pokrajinsko lice vlada po svojem najširšem obsegu daleč izven Dolenjskega, vlada tudi na levem bregu Save od Ljubljane do Zagreba in v široki prog, ki je razprostrta proti severu tja do Dravskega polja. Ta pokrajinska enota je med vsemi na slovenskih tleh najprostranejša, naše Dolenjsko je pa le njen južni del, ki zavzema okoli 1600 km² površine, torej približno šesti del bivše Kranjske.

Ribnica

Dolenjski Kras

Naš živahno razgibani predalpski svet neha na zahodu prav razločno ob reki Temenici ali novomeškem kraku dolenjskih železnic. Tu se pokrajinska slika naglo spremeni. Hribinska snov zahodno od te črte so po večjem delu skladi apnencev, deloma tudi dolomitov triadne in kredne geološke formacije.

Smer glavnih arhitektonskih črt je tod obrnjena čisto drugače, kakor smo videli na pravem Dolenjskem, obrnjena je, kakor na vsem zahodnem Slovenskem tja do morja, od severnega zahoda proti južnemu vzhodu. Raz vsako vzvišeno dolenjsko točko nam je mogoče proti zahodu pregledati glavne obrise vsega Zagorskega Krasa. Od golega ovršja trozobega Notranjskega Sneznika (1796 m), ki loči primorski svet od zagorskega, se spušta naša stran zavaljenega kraškega obloka v obliki bolj ali manj širokih gozdnatih, vode žejnih gorskih stopnjevin Velike gore, Male gore in Suhe krajine (najvišji vrhunci 1253, 964, 729 m), ki dajejo na izmeno prostora nizom globoko vdrtih, vodoplavniških kraških polj Lož—Cerknica,

Ribnica—Kočevje in Dobropolje—Struge (560, 480, 435 m). Najnižja teh stopnjevin, Dobrniška planota (597 m), se z osonjnim robom že spušta v dolino Temenice.

Del Dolenjskega Krasa, ki ga oklepata oba kraka dolenjskih železnic, novomeški in kočevski, je Suha krajina v širšem smislu. Že samo ime nam pove, da je ta svet na velike plohe izredno suh, brezvoden, vendar se posebnost lepo izjemo 25 km dolgega gornjega toka Krke. Ta del glavne dolenjske reke se zazdi človeku, da teče kakor reka Nil skozi Libijsko puščavo; razlika med obema je le ta, da Nil na svojem potu vodo izgublja v puščavski pesek, dočim jo naša Krka nabira iz številnih podzemskih dotokov. Obmejna Temenica je tudi že kraška voda. Izvira sicer kot dolenjski potok, naprej pa prekine kar dvakrat svoj površnji tok, preden se izliva v Krko in teče v čisto kraško smer samostojno, brez dotokov, dočim leži par kilometrov vzhodno od nje že povirje pristno dolenjske Mirne.

Zgornje Zasavje

Severni okvir Dolenjskemu dela na dolžino 154 km dokaj široka struga reke Save od Zaloga do Jesenice na Dolenjskem. Široko Ljubljansko polje leži še 314 m nad morjem. Od tu dalje teče Sava skozi zastavne gorske čoke kot globok urez v čisto enostavnem pogorju. V svoji bolj ali manj tesni dolini ima toliko padca, da doseže tam, kjer zapuša dolenjska tla, le še 125 m nadmorske višine. Teh dveh sto metrov navpične razlike daje opazovalcu celotne dolenjske pokrajine iz Krškega polja vendarle vtis precejšnje vzvišenosti in živahne hribovitosti.

V Savo, glavno reko dravske banovine, se zbirajo vse dolenjske vode v glavnem v treh sporednih progah. Severna proga drži od Zaloga in Sostrega na Ljubljanskem polju tja do Zidanega mostu in Radeč, sega pa proti jugu do deset kilometrov daleč v gorski svet. Označena je predvsem s tremi dotoki, Besnico na zahodu, Litij-sko Reko v sredi, a Sápoto na vzhodu.

Prvi dve okrožata s Savo vred gorsko, do vrha poseljeno domovino jančarskih češenj (Janče 794 m), ker sta si utrla vsaka svoj izhod do Save proti severu. Izliv Besnice je Ljubljanskemu polju preblizu, tem večje vrednosti pa je porečje Litijske Reke, saj odpira proti Savi celo pahljačo dolin in dokaj udobne dohode iz

gornje Mirne kakor tudi Temenice. Ni čudo, da sta tukaj zrasla Šmartin in Litija, prvi kot najstarejše cerkveno središče za te kraje, a Litija kot važna železniška postaja in industrijski trg.

Vzhodno od Litijske kotline se prične svet zopet polagoma dvigati po Dolgem brdu (801 m) in čez Orlek (898 m), dokler se ne razraste in povzpne do vrhunca vseh dolenjskih gora v Kumu (1219 m), stari božjepotni točki iz dvema, iz vsega Dolenjskega vidnima cerkvicama sv. Jošta in sv. Neže. Tod raztreseno bivaajoče ljudstvo so Kumljani in ter se imenuje po njih tudi pokrajina Kumljansko.

Ob treh omenjenih rekah drži iz Ljubljane po Poljanski cesti starinska pot v treh prevalih (Ilovka 461 m, Trebeljevo 589 m in Preska 796 m) v Šmartin, Radeče, Celje itd. in nam mora tudi danes nadomeščati toliko potrebno zasavsko cesto. Pripominjam, da Zidani most svojega imena ne nosi po svojih danes tam stoječih mostovih čez Savinjo, ampak da mu je dal ime most čez Savo, ki ga je poznala ne le rimska doba, temveč tudi 220 let okoli 13. in 14. veka.

Kakor vidimo, se je Savi stari človek izogibal. Vzrok temu je bil silno tesni, v živo skalo urezani del njenega

Južna pobočja tega hribovja se spuščajo na vsej dolžini, od šmarskega cestnega klanca na eni do gabrskega na drugi strani, v vrsto tako zvanih Dobrav, ki so po svoji narodi in ljudstvu prehodna proga od Zasavja k Dolenjskemu Krasu na eno, a k Ljubljani na drugo plat. Te plitve kotline (310—320 m), ki dobivajo od severa majhne potoke, a jih morajo oddajati podzemno proti Krki, čim ti dosežejo vollikava tla, so: radensko-grosupeljska, žalinska, višenjsko-stiška in šentviška. Porečje Ljubljanske je segalo tukaj prvotno tja do najvišje ležečega razvodnega slemenca med Dobravami, do Stehana nad Višnjo goro (437 m), vendar sunkovito spuščanje barskega dna je bilo vzrok, da je stara radensko-šmarska reka omahnila v naročje kraške Krke ter leži danes razvodje že tik nad Barjem, v Šmarji. Višenjski potok se vzdržuje v svojem spodnjem toku umetno na površju, da se ne izgubi v jame, preden doseže Krko.

Skozi našete Dobrave je bila v starem veku izpeljana ena najvažnejših cest rimskega imperija, saj je vezala po suhem oba Rima, italškega in balkanskega (Carigrad). In še pred 80 leti se je držala te črte iz Ljubljane skozi Novo mesto proti Karlovcu, oziroma Zagrebu edina od človeka negovana cesta na Dolenjskem. Zato je zbirala in obvladovala največji del gospodarskega prometa na širokem prostoru tja do tedaj še nepremostene Save. Ker drži ob spodnjem delu Višenjskega potoka najugodnejša zveza skozi Dolenjski Kras proti morju, je bil prostor med Stehanom in Medvejem (353 m) od nekdanj vedno dobro kultiviran ter ga je človek vselej zopet dvignil. Tako najdemo tod poleg prehistorijskih gomil na Viru rimsko cestno postajo Acervone, dalje najstarejšo dolenjsko slovensko cerkev v Šentvidu, grad in mestece Višnjo goro in cisterijanski samostan Stična iz leta 1136. Mimo vseh teh točk drda od leta 1894. dolenjska železnica na Temenico ter v Novo mesto, a od leta 1914. še naprej skozi Belo krajino v Karlovec.

Primskovo—Čatež

Na vzhodni strani Medvejeka priteka od severa Temenica, dokaj šibak vodotok, ki se pa po svoji dolžini 34,8 km lahko meri z močno Kamniško Bistrico. Temenično povirje se naslanja na južne strani istega gorskega hriba kakor litijska Reka, njegov še močnejše razvit sosed je povirje Mirne in njenega pritoka šentrupertske Bistrice. Zaradi večnih napadov tekoče vode na hribinsko gnoto je postal razvodni hrbet ozek in nižji, saj se z Gorenjega vrha (701 m) in Feleč vrha (617 m) spušta do Vrat na 509 m nadmorske višine. Tod čez drži cesta iz Temenice mimo Valvasorjevega Bogenšperka (429 m) v Šmartin in Litijo (238 m), dočim je na oni strani Germade (691 m) izpeljana čez preval 580 m cestna zveza iz Litije v gornjo Mirno (Moravče—Sv. Križ).

Pod razvodnim hrbtiščem se pričinja v povirjih Temenice in Mirne gričevata živahnost dolenske pokrajine v ožjem smislu. O Pustem javorju, prvi dolenski vasi pod Vratni, piše že Valvasor, da se v njej ne napasejo samo oči, temveč tudi usta, ker je rodovitnejši kakor tudi vesel kraj, a H. Wendel, pokojni prijatelj Slovenec, je l. 1922. v isti vasi globoko občutil, kaj se snuje in tke v teh besedah našega starine. Saj zrak, svetloba, toplota in tla so po vsem Dolenjskem čutili, katerih vsota je umel naš delovni človek toliko oceniti, da je spravi v potu svojega obraza že dober tretji del površine pod svoj plug, zlasti pa pod vinsko trto.

Kar je v Zgornjem Zasavju gozdarstvo, to je od tukaj dalje proti jugu vinstvo — simbol gospodarskega prizadevanja našega kmeta. Zemlja ima tod povsem drugačen obraz kakor v sosesčini na severu. Precejšnja gozdnatost te pokrajine sicer še mnogo spominja na gorenski svet. Bele cerkvice na Primskem (592 m), Zaplazu (544 m) in Čatežu (431 m) s svojimi divnimi razgledi se tod še bleščijo z gozdnatih vrhov. Vendar vmes nastopajo v prisojnih legah tudi že posamezna trtonosna pobočja.

Skrajni vinogradi na severu ležijo še na oni strani razvodja. Mimo njih, čez Libergo, je bil pred 80 leti napravil Fr. Levstik svoje znamenito »Popotovanje iz

Litije do Čateža«. Čagoški vrh je zahodno od Pustega javorja edini vinski vrh, dočim so na vzhodu raztresene vinogradniške proge Debelega vrha in Mihélice ter Piškovca, Stare gore in Vinjega vrha, v povirju Mirne pa Gobjek, Kamni vrh, Gabrska in Moravska gora.

Spricho dejstva, ki ga izraža beseda »rodovitnost«, ni nobeno čudo, da je bil tod še nedavno vgnezen med našim ljudstvom tuji, gospodujoči razred v tolikšnem številu kakor nikjer na ostalem Slovenskem. Fr. Ks. Hlubek je pred sto leti naštel v vsem novomeškem okrožju 234 gosposkih posesti, v ljubljanskem in postojnskem pa le 82, oziroma 73, tako da je na 1 kvadr. miljo orne dolenske zemlje prišlo že po 19,5 gosposčin. Zato pa je treba tistim, ki vidijo »dolino gradov« šele tam ob novomeški Krki, naglas povedati, da se dolina z gradovi in dvorci pričinja že pri Litiji, da sega ob Temenici in Mirni proti jugu in zavzema razen visokih Gorjancev prav vso Dolenjsko.

Oči popotnika se tod kar ne morejo napasti ob pestrih pogledih na gosto posejane zidanice sredi tesnih vinogradniških parcel. Ljubljanskim izletnikom pa se ne ponuja nikjer bliže tako lepa prilika, vezati sladko s koristnim, kakor tod, kjer so postreženi z domačo, dobro jedajo, a še boljše pijačo iz prvega soda.

Mirenska dolina — Šentjanž

Južno od opisane pokrajine, to je na prostoru med srednjo Temenico in Mirno, je svet dokaj plitvejši in mehkejši. Tod namreč vladajo že same hribine, ki jih je bilo zapustilo v širokem zalivu terciarno morje. Lapor in opoka, ki dajeta dolenskim vinogradom najugodnejša tla, pa ležita v splošnem vendar preplitvo in mrazu, ki plega po tleh, preblizu, da bi moglo uspevati vinstvo.

Plitvost pokrajine se še posebno stopnjuje ob sami Mirni. V sredi 41 km dolgega toka reke se tukaj dolina razprostre na več kilometrov široko v prav blago zavolovan svet, Mirensko dolino v ožjem smislu (240 m nad morjem). Reka, ki je delala bregove močvirne, je sedaj ukročena v izravnano strugo; prostrani travniki ob njej nudijo hrane številni, daleč po svetu čislani živali. Po prvih vzpetinah pa ležijo v svojih pestrih barvah njive, dočim se še više po obodu kopljejo v soncu trtonosna pobočja z belimi zidanicami.

Rodovitnost in od nje povzročena gosta naseljenost s trgov Mokrnom in v vasem Sentrupertom in Mirno na čelu sta napravili iz Mirenske doline že davno središče vsega pravega Dolenjskega. Z vsakega razgledišča boš tukaj našel kakih deset gradov tesno drugačnega plega, med njimi pravilni grad sv. Heme Skrljevo, »stookenski« Rakovnik in Lansprež, v 18. stoletju dom P. P. Glavarja, velikega gospodarskega učitelja našega ljudstva. Zalostna gora in Vesela gora pa nam pričata, da je imelo tudi preprosto dolensko ljudstvo od nekdaj mnogo okusa, ker si je sredi te prelestne prirode izbralo dve božjepotni točki ter prihajalo semkaj na kratek oddih vsaj za en dan v letu.

To srečno, pristno dolensko pokrajino vežejo proti Temenici tri ceste, po ena drži ob Mirni navzgor oziroma navzdol, ob potoku Laknici so olajšane zveze proti srednji Krki pri Šmarjeti in Škocjanu, le sedma prometna črta, ki je bila nekoč najvažnejša, saj se je po njej mimo Hmeljnika odvijal promet med Novim mestom in Celjem, je danes precej zanemarjena.

Prvi železni cesti, ki sta se Mirenski dolini izognili, prva ob Savi, druga ob Temenici, sta bili vzrok, da se je gospodarsko vodstvo dolenske sredice po velikem delu

preselilo v obrobne kraje Dolenjskega, na eni strani v Sevnico, Krško in Brežice, na drugi pa v znana živinska sejmišča Radohovo vas, Šentlovrenc, Veliko loko, Trebnje in seveda tudi v Novo mesto. To krivico je do neke mere popravil šele 23 km dolgi odtok v progi Trebnje—Šentjanž. V odločno pozitivno smer vsestranskega napredka pa bo krenila Mirenska dolina, ko bo stekla tod železniška zveza tja do zasavske proge v Sevnici. Dokaj zamrlo srce dolenske pokrajine bo znova zaživel, saj novi prog, ki je v delu, je namenjena odlična naloga, da razbremeni šibko medgorsko križišče na Zidanem mostu in olajša prometovanje bele Ljubljane proti slovenskemu Spodnjemu Zasavju in hrvatsko-srbski ostali Jugoslaviji. Malokomu je znano, da pretežni del žične mreže telegrafa in telefona iz Ljubljane proti Zagrebu že dolgo ni več izpeljan ob glavni železniški prog, skozi zgornje zasavske tesni, ampak ob novomeški prog in Mirni do Sevnice.

Dolina spodnje Mirne je globoka, tesna in vijugasta. Južno razvodje, deloma celo kraško (Vranja peč), ji stoji s svojim bukovjem prav blizu, drugače pa je to na severu. Tam je razvodna gorska obroba od Mirne precej oddaljena. Tam, na ozkem hrbtišču Jatne (851 m), Črne gore (760 m) in Leskovec (721 m), prihaja severnjaški jelovi gozd še enkrat do sapa, preden zamre za vso plitvo Panonijo.

Brunek (561 m, cesta iz Radeč) in Veternik (536 m) se spuščata s svojim gozdom že v dolino Save. Na širokem južnem znožju vsega gozdnega venca pa je skrita jarkovita, vendar nad vse voljna pokrajina Šentjanža (347 m). Njeno čudovito raznoličnost in nepopisno milino je užival v svojih poslednjih dneh J. E. Krek in izrazil takole: »Vse tukaj poje, griči pojo, polja pojo in ti dobri Dolenjci samo pojo... Šentjanška fara, ti si tako lepa, da bi te najraje utrgal in djal kot pušclje za klobuk«. Da, dragi bravec, stopi tudi ti tjakaj, najbolje iz Sentrupertu čez Veliki Cirk, pa se boš sam prepričal. Tukaj je tudi doživel svoj ognjeni krst žal le za eno leto ustanovljeni Narodni svet za Slovenijo in Istro.

Krška dolina

Vsakemu dolenskemu popotniku se ob pogledu proti jugu ustavi oči na daleč izleknenem, zastavnem gorskem hrbtu Gorjancev. V njih se dolenski svet še enkrat dvigne do znanih neposeljenih višin (Trdinov vrh, 1181 m). V zahodnem delu se jim hrbtišče nanaglomalo zožuje za polovico, tako da vežejo Belo krajino še na slovensko stran, dalje na vzhodu je pa njihovo prostrano bukovje najprimernejša prirodna meja med Slovenci in Hrvati.

Pod tem malone 50 km dolgim pogorjem se razteza na enako daljavo od Save pri Brežicah do znožja kočevskega Roga (1100 m) največja proga planega njivskega sveta na Dolenjskem kot skrajne zakotje ogromnih planjav Srednjega Podonavja. To je do 8 km široko dno, ki je vezano za ime skozi tekoče reke Krke.

Osojnost Podgorja in Prigorja je vzrok, da so h Krški dolini nagnjena pobočja Gorjancev pod samim gozdom in šibjem. Le tu in tam stoji na vrhu po kaka hiša ali zidanica, ki nam da slutiti, da so prisojne, v gorjanski trup obrnjene strani naseljene in zasajene s trto, n. pr. Hrušica, Bočje, sloveča Gadova peč, Piroški vrh itd. Po skritih podgorskih selih je nabral Janez Trdina dragoceno blago svojih Bajk in povesti o Gorjancih.

Povsem drugačno, veselejše, pristno dolensko pa je lice leve strani Krške doline. Od novomeške pa do krške

Trške gore se vrsti pred očmi popotnika z večjimi ali manjšimi presledki vinska gorica druga za drugo, a iz vsake se blišči v soncu bele zidanice in prijazne vasi.

Na prostoru med Mirensko dolino in Novim mestom nas pokrajina s svojimi kraškimi pojavi deloma še spominja na bližnje Suho krajino (Blišča, 604 m), vendar brez vinstva tudi ti kraji niso (Rihpovec, Plešivec, Trška gora 429 m, Grčevje). V vzhodnem delu se razprostira veliko porečje Radulje z zelo razvito živinorejo (Škocijan in Bučka, pa tudi Šentjernej).

Potem se svet ponovno dvigne prav položno od te strani kakor tudi iz Krškega polja v pokrajino tako zvanih Hribcev, naseljeno in intenzivno obdelano v glavno domovino evička do svojih najvišjih točk (Veliki trn—Sv. Duh, 470 m), saj tu so hribine starejših geoloških dob že čisto potopljene v mehke »morske škriljavce« terciarne dobe. Če se voziš z vlakom za Savo, vsega tega seveda nič ne vidiš; edino vinstvo, ki se pokaže tvojim očem, je okoli cerkvice sv. Rozalije v Krškem. Po prebivalcih smemo to pokrajino imenovati Krški hribi, po številnih vinskih goricah pa Krške gorice. Tesna dolina Save je pa le kratek presledek, ki loči to pokrajino (Sv. Lovrenc 432 m, Trška gora) od po vsem sličnih Bizeljskih gor na štajerski strani (Sremič 487 m, Libna 359 m).

na bližnje Hrvatsko. Potem pa to mesto ni več dobilo primerne naslednika iz dveh vzrokov.

Prvič je kraj izgubil svojo veljavo, ker je bila meja med hrvatskim in slovenskim ozemljem potegnjena preblizu, vzdolž same spodnje Krke. Drugi vzrok je, da je začel pred vrati v Zasavje mogočno rasti hrvatski Zagreb, odkar je bila v njem l. 1093. ustanovljena škofija. Široko razbahana zemljepisna lega tega mesta sprejema oziroma pošilja vplive svojega prostora na velike daljave tudi na tla vzhodne Slovenije, zlasti seveda Spodnjega Zasavja in Krškega polja. V svojo senco spravlja tudi naši

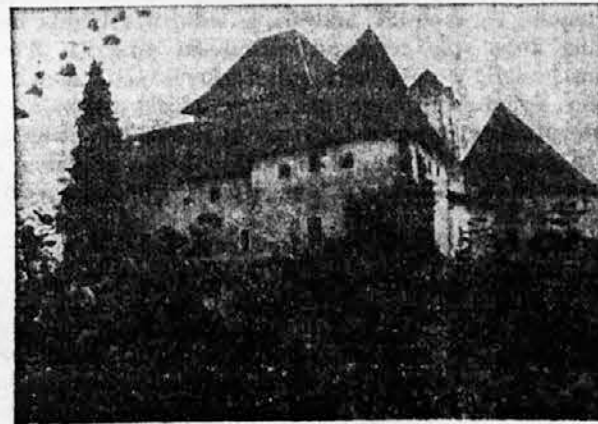

zasavski mesteci Krško in Brežice (prvo ima mestne pravice od l. 1477., drugo od l. 1353.), da ne moreta prav uspevati in se pokažeta le za praznikov in sejmskih dni kot središča organa svojih malih gospodarskih območij. Temu nasproti smemo računati, da je med 18.000 Slovenci, ki jih je ugotovilo zadnje ljudsko štetje l. 1931. v Zagrebu, vsaj vsak drugi doma iz naših dolenskih krajev. Zdi se torej, da največje mesto Dolenjcev ni Ljubljana, ampak Zagreb.

Prva zgodovinska vest iz Kranjske, odkar so se bili naselili naši slovenski predniki, iz l. 895., omenja prav dva zasavska kraja, Krško in Rajhenburg. Dotlej so bili ti predeli zastran zavarovanja meje posest nemške krone, tedaj jih pa ni prešla kaka cerkev, temveč zopet posvetni velikaš Waltun, prednik rodu sv. Heme. Čez hrbet Gorjancev, do reke Bregane ter v Žumberak in Belo krajino, je potisnila slovenske meje šele močna ofenziva sredi 12. stoletja, slabih sto let pozneje pa je bilo ustanovljeno prvo dolensko mesto Kostanjevica na svojem plitvem osredku sredi Krke.

Leta 1365. je dobil mestne pravice 25 km više ob Krki drugi kraj te doline z nemškim imenom Rudolfs-wert. Ljudska večina pa tega imena ni vzela na znanje, zamenjala ga je z domačim imenom Novo mesto preprosto zaradi tega, ker je hotela delati razliko od starejšega mesta Kostanjevice. Mesto se kopiči po položnem skalnem griču, ki ga oblija v velikem okljuku globoko urezana Krka. Njegovo zemljepisno lego označa križaj starih poti iz Podgorja in Bele krajine, Kočevskega in Suhe krajine ter Dolenjskega v ožjem pomenu, na sredi pota med Ljubljano na eni, a Zagrebom in Karlovcem na drugi strani.

Da je imel kraj že poprej nekaj veljave kot tržišče, za to nam je ob pomanjkanju drugačnih dokumentov ohranjen dokaz v golem imenu Trška gora, ki ga nosijo še danes k mestu, prej trgu, spadajoči vinogradi. Ima znamenite tedenske sejnice, je od leta 1914. vezano po železnici tudi z Belo krajino in Karlovcem, še vedno pa čaka z obubožano Kostanjevico vred, kdaj se mu bodo odprle moderne prometne možnosti tudi po njegovi bogati najožji domovini, dolini Krke.

Grad Tolsti vrh ali Gracarjev turn
Ena največjih starin med dolenskimi gradovi

Trdinov drobiž

Dobri angeli so svoje uporne, Bogu nezveste tovariše premagali in jih preganjali tja do gorečega pekla. Strašna vročina, ki je puhtela iz njega, jih je prevzela, užejala in oslabila, da so komaj gibali. Bog se je svojih prijateljev usmulil in jim ustvaril, da so se okrepčali, vino. Kako sladka je bila ta nebeška pijača, ne moremo si niti misliti, nikar z besedo dopovedati. V nje spomin govorimo še dandanašnji, kadar hočemo kako vino pohvaliti, da je boljše od vsakega drugega: Ta kapljica je taka, da bi jo angeli pili.

Ljudje so sezidali lepo cerkev in dejali zadovoljno: Tukaj bomo odslej Boga častili. Hudič postavi poleg cerkve krmo in veli: Tukaj pa mene.

Iz kože je prišel, nima kože, za kožo leze? (Vino.)

Pri nas imamo fabriko, v kateri delamo iz lesa cukr, iz cukra blato, iz blata zlato, v zlato pa se hudiček zaredi, ki se rad v glavo zakadi? (Trta, grozdje, mošt, rumeno vino, pijanost.)

Od Noviodunuma do Novega mesta

Silno razgibani dolenski svet je vzrok, da je naselje človeka raztreseno bolj po prisojnih hribu kakor po osojnim dolu. Samo tamkaj, kjer dosežejo dna dolin večjo širino, se ponavlja prijaznejša kulturna slika višin. V litinskem sodnem in krškem upravnem okraju pride po en naseljen kraj že na manj ko 1,5 km² površine, na vsem Kranjskem pa šele na 2,16 km². V prvem okraju šteje 75,65% vseh sel do 50, 25,29% pa do 100 ljudi, v drugem okraju spada v prvo kategorijo 38,72%, v drugo 29,27% krajev, v naslednjo, pač pod vplivom široke

Krške doline, pa 24,45% sel. Ob Temenici, srednji Mirni, zlasti pa ob Krki so dolinska dna celo toliko prostrana, da so se mogla v njih razviti največja sela z gospodarskim življenjem višje vrste.

Krško polje je kakor rojeno, da bi dobilo svoje veliko mesto. V starem veku so si bili res Rimljani tukaj izbrali središče politične uprave v mestu Noviodunumu, čigar ostanki prihajajo na Grobljah pri Drnovem obilo na dan. Meje tega mestnega okraja (civitas) so segale čez vso Dolenjsko do višenjskega Stehana in deloma tudi

Dr. Martin Malnerič, Dubrovnik

Bela Krajina

Bela Krajina, ki se domala ujema z območjem črnomaljskega okraja, je dobila sedanji naziv šele pred dobrimi sto leti po beli noši tukajšnjega prebivalstva. Ves okraj meri 578 km² in ima 28.743 prebivalcev.

V srednjem veku je prvotno Bela Krajina pripadala Hrvatski in po letu 1102. Ogrski. Sofija, hči ogrskega kralja Bele I., je Belo Krajino prinesla kot doto svojemu možu, kranjskemu in istrskemu mejnemu grofu Ulriku I. Od njegovih sorodnikov so jo prevzeli v začetku 13. stoletja sorodniški grofje Andechs-Meranci in od teh delno leta 1248., vso pa leta 1256. grofje Spanheimci. Okoli leta 1280. so Spanheimce nasledili Goriški grofje, te pa leta 1374. Habsburžani.

Bela Krajina se je od nekdaj imenovala Marka, t. j. mejna pokrajina ali slovenska marka,

v vsem okraju vredna vsega priznanja. Navzlic temu in kljub sposobnosti in agilnosti voditeljev ne moreta trgovina in obrt uspevati tako, kakor bi bilo želeti, ker manjkajo viri dohodkov, iz katerih bi mogli potrošniki črpati sredstva za nabavo svojih potrebščin. V kraju ni nikake večje industrije, ni javnih del, ni druge možnosti za zaslužek. Prebivalstvo je zato prisiljeno, da svoje zahteve omeji na le najnujnejše. Naravno je, da v takih okolnostih trgovina in obrt ne moreta cveteti.

In vendar ima tudi Bela Krajina vse pogoje za boljši in večji prospek, samo pomagati ji je treba in pokazati svetu njene dobrine in vzvetela bo z enakim razmahom, kakor drugi predeli Slovenije. Tu je polno spomenikov iz dobe Ilirrov, Rimljanov in Jugoslovancov, polno je gradov, ki so branili Belo Krajino in vso za-

Kolpi, ki po svoji čistoti in toploti prekaša prav gotovo vse naše reke, in končno nešteto je številu idiličnih, tipično belokranjskih hiš in zidanic, ki so kakor globi raztresene po gričevju in po vinogradih in ki nudijo izletnikom vsako možnost za razvedrilo in zabavo, pa tudi za studij in delo. Pogoji za uspešen razvoj tujkega prometa so zato brez dvoma podani.

Končno ima Bela Krajina tudi druge možnosti za gospodarski razvoj in prospek. Tu sta doma les in premog, tu so obsežne plasti rdeče prsti, ki jo bo industrija gotovo potrebovala za svoje proizvode, tu so končno velike količine lepega apnenca, ki bi dobro služil v gradbeni in okrasne svrhe. Manjkajo le sredstva in možnost, da bi se to — sedaj mrtvo bogastvo — pričelo izkoriščati in narod bi se dvignil v novo in lepše življenje. Beli Krajini je treba predvsem preskrbeti dobro pogonsko silo — elektriko, ker sedanje privatne naprave ne zadoščajo, treba ji je boljših prometnih zvez, zlasti pa je neobhodno potrebno, da se čimprej zgradi železniška zveza Črnomelj—Vrbovsko in s tem zveza Slovenije z morjem, ki bi tudi Belo Krajino zblížala s svetom in s tem zboljšala krajevne razmere in pridobitne prilike ter prinesla možnost za lažje in boljše vnovčevanje pridelkov.

Bela Krajina je bila vedno najbolj zapostavljena predel Slovenije. Medtem ko se je za druge kraje, posebno za Gorenjsko, za Notranjsko in za Štajersko skrbelo za gospodarski prospek in razvoj z vsemi možnimi javnimi in privatnimi sredstvi, se za Belo Krajino ni do sedaj naredilo še skoro ničesar. Medtem ko imajo povsod v Sloveniji do zadnje vasi dobro izpeljano električno omrežje, imajo povsod ravne in gladke ceste, ugodne železniške in druge prometne zveze, vodovode in druge javne naprave, tavamo v Beli Krajini še vedno brez luči, brez pogonske sile in brez najpotrebnejših pripomočkov za napredek. Razmere se sicer v zadnjem času boljajo. Upamo, da se bodo oblasti, ki so za to odločujoče, vsaj sedaj, ko so drugi kraji že preskrbljeni, zavzele tudi za Belo Krajino z vso potrebno vnemo in zanimanjem, kakor zasluži ljudstvo, ki tu prebiva, po svoji dobroti, mehkobi, priščnosti in prisrčnosti.

Metlika

pa tudi hrvatska marka ali ogrska marka, pozneje pa Metliška marka. Imela je še vedno ločeno od Kranjske lastnega deželnega glavarja s sedežem v Metliki. Po smrti zadnjega metliškega glavarja Antona pl. Thurna je dobila leta 1556. skupne deželne glavarje s Kranjsko. Obrambo meje proti Hrvatski so poverili že v 13. stoletju Nemškimi križarjem, ki so se tu ohranili do danes. Usodna je bila obmejna lega Bele Krajine v dobi turških vpadov, posebno težka pa je bila doba od leta 1408. do leta 1578. Leta 1469. je papež Pavel II. izrečno naklonil še posebno milost onim, ki bi branili Metliko in Slovensko krajino pred Turki, kajti Črnomelj in Metlika sta bila prva branilca na slovenskem ozemlju proti Turkom. V Beli Krajini so se začeli prvi kresovi, ki so se vrstili proti severu čez vso slovensko zemljo in oznanjali prihod Turkov.

To strateško važno ozemlje je bilo v tistih časih polno vojaštva. Za njegovo oskrbovanje so se tu naselili tudi trgovci in obrtniki, tako da je tedaj preživljala Bela Krajina dobo splošnega gospodarskega procvita. Z odhodom posadk v novo zgrajeni Karlovec in v novo formirano Vojno krajino je pokrajina začela gospodarsko nazadovati. Prej cvetoča trgovina je začela polagoma hirati in narod se je zopet oklenil edinega sredstva za preživljanje — zemlje. Pri tem je ostal v pretežni večini vse do danes.

Glavni vir dohodkov cele Bele Krajine je v vinogradništvu in v živinoreji. Goje se sicer tudi druge kmetijske panoge, ki pa radi slabih kraških tal ne uspevajo dobro in ne krijejo niti domačih potreb. Prebivalstvo si mora zato celo najpotrebnejšo hrano, zlasti žito, moko, koruzo, krompir in slično in celo seno dobavljati od drugod. Bela Krajina spada zaradi tega danes prav gotovo med najbolj pasivne kraje dravske banovine. Zato se Belokranjci ob vsaki možnosti izseljujejo v tujino in mnoga naselja so navezana na podporo svojcev iz Amerike in od drugod.

Prebivalstvo nekaterih občin, zlasti občine Radatoč in nekaterih predelov občine Metlika-okolica — bivši »Uskokci« — se že dolgo vrsto let bavi s krošnjarstvom. Prvotno so sicer krošnjarili samo z doma izdelanim platnom, pozneje, ko se je izdelava domačega platna radi konkurence tvorniških izdelkov skoro popolnoma opustila, pa so začeli krošnjariti tudi z manufakturnim blagom, kar povzroča realni trgovini ogromno škodo. Prebivalci teh krajev krošnjarijo še danes celo v inozemstvu, zlasti v Avstriji in v Nemčiji. Krošnjarstvo se med tem ljudstvom smatra za neko vrsto domačega obrta, do katerega ima vsak pravico že po tradiciji. To zlo bi se moglo odpraviti, zato pa je potrebno, da se kraj gospodarsko povzdigne in da se narodu preskrbi prilika za drugačno zaposlitev.

V stiski si ljudstvo končno pomaga tudi z odprodajo hrastov, bukev, smrek in drugega uporabljivega lesa iz gozdov, radi česar so že vsi lepši gozdovi dobrija izsekani. Posebno nesmiselno se gozdovi puščajo v zadnjem času, ko je ljudstvo v stiski za odplačilo obrokov za zaščiteni posojila primorano poseči po edinem sredstvu, ki ga ima na razpolago, po lesu.

Trgovina in obrt sta v okraju še razmeroma dobro razviti, zlasti v večjih središčih — v Črnomlju, Metliki, Semiču, na Vinici in drugod —, saj se dobi tu vse, kar skromen človek potrebuje v življenju zase in za družino. Vljudnost in ustrežljivost v trgovinah in delavnica, skrbna in točna postrežba, dobra kakovost blaga in izdelkov, solidnost in zmernost v cenah je pač

padno Evropo pred Turki, polno je raziskanih in neraziskanih podzemnih jam z bogatimi kapniki in drugimi krasotami, nešteto je bližnjih in daljnih izletnih točk, med najvišjimi Mirna Gora, Trdinov vrh, Sv. Gera, Gorjanci i. dr., obilo je priložnosti za kopanje, zlasti ob

B. Raciš

Belokranjske znamenitosti

Razen prirodnih lepot, značilnega pejzaža, posebnosti favne in flore, folklorne, načina gospodarstva, sejmov, božjih poti — zanimajo tujea posebno tudi zgodovinski in umetnostni spomeniki. Tudi Bela Krajina ni brez njih.

Mnogo predzgodovinskih in rimskih spominkov in spomenikov hranijo razni muzeji: v Ljubljani, na Dunaju in celo — v daljnem Mecklenburgu. Ostali so še sledovi na Kučerju pri Podzemlju (Zemelj, Podzemelj nas spominja »zemljaniška župac« v Bosni), pri Ogulinu na Vinici, pri Pustem Gradeu; pa iz rimske dobe: mitrej pri Rožancu, kamen z rimskim napisom v zidu črnomaljskega mlina; v Loki pri Črnomlju; sledovi rimskih nasipov ravnin; (natančnejši seznam v mojem »Tobolčku«, Ljubljana, 1925, z dodatki v »Časuc, XX., a kratek pregled zgodovine črnomaljskega okraja sem objavil v »Obzorju«, 1930, št. 54—57, z manj poznanimi podatki iz publikacij Jugosl. akademije v Zagrebu).

Iz staroslovenske dobe so znani grobovi pri smodnišnici v Črnomlju; glagolski napis hrani Vinica, a glagolske listine iz Črnomlja hrani Jugosl. akademija v Zagrebu; (v Rud. Strohal: Nešto o historiji jezika i pisma u črnomaljskom kotaru, »Obzorje«, 1929, št. 322).

V kripti (grobnici) črnomaljske cerkve sv. Petra počiva truplo zadnjega Višnjegorca, ki je padel v bitki pri Budačkem dne 22. IX. 1575. V isti cerkvi je pokopan potomec zadnjih krbavskih knezov grof Ivan Krištof Scholenberg (25. IV. 1689), ki mu je ob oltarju vzidan znamenit spomenik (moj članek v »Hrvatskem dnevniku«, 28. IV. 1936, in članek E. L. [azowski] o grobu in Gusičih v »Jutarnjem listu«, 25. X. 1936). To cerkev je dal posvetiti oglejski patriarh Bertold iz rodu grofov Andechs, brat sv. Jadvice, bivši ban hrvatski itd., ter povzdignil črnomaljske cerkve v nekakšno nadžupnijo (18. X. 1228); cerkev je zidana v kasnoromanskem slogu; ima krasno monštranco s slikami v emajlu — zadnje delo pok. g. Kregarja; cerkev ima tudi — brčkone pristne — drobce relikvij raznih svetnikov, tudi sv. Florijana, v srebrni teki; lepa je tudi cerkvena kupola. Župnišče hrani tudi lepo sliko sv. Petra, a v mestni pokopališčni cerkvi v Vojni vasi se nahaja v glavnem oltarju prelepa slika Bl. Dev. Marije, a slična manja — tudi nad vhodnimi vrati — z zunanje strani.

Črnomaljski župni dvorec je umetniška stavba, kar opazimo šele v njegovi notranjosti z — zazidanimi — romanskimi oboki v hodniku. Črnomaljska Komenda Nemškega vit. reda (ali marijanskih viteзов) je prava palača, impozantna zlasti, ako jo gledamo s Črnomaljske (Lahinje). Zidal jo je l. 1655. krajiški veliki kapetan Iv. Jak. Prang, o čemer priča grb, vzidan v ograji.

Tudi črnomaljski grad je znamenita stavba, v obliki, značilni za zidanje Črnomaljskih gospodov, pozneje baronov. Debelo zidovje in kazemasta klet (danes — hlev), s kasnogotskim portalom, dokazujeta, da je grad služil za trdnjavo. Iz rodu Črnomaljskih je posegel

v evropsko zgodovino Ivan Erazem Črnomaljski, član češkega vojnega sveta v bitki na Beli Gori.

Malokateri tujec obišče vasi na hribih, zahodno od Črnomlja lahko doživi presenečenje: kako to, da vidimo na Maverlenu toliko hiš in zgradb iz — kamna, z romansko-obokanimi vrati. Da-li se morda tu začenja že primorski tip hiše. Nad Maverlenom — cerkvice sv. Križa — lopo, kot jo imajo največkrat primorske cerkvice; a pri Pustem Gradeu (Brdarcih; »brdarci« izdelujejo »brdac« za tkanje) ima cerkvice samo okvirni zvonik, kot po Primorskem. V Starem trgu pa nas spominja napis nad vrati župne cerkve in kameniti podstavek za zastavo — senjskih vplivov, ki jih je pokazovala tudi še nošnja starih Črnomaljšev.

Iz turških časov je treba še posebe omeniti trdnjavski pas ob obali Kolpe pod Preloko, nasproti hrvaškemu Prilišču in pri Vinici iz l. 1584. (Vitezović Kronika, Lopašić).

Javnosti je malo poznana bratovščina sv. Rešnjega telesa v Metliki, od katere izvira tudi naslov metliškega »proštac«; bilo bi hvalevredno, da se kronika bratovščine objavi. Tudi Metlika ima lepo komendo, pa znamenit grb na mestni hiši; a značilno je, da imajo iste barve (črno in rdečo, oziroma belo, črno in rdečo): grb Slovenske Krajine, Črnomaljskih gospodov in — mesta Črnomlja (ne Metlike). Obiskovalec Bele Krajine ne bo pozabil, obiskati grad v Gradeu, z lepim drevoredom, z grbom Gusičev, rimskim spomenikom, mavzolejem; pa krupski grad, kjer so včasih gospodovali Blagaji (nekdanji Baboniči), z visečim mostom in z grajsko kapelico sv. Ane, pobeški grad Lenkovičev pri Adlešičah; morda se pope tudi na Preloko, s prekrasnim razgledom, pa na Zeželj, lep je tudi razgled z Gorjancev, z Mirne gore (s planinsko kočjo in smučanjem pozimi), pa od Bistree. Priporoča se tudi veslaški izlet pod črnomaljsko komendo, po Lahinji — rasuljski gozd — do romantično ležečega mlina pod Butorajem, ali pa po Doblčanki, pod črnomaljskim gradom, ki so včasih v njem živeli tudi Frankopani; pa pod znamenito hišo g. Stoniča, s »kamenitim« vrati, kjer je bil nekdanj najbrž dvorec Turjaških grofov; naj razodenem tudi črnomaljsko tajnost: da so lahinske in doblčke ščuke posebna znamenitost; jako okusne, sposobne tudi za sušenje in soljenje; ampak za lov na ščuke z ostmi (harpuno) ni zadosti biti dober športnik — za to je treba biti že — pravi mojster; ribolov z »vajdniki« (ribice za vabo) je pa prevelika skušnjava za živce in za potrpežljivost. Črnomaljske vode so jako mirne; vendar je veslaču potrebno, da zna plavati, ker je voda globoka, a s »ščunco« ladje (prema sprednjega dela) se pri neopreznem ribolovu kaj lahko pade v vodo.

Kakor je proučil belokranjsko cerkveno umetnost (znamenit je n. pr. tudi slikani strop cerkvice sv. Miklavža na Stražnem vrhu) univ. prof. dr. Fr. Stelč, tako so proučevali belokranjsko glasbeno umetnost n. pr.

Ludvik Kuba (v »Sveslovenskem Zborniku«, Zgb. 1930), dr. Stanko Vurnik (v »Etnologu« 1931), A. Mihelčič, prof. Marko Bajuk in prof. A. Tomec, a naša pesem je dala inspiracijo tudi E. Adamiču, Ostreju; z belokranjskimi slikarskimi motivi so se bavili med drugimi tudi M. Gaspari, Kambič, a proučevali so jih tudi A. Sič, Poldi Bavdekova, Božo Račič (ki ima posebno velike zasluge za propagando belokranjske ljudske umetnosti), prof. Grebenc itd. Predalec bi me zavedlo, ko bi hotel razpravljati o belokranjski lepi književnosti (O. Zupančič, Oton Berkopec, E. Gangl, A. Medved: »Lahinje« itd.) in folkloristični literaturi (n. pr. L. Golobič: Porod, svatba, smrt — iz Semiča, Zbornik za nar. ž., XXVIII., Zgb. 1932).

Z belokranjskim »narodnim blagom« so seznanili svet že Jurij Kobe, Ivan Navratil, Ivan Šašel, pa zopet dr. Janko Lokar, dr. Niko Zupančič, Fr. Marolt, Boris Orel itd. — Brunka »črnomaljskega kola« je v zvezi, kakor menim, celo že z germansko Albruno ali Alfruno (morda žena; Helleherin), — dočim »žefranček« metliškega »kola« ne more biti starejši kakor iz 13. ali 12. stoletja — ker prej v Evropi — žafran sploh ni bil poznan;

najbrž bi se morala beseda glasiti: zobunček, t. j. plašček. Znamenite so postale belokranjske pisarnice, čutarice in sodčki (barečki), preslice vezene, svirale, grički lonci, katere barvajo s koreninami stelje; lahko nadodamo še semiške škornje — tudi Semičanke nosijo »škorenjčke«; — čemere (usnjate, rdeče, široke pasove), torbe z rdečim volnenim okrasom (pravoslavni nosijo torbe z rdečim volnenim okrasom), zabunce, — belo, volneno zimsko obleko z ozkimi hlačami, poljaske rdeče čepice; svetlomode stare črnomaljske plašče, slične bareloku.

Kot zgodovinsko znamenitost je omeniti, da je bil včasih na glasu bojanski zvonček, ki so ga Bojančani baje prinesli s seboj iz svoje prvotne domovine ob Bojani, med Skaderskim jezerom in Ulejnem.

V Metliki je tudi grško-katoliška cerkev sv. Cirila in Metoda, predvsem za Žumberčane na Gorjancih, dočim so Bajanjani in Marindolci pravoslavne vere; v Črnomlju je tudi sedež pravoslavne parohije.

Ne bilo bi prav, ko bi ne naglasil arhitektonsko zelo zanimive cerkvice na Višnjem Vrhu (a la praško — malostranski sv. Nikolaj — v miniaturni).

Dr. Anton Debeljak

Z Rakeka na Ribjek

Izlet po jugozapadni meji Slovenije

Iz Ivanjega sela, kjer smo si ogledali dom pisatelja »Živih izvirov«, smo prispeli na Rakek-Pakek. Tu obrne nase pozornost lepi spomenik kralja Aleksandra, čuvarja mej, ki je bil v lanskem maju še zapažen (zapažiti), da ne bi bil pred odkritjem zapažen (zapaziti).

Ko smo prespali noč na tej obmejni postaji, ki je iz nič postala nekaj po otvoritvi južne (prve) železnice l. 1857. in osobito po vojni radi carinarice, smo si najeli avto »rakekar«, zanimiv, ker vozi tudi narobe, na rakovo nogo, kakor ga lahko čitaš v obe smeri. Ine pa je dobil po skrajni angliške sestavljenke: Rakek-car.

Ločivši se od kraja, ki je dal ljubljanski drami I. Levartja pred 50 leti in pozneje literaturi še pisatelja J. Likoviča, odrobimo na samostojno po valovitem Rakovškem polju, slabotnem glede plodnosti; vendar ni to nobene naselbine, ki bi se ji reklo: Reva ali Boga vas, kakršni najdeš na Dolenjskem, eno v občini Dobrič (zbog enega sela je še ne smemo razlagati: dober-nič), drugo v St. Vidu pri Stični. Ljudje so to kakor lubadar: živijo ob lesu. Lahko bi si vzeli v svoj grb izrek: »Tramarija — naša kramarija«.

Spoloma nas miče in kliče v Podskrajniku gostilna s prenočiščem, a mi gremo naprej, mi strelci. Naš »prašnikar« lahko drži, da vožnje niti ne občuti tovariš Komar, imenovan po tem, ker pri kartanju rad komari ali zaplečuje. Slično se godi Kraševcu, ki se v danem trenutku oglasi: »Ma, Komar, drdramo kam?« Vprašanje se mu je rodilo po navdihu, sevajočem iz rakekarja, saj se kot on more brati tudi ritenska

Cerknica

Pokojni Alešovec jo je ponemčil: Krepiendorf. A po krivici. To je čedno in poceni letovišče. Če boš hotel, ga imaš. Dobiš pa tudi gostilne s sobami. Izletov se ne manjka, zlasti za smuk! Zgodovinar te opomni, da so se četrte ure hoda od trga l. 1813. umikajoči se Francozi močno spopadli z avstrijskimi oddelki. V Dimfzu zaslediš nekaj mikavnih podrobnosti o cerkniškem rojaku, fiziku Ambelu. Tu so zagledali luč ali noč tega sveta: glasbenik Gerbič, podobar Mikč, dvojni doktor Alfred Serko, čigar delo je povezano z mehiškim meskalom in njega strupom meskalinom (po tem izrazu se z Mayevimi Apaši Meskaleros); dr. Aloisius Rock, stolni kanonik v Concepciónu (Čile), misijonski brat poliglota Obreza, ki je na Madagaskarju obrezaval les, dokler ga ni močvirska mrzlica izpodkopala, prior Učak, cerkveni ožak. Narodna Enciklopedija SHS postavlja sem tudi slikarja Franceta Sterleta, rojenega v bližnji Dolenji vasi. O njem je zakrožil sosed, ko ga je v Londonu povozilo:

Oj dragi, dragi mojster Sterle,
sovražne sile so te sterle...

Izlete boš delal na široko goro Slivnico, razvpito po čarovnicah, ako veruješ vanje: planina se vleče od severozapada na jugovzhod — torej v dinarski smeri, domaćinom opomin, naj služijo dinarje od smučarjev. Lahko se boš pozanimal za ajdovski zid — rimske okope, za keltsko utrdbo, ki jo je prišel 1935. preiskovati dr. R. Ložar.

Potlej pa še svetovno znana privlačnost! »Cerkniško jezero je vredno obiska v vsakem času«, prav opozarja R. Badjura v vodniku Sto izletov 1930. Dolgo je 10 km, a poleti stoji voda le v glavni žili, Strženu. Ko se boš vozil po njem ali se v njem kopal, se ti posili v spomin slavna ruska popevka »Volga«:

Izza ostrova na strážem,
na prostor rečnoj volný,
vyplyvajut razpisnije
Stenki Rázina čolný...

Najmočnejši dotok se imenuje Obrh, kar hidrografi menda rabijo za francosko source vaclusienne. Od ponorov pa je eden Retje, izraz za požiralnik, ki se drži nekaterih vasi po Slovenskem. V vasi Dolenje Jezero se lahko okrepeča v gostilni pri Melcu (tako se baje pišejo

vsi vaščani), a v Gorenjem Jezeru se boš oglasil Pri vragu (lv. Petrič) in pojdeš skozi Dane, kjer je bil Kristus doma. Sv. pismo trdi: Jezus je bil »izdan«!

Naš rakekar se podi z nami skozi Martinjak, kjer si o drugi priliki ogledamo cerkev iz l. 1621., imenitno zaradi ravnega kasiranega stropa. Če se zdaj obrneš na sever, bi v premi črti čez gorsko slame prisopihal v Podslivnico ter naletel na izvirek, vodovod Cerknica-Rakek. Malo bolj na vzhod stoji Sv. Trojica — pa ne da bi bil Martin Krpan tam doma? Južno od nje pa Ulaka, ki ti oživi v možganih Svetličičevega Ukletega graščaka:

Sred Ulake planine nad Zgornjo Vrhniko...

V Grahovem, gručasti vasi, se cepi cesta na Stari trg. Avtobus drži tja z Rakeka. Kako tudi ne: še iz davnine drži »rimska cesta« od onod proti Prezidu in Cabru. Ta in drugi »prézidi« spominjajo na prestare prelaze, zavarovane z zidovi, zgrajenimi po vrheli.

Moji sopotniki se menijo o japonskem mestu Terpu, ki je baje stalo blizu Starega trga na hribu Ulaki: mogočna kamenita groblja kaže na predzgodovinsko gradnjo. Tam nekje si mislim vas Púdob (pod dob), kamor smo v mojem detinstvu hodili dve uri daleč rabutat, sadje krast: a kar smo nabrali po sadovnjakih, so bile same črvice usperne! Tam nekje stoji Koča vas, kjer je Oton Zupančič predsedal dvojne daljše počitnice in pel slavo domačim ostrnicam. V tej dolini se stara srednjeveško mesto Lož, omenjeno l. 1237. Tukaj je zagledal sončni svet dr. Gregor Žerjav, pesnik L. Turšič in humorist dr. F. Milčinski. Prebivalci pa za humor nimajo kdovekaj smisla. Ljudskega pevca iz Loškega potoka, ki je zakrožil satirično kitico:

Lož je majstu imenovanu,
vse je s trnjem ograjanu...

so prijeli, ko se je pokazal na njih usnjarskem sejmu, in ga za pokoro vrgli v občinski temnico.

Samo v mislih smo si privoščili to zastranico v Lož. Zares pa nas »Tomo Milov« vozi iz Grahovega skozi Bločice, rodovito raztreseno obcestno vas, pod katero se razprostira uvala s stalnim studencem V močilah (močila se glase v koroščini: močidla, in so se nekje stizila v Mačji dol!) in pa bruhalniki Mrzla jama. Ta naziv se tupatam daje tudi Križni jami, ki predstavlja kras našega Krasa. Dodobra so jo odkrili šele l. 1935. Najlepši del so krstili za Matjažovo jamo.

Na Bloški polici se cepi banovinska cesta na Velike Lašče. Skoraj ustavimo v Novi vasi, središču Blok, ki so »dorodo« za smučarje in frlotavce. O samostojnem razvoju smučarstva na Blokah se je že toliko razpravljalo: najnovejši tak prispevek je dal N. Majnik v februarški številki Sokolice... Južno-vzhodno najdeš Metljč, selo, ki je delj časa veljalo za tisto japonsko postojanko, o kateri sporoča Prešernov sonet:

Kako Metullum se Avgustu brani...

Loški potok

Bloke, ki po svojem postanku kažejo na valovito krajino (obloke), so skupno ime za celo občino kakor Loški potok, kamor nas je pripeljal samodrž, nalahno zdrknivši čez idealno črto, ločnico med Notranjsko in Dolenjsko. Politično smo bili Dolenjci, zemlja je pa še kar kraševska. O tem te preveri pogled na prvo vas, Retje: uvala, ki jo je A. Melik v »Sloveniji« l. posnel za vzorec kraških uval. Manjše udore ima Malj log, ki se skriva bolj proti severu. V Retjah je delovala in devovala mlada Zofka Kvedrova, o čemer te pouči njeno pismo v marčnem ženskem svetu 1938. Selo ima prednjo stražo: cerkvico sv. Florijana, popravljeno 1768. Od tod je krasen pogled na grič Tabor z župno cerkvijo in pokopališčem. Mogočni zvon, ki je nosil duhovit napis: »Sveta Trojica, za nas Boga prosile, je šel vojnemu molohu v žrelo, tistemu nenasiitu, ki nam je požrl medicina in pisatelja Lojza Zbačnika, aktivnega častnika Kordiša iz Srednje

MALA NAKUPOVALKA

dobro ve...

KOLINSKO
CIKORIJO

vasi, danes skoraj tako pozabljenega kakor vitez Leonhard Sigisdorfer, omenjen ob turškem napadu na Loški potok l. 1528. Po imenu sodeč bi ga postavil v svoje rodno gnezdo, Šegovo vas, na nemških zemljevidih imenovano Sigisdorf. To je prva naselbina v naši občini. Ustanovili so jo loški pastirji pri močnem izviru, Mežnarjevem studencu. Doseljevali so se kajpada sem tudi od drugod. O družinah Krajev pravi ustno izročilo, da so se zaseli iz Grahovega. Eden se je rodil na Hribu, današnjem središču občine. To je pokojni župnik J. Krajev, dopisnik nemških in francoskih zvezdoslovnih obzorikov: imel je največji daljnogled v Jugoslaviji. Zda je ta menda na ljubljanski univerzi. Tudi družina novomeškega tiskarja Krajca poteka od nas. Po starših je Potočan dekan in pisatelj, ki se je skrival pod psevdonomom Vesnin in ki je govoril o sebi: »Jaz sem zmeraj vesel«, namreč Ivan Vesel. Takisto slikar Bambič.

Da ima tudi Loški potok smučarski naraščaj, pomešaj iz slike, priobčene v lanskim marčnim številki Naše radosti. V Sokolici 1936. pa hvali domači pisec samouk R. Mohar smučarski svet te občine. Potoško podnebje je ostro, sončno, zdravo, priblija Krajevni leksikon 1937. To dobro stran poudarja naslednji sonet potoškega izobraženca:

Loški potok

Podolžna zibka Loškega potoka:
vasi iz dola lezejo na griče,
na sredi pa jih oče Tabor kliče,
naj sonce sije ali sever stoka.

In kar opaziš gorskega tu boka,
krijó ga smreke, zdravja zveste priče.
Zelenje mračno nam poglede miče,
nad njim sinjina nebnega obloka.

Jeseni ko predolgo moča traja,
vso zibko voda napoji velika,
da Bleda kraj postane blede slika.

Na breg iz dna beži živad in človek:
nemilo bruha slednji rov in rovek,
ljudent sirotam pa oko se taja.

Trikrat na dan je svoje dni tod plantala jed, za katero je Ezav prodal Jakobu prvenstvo. Zato pregovor: »Lečo moraš devetkrat pregrizniti, da kaj zaleže.« Ko so l. 1792. Potočani, Prezidanci in Poljci sklenili zvezo proti tihotapecem, so jih kaznovali na ta način: domačini so si pripravili kaj dobrega, zasačeni kontrabantarji pa so jih morali lačni gledati (H. Costa, MHVK 1862, 73, Laibacher Zeitung 1862).

Toda gradivo mi raste pod tipkami, nehati moram. Ob drugi priliki vas povedem dalje skozi Čabar proti Osilnici, nad katero ždi Ribjek (ne zamenjajte ga z mokronoškim imenjakom). Tako bomo predirkali dobren pas slovenske zemlje med znamenjem raka in znamenjem ribe. Ta ali oni, ki je švignil skozi opisane kraje, jih je pohvalil. »Poglej in naprej!« kakor je velel Vergil Danteju. Tupatam kdo tudi ostane čez počitnice pri nas, posebno če krvne vezi človeka družijo s krajem. Vsak tič rad tja leti, kjer se izvali.

Novska cerkva Celjanov na Gorjancih

V skritem, samotnem kotu dolenskega Podgorja sta našla samoljubje in ponos mogočnih celjskih grofov prav primerno točko, kjer so mogli tekmovali s kronanimi glavami tedanje Evrope. L. 1407. je tam ustanovil silni grof Herman II. kartuzijanski samostan Pletenje ter ga obdaril z obširnimi zemljišči (Opatova gora) in obilnimi dohodki v prepričanju, da mu bo ta ustanova pela slavo na vekov veke. Ob strani svoje matere se je dal v tamkajšnji cerkvi, enem najlepših spomenikov slovenske gotike, tudi pokopati. (Prav tako je bil 150 let prej pokopan v samostanu pri Kostanjevici ustanoviteljski par koroški vojvodski par Bernard in Jutta.)

Kakor drugod, se je tudi o pričetkih pleterskega samostana ohranila pripovedka, ki pravi, da so imeli Celjani v Gorjancih ter v onih časih mnogo bolj divjem

Cerkvica je bila že l. 1609. brez stolpa, ki je bil

L. 1904. je bil pri cerkvi pokojni dolenski Val-

vasorjanec, dr. A. Schoeppl z Vrhovega, odkril je na podlagi zidakov njeno zgodovinsko znamenitost in fotografiral cerkvico od vseh strani. Na svoj grad Vrhovo je rešil dobro ohranjen kos opeke z namenom, da ga kot zgodovinski dokument prenese ob priliki v ljubljanski Narodni muzej. Le žal, da opeki ni bila usojena takšna sreča. Zdaj sta ta pa tudi mladi novomeški muzej na stvar opozorjena. In ker je še danes ohranjenega nekaj cerkvenega zidu, upajmo, da se bo dalo te dragocene opeke le še kaj rešiti na veselje vseh prijateljev naše preteklosti. Lepšega ponazorila moči in sijaja, ki so ju razvijali po naših deželah mogočini Celjani, si za naše muzeje pač ne moremo misliti.

Dr. Jože Rus.

Če primerjamo prejšnje poklicne statistike z zadnjo lahko rečemo, da se je poklicna slika Dolenjske le malo ali skoro nič izpremenila. Na Notranjskem in v Kočevju opazimo nazadovanje kmetov na račun žagarstva, v Zasavju pa na račun industrije in rudarstva. Sicer pa je posebno vzhodno Dolenjsko skoro čisto ohranilo svojo kmečki značaj, ter ga je treba še vedno šteti med najagrarnejše slovenske pokrajine.

in deloma Ribniškem glavni vir zaslužka, na vzhodu nima mnogo pomena. Posebno se pozna pomanjkanje prometnih zvez v daleč od železnice ležeči Suhi krajini, ki niti ni posebno rodovitna, a je ravno zaradi svoje odrezanosti od sveta najbolj kmečki del Dolenjske. Prebivalstvo je prisiljeno, da se bavi z edino pridobitno pa-

V današnjem času ne ustvarjajo samo ceste in železnice, ampak tudi električni vodi nove možnosti gospodarskemu razvoju in napredku krajev, po katerih se razpletajo. Dasi je bilo skoro povsod izhodišče elektrifikacije potreba po električni razsvetljavi, je glavni namen elektrifikacije vendarle kot vir pogonske sile. Električni motor je najidealnejše pogonsko sredstvo za malega človeka, je najcenejši od vseh pogonskih strojev in je tudi v najmanjših edinicah ekonomičen v obratu. Malemu obrtniku je s tem dana možnost, da svoj obrat modernizira in ga tudi razvije. Na ta način se ustvarja

Do leta 1936. je bilo samo za elektrifikacijo Dolenjske investiranih **9.490.271 din.** V letu 1937. so znašale investicije na Dolenjskem okoli **3.667.726 din.**, tako da znašajo celotne investicije za elektrifikacijo Dolenjske do leta 1937. **13.157.997 din.**

Za Belo Krajino je posebno važno dejstvo, da so banovinske elektrarne prevzele oskrbo Črnomlja z električno energijo. Zatenkrat kupujejo banovinske elektrarne električno energijo za Črnomelj iz tamonjske rudniške elektrarne, v načrtu pa je preskrba Črnomlja iz splošnega banovinskega omrežja, in sicer iz podaljška kočevskega daljnovoda preko Starega trga do Črnomlja.

V bližnji bodočnosti se bo gradil daljnovod iz Sent Jerneja do Ponikve, na katerega bo priključena Dolenjska metropola Novo mesto in pa kraji do Toplice. Samo po sebi je razumljivo, da se bodo še naprej elektrificirali kraji ob obstoječih daljnovodih, v kolikor ti še niso priključeni.

Praksa je pokazala, da so Dolenjci zelo dovzetni za

napredek in kažejo veliko zanimanje za elektrifikacijo. Dasi je Dolenjska revna pokrajina, se vendar priključijo na omrežje vse vasi in posestniki, kjer je le podana ta možnost. Čeprav so prispevki posameznikov, oziroma občin za elektrifikacijo precejšnji, jih ljudje radi plačujejo.

V zadnjem času se obetajo Dolenjski nove železniške zveze, elektrifikacija je v polnem razmahu in po napredku željni Dolenjci, vse to so znaki in garancija, da stopa Dolenjska v dobo gospodarskega razvoja in napredka, našim javnim in gospodarskim krogom pa naj daje to vzpodbudo, da posvete še več pažnje temu koščku naše ožje domovine!

Blažič Slavko

Novomeška okolica v turističnem in športnem pogledu

Namen tega članka je prikazati v glavnih obrisih našo ožjo Dolenjsko kot turistično in športno torišče, povedati, koliko je doslej storjenega, kaj vse nam nudi novomeška okolica, kateri pogoji so dani, da se v tem delu slovenske zemlje, ki je doslej v turističnem in športnem pogledu bolj malo znana in upoštevana, turizem in šport povzpne in razvija vsaj do one stopnje kot v ostalih delih naše ožje domovine.

Prav zadnja leta se v naši domovini mnogo dela za turistični in tujsko-prometni napredek. Povsod vidimo večje ali manjše uspehe, le pri nas je, razen nekaj malih izjem, vse kot je bilo. Dolenjci se premalo zavedamo, koliko lepote in mikavnosti nudijo naši kraji nam in vsem onim, ki jih obiskujejo.

Gorjanci, porasli s temnimi, skrivnostnimi gozdovi, mednje vsejanimi košenicami s skoraj planinsko floro in svežim gorskim zrakom; tiha, mirna, ponekod kar jezeru podobna temnozeleni Krka; slikovita, z nizkimi griči posajena novomeška kotlina, vsa polna starih znamenitih in zanimivih gradov, razvalin, znamenj, cerkva in samostanov. Vse to na tako majhnem prostoru! Kamor koli se ozremo, na slehernem koraku se nam odpre nov razgled, slika, po svoji raznolikosti in pestrosti druga lepša od druge. In Novo mesto je naravno in turistično središče, ki dominira nad svojo ožjo in širšo okolico.

Planince vabijo Gorjanci

Da bi bili domačim in tujim ljubiteljem Dolenjske najbolj dostopni Gorjanci, Rog in druge prirodne, zgodovinske ali krajevne zanimivosti, je podružnica Slovenskega Planinskega društva v Novem mestu skrbno izbrala in markirala poti. Podružnica je odkupila svet okrog studenca Gospodične in studenec obzidala ter ga tako ohranila turistom in domačemu gorjanskemu prebivalstvu, sicer bi izsekavanje gozda okrog studenca in zamočvirjenje tal uničilo neprecenljivi izvir. Prostorno kočjo nad Gospodično, ki jo je podaril veleposestnik g. Šiška, je opremila s štedilnikom in skupnim ležiščem za 20 oseb. Svet okoli Gospodične naj bi se preuredil v botanični vrt, toda nerazumevanje okoliškega prebivalstva je preprečilo izvršitev tega načrta, ki se je že začel izvajati. Pod sedanjim predsednikom g. dr. Fr. Ivanetičem se podružnica trudi in peha, da bi uresničila davni sen, t. j. zgradila na Gorjancih planinsko kočjo. Ker pa še ni dovolj potrebnega denarja, je postavitev planinskega doma zaenkrat samo pobožna želja.

Podružnica SPD je iz Novega mesta kot izhodiščne točke na vse strani markirala poti, od katerih jih več vodi na Gorjance. Najkrajša in najbolj priljubljena je naslednja: Novo mesto — Zabja vas — kjer se odcepi od državne ceste pešpot skozi tako zvano Zabarško hosto, preide pred vasjo Hrušica na občinsko cesto in pelje skozi Hrušico do vasi Gaberje. Tu se strmo vzpne ter nas pripelje do studenca Gospodične, ki ga je podružnica SPD obzidala ter speljala v precejšen bazen, ki naj bi nudil poletni turistom osvežujočo in prijetno kopel. Z jase izpred malo višje postavljene kočje je čudovito lep razgled na novomeško kotlino, vidi se pa tudi vse Dolenjsko gričevje s Kumom, Kamniške planine, Karavanke in vsi vrhovi do Triglava. Od kočje na levo nas vodi markacija po pobočju Gorjancev skozi bukov gozd in po košenicah do planinskega zavetišča pri cerkvi sv. Miklavža, ki se nam prijazno svetlikata sredi obežnih košenic. Poleg sedanjega zavetišča zida njegov oskrbnik g. Ignacij Hudoklin veliko stavbo, namenjeno vsem, ki bodo obiskovali Gor-

jance. Prostorna hiša je že pod streho, le notranje izdelave še čaka. V njej bo na razpolago več sob s posebnimi ter soba s skupnim ležiščem.

Cerkvica sv. Miklavža

Od Sv. Miklavža je dvojce markiranih poti na Trdinov vrh (1181 m). Položnejša gre po severovzhodnem pobočju Trdinovega vrha, druga bolj strma pa zavije že pri tako imenovanih jezerih na desno proti vrhu. Tudi v smeri od Gospodične proti Miklavžu se pri Krvavem kamnu odcepi pot na vrh. Na vrhu samem stoji visok stolp, raz katerega se nam odpre razgled na vse strani, kot jih podobnih najdemo le malo. Od naših planinskih velikanov do posavske ravnine, čez Kapelo, proti Kleku in Snežniku nam hiti pogled. Od Miklavža je markirana pot, ki nas popelje na Opatovo goro, dvigajočo se strmo nad Kostanjevico, idiličnim malim mestcem ob Krki. Druga, ki se od te odcepi, vodi mimo studenca Kaštenica v vas Sošice in pri cerkvi naznačena markacija nas pripelje k lepemu, več metrov visokemu slapu.

Od Gospodične pelje položna pot k nekdanji lesni žagi, imenovani Tovarna. Le-sem pa je speljana cesta od državne ceste Novo mesto—Metlika. Od Tovarne pridemo po tako zvanem Glažarjevem grabnu na Dolž in skozi Veliki in Mali Orehek mimo St. Jošta skozi gozd v Zabjo vas ter Novo mesto.

Na košenicah pri sv. Miklavžu se pri Jezerih odcepi markirana pot, ki nas skozi Hudo peč popelje k največji prirodni zanimivosti Gorjancev, k studencu, imenovanemu Minutnik. Ime je dobil po tem, ker v enakih kratkih časovnih presledkih priteka iz zemlje, nato pa zopet usahne. S Trdinovega vrha pridemo po stezi nad vasjo Gaj do Ponikve. To je odlična samotna planota, kjer v debelem curku bruha na dan voda, ki se razlije v potok, poln rakov-koščakov. Tod je napajališče in zbirališče divjačine. Mnoge od naštetih poti so dobile ime po najvnetejših obiskovalcih in prijateljih Gorjancev.

Poleg naštetih poti so še one, ki vodijo k posameznim razglednim točkam, gradovom ali pa naravnim posebnostim. Približno 7½ km od Novega mesta proti Gorjancem se nad cesto Novo mesto—Metlika dviguje stožčast hrib Mehovo z razvalinami gradu istega imena. Sem vodita naslednji poti: a) Novo mesto, 7 km po državni cesti, Vinja vas—Mehovo, b) grad Grm, Regerč vas, mimo sv. Roka (stare, po proščenju znane cerkvice) na Rabovnik, skozi naselji Jurno vas in Koroško vas na Podgrad in od tod na vrh.

Izleti

K nekdanjemu podobnemu gradu kakor je bil Erazma predjamskega, k Luknji, ki pa je sedaj močno v razvalinah, vodi cesta iz Novega mesta skozi vasi Bršljin in Prečno ter po ozki soteski ob potoku Prečni. V vznožju podrtga gradu bruha v močnem vredu potok Prečna, ki je žajezen in njegova sila izrabljena za malo električno centralo. Razvaline gradu stoje na koncu soteske pred in nad ogromno prirodno kotlino z navpičnimi stenami. Od tod dalje vodi markirana pot v Mirno peč in po dolini ob potoku mimo Biške vasi k 100 m visoki peči Zijalo. K Zijalu pridemo tudi z železniške postaje Ponikve, kjer si lahko ogledamo več požiralnikov, kamor ponikuje potok Temenica in obenem odteka voda ob poplavih. Od Ponikve po državni cesti v smeri proti Novemu mestu smo po enourni hoji na vrhu pri Gradišču (Sv. Ana), zelo lepi razgledni točki: od Kuma do Triglava se pred nami vrste manjši in višji hribi. Na prisojni strani Sv. Ane pa se odpira glo-

Proja izdelki

Kolinske tovarne

boka, široko zaokrožena jama, odprta na jugovzhod. To je že preje omenjeno Zijalo, kjer privre na dan Temenica, ki v lepi ozki dolini žene več mlinov. Dolinica z mlino in počasi tekočo, zeleno Temenico je vredna obiska vsakogar, ki ljubi intimnost prirodnih zakotij.

Na Hmeljnik, ki nedvomno spada med najstarejše gradove na Dolenjskem, pridemo iz Novega mesta skozi Bučno vas in razmetano naselje Kamenice v 2 urah. Z grajske terase nam kroži pogled od Kuma in Kamniških planin preko Čateža, Zaplaza in Primskovega do Karavank in Julijskih Alp, do Kočevskih gozdov, Kapele, Kleka in Gorjancev ter počine nad dolino Krke z Novim mestom v sredini. S Hmeljnika pelje pot po grebenu med vinogradi k starodavni božji poti na Trško goro. Z vrha izpred cerkve se vidi daleč naokoli po širni Dolenjski. Od cerkve nas markacije privedejo med vinogradi do ceste in od tod skozi Ločno v Novo mesto.

Tudi v znane Šmarješke toplice vodi markirana pot iz Novega mesta skozi Ločno, Mačkovec in Češnjice do starega in slikovitega Starega gradu in od tod v Toplice. S Šmarjeških toplic se lahko vračamo po banovinski cesti mimo romantičnega gradu Otočec, ki leži na otoku sredi Krke. Z levega brega vodi h gradu most, onega z desnega brega je pred leti odnesla narasla reka. Na otoku je poleg gradu tudi lep park, Krka pa je s svojimi številnimi otočki in plitvinami pravi raj za divje race, vodne kokoške, rečne galebe, štorke in čaplje.

Poleg Gorjancev vabijo tudi prostrani kočevski gozdovi, polni divjačine in podzemeljskih jam. Z Dolenjskih Toplic nas privede markacija na Rog. Druga zaznamovana pot pa nas z železniške postaje Straža-Toplice pelje ob levem bregu Krke do gradu Soteska in odtod preko mostu na eno najlepših dolenjskih razglednih točk: Sv. Peter. S Sv. Petra je markirana pot na Dvor ob cesti Novo mesto—Zužemberk—Stična, kjer vidimo nad Krkino strugo še danes razpadle zidove nekdanjih turških fužin.

Tako je novomeška podružnica SPD s svojim delom omogočila, da sleherni turist in ljubitelj Dolenjske obišče in vidi vse, kar je lepega in zanimivega v bližnji in daljni novomeški okolici. Da bi se pa turizem še bolj razmahnil, je nujno potrebno, da se na Gorjancih zgradi planinska kočja. Dokler kočje nimamo, toliko časa ne bodo Gorjanci prava turistična postojanka.

Lepe prilike za smučarje

Pred desetletjem pri nas še bolj malo znani in razviti smučarski sport zavzema vsako leto večji razmah. Le škoda, da nam sedanje zime napredek ovirajo. Marsikdo se bo vprašal, kje Dolenjci sploh smučajo. Oficialno je najbolj znano Polzevo pri Višnji gori. Še lepši je smučski svet v neposredni bližini Novega mesta. Ze sama najbližja novomeška okolica okoli Sv. Roka, Pogancev, na »marofuz«, tja proti Brezovici in Hmeljniku, nudi prijetno smuko, zlasti začetnikom. Razsežne gor-

Košenic na Gorjancih

janske košenice vabijo pozimi navdušene smučarje in jim nudijo idealno smuko. Le škoda, da ni primerne zimskega zavetišča, ki bi bilo smučarjem nujno potrebno. Ta nedostatek pa bo z novo Hudoklinovo zgradbo pri Sv. Miklavžu odpravljen.

Najlažje dostopne smučske terene pa nudijo obronki Roga. Kot smučski center lahko imenujemo vas Črmošnjice. Cesta, ki pelje iz Novega mesta skozi Vavto vas, Dolenjske toplice, Podturn, Poljane, Ovčice mimo stare žage do Črmošnjic, je 26 km

»Lignolit« izdelki umetno lesnih tlakov!

V naši jubilejni številki za Dolenjsko moramo omeniti sicer že splošno poznano, vendar še mlado podjetje »Lignolit« v Radečah pri Zidanem mostu. »Lignolit« izdeluje tlake iz umetno lesne zmesi in je za naše kraje iz gospodarskega vidika zelo važno, saj se uporablja za tovrstne tlake velika množina žagovine, ki doslej ni našla primerne uporabe.

Pri izredno praktičnih lastnostih, ki jih kažejo umetno lesni tlaki, je danes njih uporaba stalno večja, n. pr. v Nemčiji, kjer se letno polagajo milijoni kvadratnih metrov takih umetno lesenih tlakov. In še pred kratkim so tudi pri nas polagali te tlake inozemci. »Lignolit« pa je danes naše prvo podjetje, ki izvršuje iz prahu trdega lesa visokotlačne tlake, kakor jih predpisujejo industrijske norme.

dolga in od Podturna dalje vodi ob potoku po slikoviti soteski. Pred Črmošnjicami se soteska razširi v lepo, proti jugovzhodu se dvigajočo ravan. V začetku te ravni oziroma razširjene doline leže Črmošnjice. Desno in levo nad vasjo se vrste krasni smuški tereni: na jugozapadni strani se dvigujejo nad 900 m visoke Gače z najlepšimi smučskimi tereni na Dolenjskem, kjer sneg najdlje ostane. Severozapadno nad vasjo se na prostranem in položnem Toplem vrhu vrste razsežna smučišča, le škoda, da radi prisojne strani sneg hitreje skopni. Od tu se na levo proti Komarni gori nadaljuje smučski svet. Vzhodno nad Črmošnjicami se nad gozdnatim predelom razprostira 500 m visoka Pleševica, Novomeščanom najpriljubljenejša in obenem najlažje dostopna smučarska postojanka. Izhodna železniška postaja za njo je Rožni dol, kamor nas vlak potegne v 25minutni vožnji. Takoj za postajo nas vodi kolovoz do vasi Brezje, ležeče ob prisojni rebri. Nad vasjo se hrib strmo dvigne in preide na vrhu v valovito, razsežno, semintja z drevjem poraslo planoto, prehajajočo v daljše ali krajše doline in nam nudi pozimi pravi smučski raj. To je Pleševica. Poleg izredno lepe smuke se odpira na sever in vzhod še slikovit razgled. Od Gorjancev preko novomeške kotline, tja čez Dolenjsko hribovje, do Kamniških planin, ki jih zremo v vsej njihovi zimski lepoti, nam hiti oko. Na zapadnem delu planote je revno kočevsko naselje, od koder v 15 minutah prismočamo v Črmošnjice. Za smučarje in ostale obiskovalce je v Črmošnjicah dobro preiskrbljeno. Na razpolago je po gostilnah več sob in tudi za prehrano ni sila. Vas pa ima tudi električno napeljavno in vodovod ter je tako tudi razvajenim gostom postreženo. Do te naše smučarske postojanke nas poleg gori omenjene pripelje še dvoje drugih poti: z železniške postaje Uršna sela skozi Laze, Travnega dola in Seč (7 km), ter železniške postaje Semič na Vrčice, Brezovico in Srednjo vas (7 km). Poslednjo pot skoro nad polovico lahko presmučamo.

Smučanje goji pri nas predvsem »Sokol«, ki prireja na Gačah vsakoletne tečaje. Ti tečaji nam bodo vzgojili kader dobrih smučarjev, tako, da ne bomo zaostajali za drugimi. In le želeči je, da se pri nas res začne sistematično gojiti beli sport, saj so dani vsi pogoji, da bi se razvil na dostojno višino. Saj bi ne krepil le zdravja in večal zanimanje za zimsko naravo, marveč bi tudi od blizu in daleč vabil k nam prijatelje tega sporta.

Tudi sportni klub »Elan« ima smučarsko sekcijo, ki pa je šele v razvoju. »Elan« je edini dolenjski sportni klub, ki poleg nogometa goji tudi ostale sportne panoge: lahko atletiko, plavanje, tenis, drsanje in smuk. Ustanovljen je bil 1922. leta in mu že ves čas predseduje znani sportni delavec g. inž. Jože Medić. Ves čas svojega obstoja se mora klub boriti z različnimi težkočami, ki ovirajo njegov napredek. Predvsem je to vprašanje igrišče oziroma sportnega prostora. Najprimernejši prostor za to je Loka, ki pa mora služiti dvojnemu namenu: je sportno igrišče in živinorazredni sejmišče. Po izjavi inž. J. Medića bi se z denarjem, ki so ga že vtaknili za ureditev Loke, ne da bi bilo pravega haska od tega, lahko zgradilo že pošteno sportno igrišče.

Enako klavarno je naše kopališče. Klubova plavalna sekcija je priredila v preteklih letih več propagandnih plavalnih tekem, toda kopališčne naprave so tako pomanjkljive, da se plavanje, ki bi v našem sportu zavzemalo lahko dostojno mesto, kljub velikemu številu dobrih plavalcev ne razvija. Tujsko-prometno društvo je pripravljeno prevzeti iniciativo, da bi se zgradilo novo, popolnejše kopališče s tekmovalnim bazenom. Dotlej pa ostaja Krka, naš neprecenljivi prirodni kras, neizrabljena. Malokatera reka nudi kopalcem toliko užitka in veselja.

Pa ne samo plavanje, tudi čolnarski sport ima idealne prilike za razvoj. Izmed klubovih sekcij se najlepše razvija teniška sekcija, ki ji sedanje igrišče na zgornji Loki ne zadostuje več in namerava zato »Elan« zgraditi še eno. Lahkoatletska sekcija pa prav radi pomanjkljivega sportnega igrišča ne uspeva, čeprav so juniorji po doseženih rezultatih kljub tako mišernim sportnim napravam skoraj enakovredni juniorjem ljubljanskih sportnih klubov.

Kakor vidimo, so turistiki in sportu dani vsi naravni pogoji za njun razmah, ki naj nas privedejo na isto stopnjo, kot so že ostali kraji naše ožje domovine. Pokažimo naše naravne lepote vsem, opozarjamo nanje, in kar je glavno, ne iščimo jih le drugod, ko se nam kopičijo, kamor koli se ozremo.

Tedinov drobiž

Mati je slaba, da brez palice ni mogla stati, pa je rodila junaka, ki ves svet premaga? (Trta, vino.)

Sem fantič mlad, še ne leta star, pa užugam vsakega junaka? (Vino.)

V leseni hiši leži, v stekleni gori, v meseni nori? (Vino, sod, steklenica, človek.)

Kdo objema ljubčka, pa se z roko nič ne dotika? (Pivec, kupica, vino.)

Naročajte Trgovski list!

Dr. Joža Rus

Dolenjsko vinstvo pred sto leti

Pred seboj imam rokopisno knjigo, ki bo prihodnje leto stara ravno sto let. V njej najdemo podroben opis narodnogospodarskih razmer na Kranjskem, opis, ki ga je sestavil Fr. Ks. Hlubek, potem ko je bil v letih 1835—38 kot tajnik Kmetijske družbe za Kranjsko vso deželo križem prepotoval in temeljito preiskal. Z ozirom na Dolenjsko nam zraste zanimanje, kaj je opazil ta veliki strokovnjak na vinstvu.

Pred vsem ugotavlja Hlubek, da je dolenjski vinogradnik ravnal s trto kakor s kakim sadnim drevesom. Grozde ji je pustil delati šele v hladnih legah, 3 do 5 čevljev nad tlom, prav kakor je še danes navada po deželah absolutno vinskega podnebja, Italije, južne Francije itd. Iz tega sledi dalje, da Dolenjec vinske trte niti ni negoval, kakor zahtevajo podnebne razmere njegovega kraja, da je torej grozdje le redko dozorelo. V zvezi s tem pravi Hlubek: »Štajerski sosed neguje iste trtne vrste kot pritlikavec ter mu dajejo prav dobro kapljico, dolenjski vinogradnik pa ne more pridelati niti jesiha, ki bi se dal spraviti v denar.«

Tudi zahteve ob izbiri trtnih vrst so bile zelo nazadnjaške. Vrednosti trte še niso merili po kakovosti pri sadu, temveč po količini pridelka. Po načelu: čim več, tem bolje, in za domačo rabo so sadili te-le trtne vrste: lipino, volovino, želodino, šopotino in podpivec. Le v manjši meri, za prodaj in davščino, so gojili tudi rebulo, primorščino, belino, tičino, pinjelo in zeleniko.

Naravna posledica teh razmer je bila, da dolenjska vina po tedanjem Kranjskem z onimi iz sosednjih dežel niso bila zmožna tekmovali. Ljubljana je n. pr. cenila dolenjsko vino mnogo manje od preprostega štajerskega.

In tako se je godilo leto za letom, da so morali največji del vinske letine popiti sami producenti ter so potem tako obubožali, da niti letnih davščin niso več zmogli.

Kakšne razmere so tedaj vladale po dolenjskih hišah, naj nam pripoveduje kar sam Hlubek.

»Kdor se ni o žalostnem stanju vinogradnikov na Dolenjskem sam prepričal, bo o najvernejšem opisu rekel, da pretirava. Da se pa človek o tem prepriča, ni dovolj, da potuje skozi deželo v lagodni kočiji, ne da bi krenil z glavne ceste. Dotičnik mora z vinogradnikom pod isto streho prenočiti in okusiti njegovo hrano...«

Dokler je še kaj pridelka, živi kranjski vinogradnik, ki je obenem konsument svojega pridelka, brez skrbi za bližnjo bodočnost in zanemarljivo svoje gospodarstvo. Ko pa pride pomlad, najdeš njegovo klet prazno, njegov obraz potrj, žepi njegove revne obleke so polni posušene nega sadja (tepke ali drobnice), njega samega pa vidiš, kako pri delu žveči kakor prežvekujoča žival, da bi vzdržal do boljših časov svoje skopo odmerjeno življenje. Četudi ve splošna zgodovina vinstva pokazati malo razveseljivo sliko preprostih viničarjev, ki garajo za vinske špekulante, vendar je tudi ta opis preugoden, da bi ga mogli uporabiti za spoznavanje tukajšnjega vinogradnika. Beda in revščina sta zvesti tovarišici njegovega življenja.

Vsi dolenjski vinogradi tistih časov so merili 8566 ha, bili so torej za celih 1692 ha obsežnejši kakor so danes. Polič vina je bil na Dolenjskem po 6 krajcarjev.

Od takrat do danes pa je seveda vinstvo na Dolenjskem silno napredovalo in danes ljubitelji vin cenijo dolenjsko kapljico.

Lesno gospodarstvo

Gozda ima dolenjska stran vsepovsod dovolj. Največ ga je seveda na ribniških in kočevskih visokih gorskih planotah ter zahodnem Zasavju in na Gorjancih, v Suhi Krajini in v sredini prave dolenjske pokrajine pa so z gozdom obrasla le senčna, severno ležeča pobočja. Gospodarstvo na gozdnih tleh se glede donosa niti zdaleč ne more primerjati in devati na isto stopnjo, na kateri stoji rodovitna, intenzivno obdelana zemlja njiv in vinogradov. Strokovnjaki so n. pr. izračunali, da je mogoče iz prirastka lesne substance na površini 40 ha res dobrega gozda pridobiti letno največ po 10.000 din, dočim dá enaka površina njiv rodovitne Vojvodine deželnih pridelkov kar v vrednosti do 40.000 din. Na podlagi teh podatkov nam bo jasno in razumljivo, da stojijo zgoraj naštetje gozdni predeli Dolenjskega nasproti vinogradniškim po svojih pridobitnih virih precej skromno v ozadju.

Do sredi prejšnjega stoletja so bile: les za domačo porabo, kuhanje oglja in pepelike (luga), izdelovanje suhe robe, pridobivanje kreslinih gob in smole ter lov na divjačino še edine koristi, ki jih je nudil človeku dolenjski gozd. Vrednost gozda je začela rasti šele, odkar je leta 1849., oziroma 1857. zdrdral skozi Zasavje, oziroma skozi Rakek železniški vlak do Tržaškega morja. Gozd je od tedaj objekt obsežne žagarske, oglarske in tesaške industrije, skratka simbol gospodarskega udejstvovanja tamkajšnjega človeka. Kakor tiči dolenjski človek večji del svojih delovnih dni v vinski gorici, slično prebijejo v »goric« dan za dnem s sekiro in žago v roki ribniški in kočevski ter zasavski gorniki.

Gozd je zlasti Ribničanu pol življenja. Gospodarska moč tamkajšnjih kmetij se meri po količini gozdne posesti. Vsaka še tako majhna posest gozda in šibja je tu izrabljena do najvišje mere. Z iznajdljivostjo svojega uma in spretnostjo svojih rok pa je Ribničan les iz Velike in Male gore spravil tako daleč od njegovih prvotnih oblik in vlaga vanj toliko delovnega kapitala, da je vrednost

njegove gozdne posesti dvignjena do višin, ki bi bile sicer težko dosegljive. Priučitev domače obrti suhe robe prehaja verno z očeta na sina, iz roda v rod, s čimer se bavijo in preživljajo zlasti izredno številni ribniški kočarji. Poleg dveh kmetov živi tam že po en kočar.

Velike plohe gozda so sicer še danes v rokah veleposesnikov, ki vodijo velike parne žage in obsežno lesno trgovino. Kmeti mali posestnik pa more z gozdom samostojno in z nekolikim dobičkom gospodariti samo tam, kjer je dovolj preproste pogonske sile v obliki potokov in rek. Ribniška dolina je n. pr. leta 1880. štela 35 majhnih vodnih žag, dočim je Kočevsko s tekočimi vodami tako revno, da so dajale pogonsko silo samo šestnajstim kmečkim žagam. Spričo tega pride tukaj po ena žaga komaj na vsakih 20-6 km² gozda, v Ribnici pa že na 3 km². Takšna je tudi razlika v številu lesnih trgovin in trgovcev. Kočevski sodni okraj je leta 1927. imel 45, ribniški pa brez suhe robe 64 lesnih trgovin.

Gozdni obrati se razlikujejo od ostalih poljedelskih v tem, da so zelo odvisni od tržnega položaja. Les je za prebivalstvo brez vrednosti, če se ne more prodati. Težo te resnice je moral kmečki gozdni gospodar bridko občutiti zlasti pod vplivi svetovne gospodarske krize poslednjih 8 do 10 let. Iz tega povzročeno nazadovanje dohodkov je dalo povod, da so došli iz naših gozdnih krajev še večji roji izselnikov, kakor bi bili odšli že sicer.

Letos je nastal za les zopet velik vlak in se mu cene polagoma dvigajo. Le žal, da gozd poprečnega našega kmeta še dolgo ne bo mogel doseči vrednosti, ki jo je imel nekdanj. V svojih nedavnih denarnih stiskah je bil namreč marsikdo prisiljen sekati ne samo naravni prirastek lesa, kakor je pri umnem gozdarstvu edino pravilno, temveč sekal je kar glavnic, ki tiči v gozdu. Če bo šlo tako naprej, bo dohodek čedalje manjši in je nevarnost, da popolnoma presahne.

Krajinčani in krajinški vodovod

Dne 20. marca t. l. je v Globoču, pri najvidnejšem podzemskem dotoku gornje Krke blizu Zagradca, zapela prva lopata svojo pesem dela, ki naj preskrbi brezvodno našo pokrajino z nam tako dragoceno tekočino — vodo. Ob tej priliki so bile seveda tudi velike slovesnosti ter so se novinarji prav široko razpisali o njih. Marno so iztaknili točno ime in priimek vsakogar, ki je bil tam nastopil. Kakor je bilo to lepo, pa ni bilo prav, da so v isti sapi in brez pomisleka nemarno zmrcvarili ime našega suhega, vendar nam tako milega kraja.

Pisali so o Suhokrajincih ali Suhokranjcih in suhokranjskem ali suhokranjskem vodovodu. To je napačno. Ime Suha krajina se ne pregiblje na isti način kakor ime Bela Krajina. Prebivalci Suhe krajine smo Krajinčani, naše vrle ženske so Krajinčice. Voda, ki je pa mi ono nedeljo nismo začeli graditi, kakor pišete vi vztrajno neslovensko, temveč napeljavati, pa bo tekla po krajinškem vodovodu, ker bo napajala vse krajinške vasi in hiše.

Ker je verjetno, da ste naše dično ime začeli tudi že napačno naglašati, kakor delate z ubogim imenom Bele Krajine že kakih deset let, naj vam še povemo, da slovenska beseda »krajina« svojega poudarka nima na srednjem, ampak na sprednjem zlogu. Gospodje, čas je, da postanete do krajevnih imen vsaj toliko obzirni, kakor ste do osebnih.

Kočevska narodna noša

Belokranjska kupčija

Do pred vojno je veljala Bela Krajina za neko posebnost, ki so jo zakrivali radovednim kranjskim očem visoki, temni Gorjanci. Po vrhu Gorjancev stoje deloma še danes veliki mejniki, ki so svoj čas politično delili tamošnji narod v dve ali celo v tri vrste državljanov, od katerih Žumberčani niso imeli do prevrata niti volilne pravice. Ob Kolpi so bile zopet povsem drugačne prilike, ki jih je ustvarila vojna granica in njeni gospodarji, ki so delali deželne meje po svoje in ustvarjali razne privilegije na škodo drugih. Marindolci so imeli zavoljo tega, ker so branili nekoč Črnomelj pred Turki, prosto »placovino«, na katero so pa slednjič Črnomalci pozabili in na Turke tudi. Obmejne kranjske vasi so imele privilegij pri tobaku, ki naj bi zajezil tihotapstvo hrvaškega duhana, ki je prihajal preko Gorjancev. Za en krajcar je bil zavitek cenejši od navadnega, ki je veljal štiri krajcarje. Stari »barun Marko Poklečki je imel pet forinti penzije«, za katero so ga zavidali sosede in ga blagrovali, ker ga car hrani... In kakor pripoveduje njegov vnuk, je imal Marko najljubšo smrt. »Došao je sit i pijan kući i veli: Sine, upali sviču, umriču, legne na krevet in više ga nema...«

Zveržene meje po Gorjancih, temni gozdovi in prilike so ustvarile prav posebno trgovino, ki se je počela s prenašanjem tobaka, soli in gonila črede prascev in goveda iz Hrvatske na Kranjsko in narobe, kakor so pač kazale »trgovske prilike«. Zato ni čuda, če je v gluhih lozah skrivnostnih Gorjancev obležal tudi marsikateri tihotapec in izginil tudi financer ali orožnik brez sledu. Danes izginja celo spomin na tiste divje romantične čase.

Vsa legalna kupčija je pa bila osredotočena največ na vino, volno, platno in laneno seme pa tudi na orehe in med. Na Kranjsko so prodajali svoje dobro vino celo tja do oddaljenih Žirov, ki so dali Adlešičanom prvega izprašanega učitelja, pokojnega Ivana Gantarja. Pripovedoval je, kako so založili vinske tovarnike z barile in pečenimi purani, da niso opešali po dolgi poti do doma. Na Hrvatsko so prodajali ovčje kože in hodili kupovat prasce in koruzo. Najbolj obiskan trg je še danes v Karlovcu vsak petek. Tja spravljajo še danes svoje pridelke na trg Belokranjci. Vse platno se nosi tja na trg, ker se lahko proda. Največ ga pokupi podjetni Varaždinci in Medjimurci in ga raznašajo po vsej Sloveniji, zagotavljajoč vsakega kupca, da so ga stkale njihove žene, čeprav ne znajo več tkati. Ker pa ima belokranjsko platno dober glas, se izdajajo ti prekupei tudi za Bele Kranjce. To je torej navadno prekupevalstvo ali verižništvo.

Posebne podjetnosti pa Beli Kranjci niso vedno kazali in tako so zasedli v prejšnjih časih važnejša tržišča pri njih tujci.

Gospodarski zemljevid Bele Krajine nam kaže, da je razdeljen svet na pet trgovskih središč, in sicer: Semič, Črnomelj, Metlika, Vinica in Stari trg ob Kolpi. Zato so tudi samo to večje trgovine in sejmi, na katerih so včasih prav živahne kupčije. Najbolj so na glasu poljanski trgovci, ki so si pridobili trgovsko znanje od bližnjih Kočevcev in se izobrazili po svetu, ko so krošnjari po Nemškem. Drugod pa so le majhne prodajalne, kjer si ljudje nabavljajo najnujnejše potrebe.

Ko je stekla belokranjska železnica, je promet oživel in deloma tudi kupčija, zelo pa je bil prizadet kočijaški stan, ki je svoj čas zaslužil lepe denarje s prevažanjem raznih uradniških komisij in potnikov, ki so obiskovali Belo Krajino. Danes ne vidimo več kočij po belokranjskih cestah, ker jih je izpodrinil hitrejši avto.

Po prevratu je zapela sekira po belokranjskih gozdovih in na tisoče voz železniških pragov, hrastovih debel in bukovih drv so izvozili razni podjetniki, ki so potem pustili Beli Krajini do temelja razorane ceste in slabo zasajene goličave. Veliko Bukovje je padlo, gradačke loze ni več in črnomaljska loza se je zredčila kakor teme pešajočega starca. Ostale so še neporabne breze, ki nimajo razen nekaj malega pri kolarjih nobene vrednosti in so tako rekoč le za okras spomladanske pokrajine, ko spremlja belokranjska deca Zelenega Jurija po vasi.

Danes padajo zadnja drevesa in zadnji pragovi so otesani, bodoča generacija bo pa potem čakala dolga leta, da ji bodo začeli donášati gozdovi skope obresti.

Če je kje, je v Beli Krajini nujno potrebno načrtno gospodarstvo, ki bi zboljšalo v nekaj letih bedni položaj prebivalstva in poživelo trgovino z Jadranom, ki čaka, da ga poveže nova prometna žila z umirajočim zaledjem.

Prvi ljubljanski velesejem je pokazal svetu tudi prav nazorno

belokranjske domače obrte,

ki so vzbujali precej pozornosti. Na tisoče parov ročno pletenih trpežnih nogavic za lovce in turiste je šlo prve čase iz Bele Krajine v svet. Etnografsko zanimive so

belokranjske pisanice, ki so prišle šele po prevratu tudi drugam na prodaj in so prav priljubljene velikonočno darilce zaradi svoje pestre kompozicije barv in ornamentike, ki kažejo včasih prav umetniške talente Belokranjcev. Tehnika je pa zelo težka in z ozirom nato nimajo prave cene, kakor bi jo zaslužile. V zadnjem času se uveljavlja vedno bolj preprogarstvo, ki bi se pa dalo z zboljšanjem ovčjereje tudi zboljšati in razširiti. Ta panoga čaka podjetnih in idealnih delavcev.

Prav tako bi se dalo dobiti iz Bele Krajine mnogo več sadja, in to črešenj, marelic, breskev, kostanja in grozdja za ljubljanski in novomeški trg. Z umnim sadjarstvom bi si beli rojaki zbog ugodnih klimatskih razmer lahko ustvarili drugo Ameriko, ki je svoj čas pošiljala veliko denarja v stari kraj.

Prav tako bi lahko oživela tu trgovina z zdravilnimi, tehničnimi rastlinami in gobami, če bi se kdo zanimal za to panogo gospodarstva. Potrebno pa je, da bo to delo takoj od prvega začetka dobro in solidno organizirano, da pride res dobro in lepo blago na trg, sicer nastane pri površnem ali polovičarskem delu le razočaranje in škoda, ki vzame potem ljudem i trgovcem za dolga leta veselje do začetega dela. Pri današnji neenaki borbi za obstoj je treba trdega dela, da se doseže vsaj nekaj uspehov.

Težke povojne prilike so posebno hudo prizadele deželice ob Kolpi tako, da je v prvi vrsti trpela trgovina in zašla v zelo težak položaj. Navzlic temu je pa belokranjski trgovec znal kot soliden in pošten in zato so v teh krajih konkurzi in poravnave zelo redke prikazni. Nasprotno se uveljavljajo izven ožje domovine kot dobri trgovci in grosisti z največjim uspehom in so lahko vzor svojim rojakom in v čast svojim stanovskim tovarišem.

Planinski dom na Mirni gori

Kako pomagati Beli Krajini

Načrt za zgradbo železniške proge Črnomelj—Vrbovsko je vsa Bela Krajina in vsa Slovenija pozdravila z največjim zadoščenjem in navdušenjem. Saj vidi v izvedbi tega načrta končno izpolnitev svojih dolgoletnih teženj in stremiljenj — najbližjo zvezo z morjem in s tem z vsem zunanjim svetom. Pridobitev te zveze bi brez dvoma na mah spremenila gospodarske in pridobitne razmere belokranjskega ljudstva in zanesla v okraj enako živahnost in razgibanost, kakršna vlada v drugih, s prometnimi zvezami bogatih okrajev banovine. Ljudstvo se tega zaveda in je pripravljeno tudi na težje žrtve za dosego uresničenja te svoje težnje. Zeletji bi bilo le, da se od načrtov pride čim prej tudi k dejanjem in začne takoj z delom, ker od samih upov in obljub ljudstvo ne more na dolgo živeti.

Bela Krajina kot obmejna pokrajina pa ni navezana samo na Slovenijo, temveč je že po tradiciji od nekdaj v ozkih gospodarskih stikih tudi z bližnjo Hrvatsko. Zal so prometne zveze s Hrvatsko ravno tako pomanjkljive kot s Slovenijo in ti stiki se vedno bolj krčijo na obojestransko škodo. Razen železniške proge Črnomelj—Karlovac in državne ceste Metlika—Karlovac, ki tvori tudi edino do-

bro zvezo s Slovenijo, so vse druge poti tako pomanjkljive, da se jih za javni promet sploh ne more uporabljati. Na nad 50 km dolgi progi — od Metlike do Vinice — ni nobenega mostu niti brvi za prehod čez Kolpo, kar je tudi vzrok, da se je ves promet iz bližnjih krajev Hrvatske usmeril popolnoma v nasprotno stran, proti Karlovcu in proti Zagrebu predvsem na škodo Bele Krajine, pa tudi na škodo vse Slovenije. Zbog različnosti političnih naziranj so se končno zamotili in ponekod celo prekinili tudi oni dobri prijateljski odnosi, ki so nekdanje vladali med prebivalstvom to in onstran Kolpe. Skupni nastop za izboljšanje prilik, kakor so ga nekdanje izvršili Matija Gubec, Gregorič in tovariši, danes najbrže ne bi bil več mogoč. Brez dvoma je, da to stanje ni koristno niti v državno-političnem niti v gospodarskem oziru. Mnenja pa smo, da bi se moglo z malo dobre volje, uvidnosti in žrtve, ki bi se morale doprinesti na obeh straneh, vse sedanje nesporazumljenje in vsi nedostaki takoj odpraviti.

Brez dvoma je, da je avtomobil danes najboljši in najhitrejši prometno sredstvo in da ima to prometno sredstvo tudi vso bodočnost. Za razvoj avtomobilizma pa so neobhodno potrebne dobre ceste, ki

jih žal pri nas tako zelo primanjkuje. Zlasti nam primanjkuje kratkih in ravnih cestnih prog, ki bi direktno vezale večja središča Hrvatske in Slovenije z morjem. Tako n. pr. ravna cestna proga Zagreb — Jastrebarsko — Črnomelj — Sušak, Celje — Novo mesto — Črnomelj — Sušak in dr. Ako se Ljubljani izplača avtobusna zveza s Sušakom, zakaj se ne bi ta zveza izplačala tudi Zagrebčanom, razume se pa, da le po najkrajši cesti, ki bi jo bilo treba še zgraditi. Morda se bo zdela zamisel za sedaj še neizvedljiva, prav gotovo pa se bo moralo enkrat načeti tudi to vprašanje.

Skrajni čas bi končno bil, da se tudi Črnomelj preskrbi z dobrim električnim tokom, bodisi s podaljšanjem vodov Ozaljske elektrarne od Metlike, do koder je že napeljan in do Črnomlja ter morda še naprej, ali pa z napeljavo elektrike iz Velenja. Baže so pogajanja za izvedbo napeljave iz Velenja že v teku, zdi se pa, da se zadeva preveč zavlačuje, kar povzroča vsemu okraju ogromno škodo. Saj se brez dobre in cenene pogonske sile noben obrt v okraju ne more uspešno obrviti na isto konkurenčno sposobnost z obrati v drugih okrajih, ki že razpolagajo s tako silo. Brez luči in brez toka ni življenja, zato naj se tudi to za Črnomelj in za vso Belo Krajino tako pereče vprašanje čim prej reši.

Belokranjsko ljudstvo je že ponovno z dejanji pokazalo svojo lojalnost do države in do vseh njenih predstavnikov. Na posebno viden način je to dokumentiralo o priliki velikih vojaških manevrov ob Kolpi v pretekli jeseni z navdušenim sprejemom naše vojske in njenih visokih predstavnikov ter z neprimernimi žrtvami, ki jih je doprineslo, da se je omogočil reden potek vseh vojaških operacij.

Ima zato tudi pravico zahtevati, da se njegove upravičene želje upoštevajo in da se mu podeli vsaj to, kar se mu more podeliti brez vsake škode za druge in celo v splošno korist obeh obmejnih banovin. Zdrženje trgovcev v Črnomlju.

Pripravljajte se za trgovski kongres!

ZA POMLAD

**zelo ugoden nakup
manufakturnega blaga pri
I. C. MAYER**
Ljubljana, Stritarjeva ul.

Engros — Detail

ŠIVALNI STROJI
Central Bobbin, pogrezljivi
nemški fabrikat

Najcenejši v Jugoslaviji,
za preprodajalce
Z garancijo!

Zahtevajte ponudbe pri

IVAN JAX & SIN
LIUBLJANA, Gosposvetska c. 2

Kaj mora špecerist vedeti o makaronih?

Prvi znak dobrih makaronov je, da ohranijo kuhani isto okroglo obliko, kakršno imajo sirovi in da ne razpadejo. Drugi znak je, da jih je treba dalje časa kuhati, kajti čim boljše je bila moka, iz katere so bili izdelani in čim več jaje je v makaronih, tem dolgotrajnejša mora biti njih kuha. To se zlasti vidi pri »Jajninah«, ki jih je treba pol ure kuhati. Tretji znak pa je, da se dobre testenine (Jajnine) tako zelo nakuha, da se jih znatno manj ko drugih potrebuje. O tem bi moral špecerist gospodinje poučiti.

Jugoslovanska knjigarna r. z. z o. z. v Ljubljani

Podružnica Novo mesto
prej J. KRAJEC nasl.

Priporoča svojo bogato zalogo vseh šolskih, pisarniških in v to stroko spadajočih predmetov. V zalogi imamo vse tiskovine za vse šole in urade. Razen tega imamo v zalogi devotionalije in galanterijo.

R. Engelsberger, Krško:

Krško

Krško je najstarejša naselbina na dolenskem Posavju. Njeni prvi naseljenci, ki so pustili vidne sledove na tem ozemlju so bili Kelti. O tem nam pričajo številni tumuli in tudi pred nedavnim časom v razpoklini skale v Savi kraj krškega kopališča najden bronast meč.

Za časa rimskega razmaha so zagospodovali na dolenskem Posavju Rimljani, ki so kot dobri kolonizatorji spoznali idealno lego te naselbine ter radi tega zgradili v bližini Krškega utrjeno in z zidom obdano mesto *Neviodunum*, ki jim je služilo kot važno strateško in gospodarsko oporišče na trgovsko prometni cesti *Oglej—Ljubljana—Sisak*.

O visoki kulturi tedanjih prebivalcev pričajo še ostanki cest in vodovoda, ki je bil iz Gorjancev napeljan na Krško polje. Ne enega ne drugega ti kraji izza rimskih časov niso več videli.

Po selitvi narodov so se v teh krajih naselili Slovenci, ki so pa kmalu izgubili svojo samostojnost. Njihovega gospodarskega razvoja v tej dobi ne moremo ugotoviti — šele v naslednjih stoletjih srečamo vidne korake.

Tako nam je z leta 1399. ohranjena listina, ki govori o ustanovitvi združenja (čeha) krojačev, enega najstarejših na Dolenskem, če ne celo na slovenskem ozemlju. Kmalu za tem je sledilo združenje čevljarjev in za časa celjskih grofov je bila v Krškem tudi usnjarska in krčmarska obrt zelo dobro in močno razvita.

Krško je doseglo v 15. stoletju svoje mestne pravice. Dobilo je razne svoboščine gospodarskega pomena, samoupravo, tržne pravice, tri svobodne sejme, kar je vse vplivalo na velik gospodarski razmah poznejših stoletij.

V Krškem je slovenski kmet ravno v tej dobi za časa kmečkih uporov našel važno oporišče v svojem osvobodilnem pokretu — bleščeča točka v narodni zgodovini Slovencev.

Blagostanje krškega mesta je nudilo ugodna tla za časa protestantske dobe Bohoriču in Dalmatinu.

Tudi stavbe nam pričajo, da je bilo Krško v tej dobi gospodarsko zelo močno: naj bo omenjena hiša Lukeža Kunca iz leta 1609., katera nam s svojo mirno, toda učinkovito fasado kaže ugled in značajnost tedanjega trgovca.

Močan gospodarski položaj je odločil za kulturno udejstvovanje, iz enega lahko sklepamo na drugo in tako se oboje spaja v celoto. Tako je Krško dalo ugodnost slavnemu zgodovinarju Valvasorju, ki je zadnja leta svojega življenja prebil in delal v prej omenjeni hiši.

V 18. stoletju so se polagoma začele pozabljati razne svoboščine krškega mesta, deloma pa so bile ukinjene. Cesar Jožef II. je okril eno in drugo teh pravic. Kljub temu, da so izgubili Krščani važne privilegije, so se gospodarsko uveljavljali še do srede 19. stoletja, kar nam zopet dokazuje, da so bili v tem pogledu zelo krepki. Usnjarstvo in krčmarstvo je bilo kot že v 14. stoletju tudi sedaj najbolj razvito in je v splošnem obrt zelo cvetela.

Iz ohranjenega registra l. 1757. posnemamo, da je bilo tedaj v Krškem 67 obrtnikov, ki so bili obvezani plačevati mestni davek, in sicer je bilo: 17 gostilničarjev, 12 usnjarjev, 7 trgovcev, 6 krojačev, 4 tkalci, 4 čevljarji, 3 mesarji, 2 mizarja, 2 kovača, 2 slikarja, 2 krznarja, 2 klobučarja, 1 zidar, 1 tesar, 1 ključavničar, 1 podobar.

Tja do l. 1848. zasledujemo živahno trgovanje po Savi. Brodarstvo, trgovina z vinom in žitom je bila v prvi polovici 19. stoletja še vedno na višku. Brodarji, tovarniki, ki so vozili po Savi med seboj vezane sode, so prišli v Krško po vino, prevažali pa so po Savi navzdol do Siska kolonialno blago iz Trsta, ki so ga pri Zalogu vkrcali na Savo. Po Savi navzgor pa so pripeljali iz Hrvaškega pšenice in koruzo. Zanimivo je omeniti, da so se brodarji posluževali čolnov, ki so bili 27 klafter in 3 čevlje dolgi, 14 čevljev in 6 col široki in katere je krmarilo do 16 ljudi. Tovor po Savi navzgor pa je znašal od 1000 do 1500 centov.

S to živahno trgovino je bilo samoposebi tesno zvezano krčmarstvo.

V drugi polovici 19. stoletja je prinesla gradnja železnice popoln preobrat v te kraje. Vozniki in brodarji so izgubili svoj pomen, odpadel je zaslužek gostilničarjem, kmetje niso več zaslužili z vpregom, ki so jo dajali brodarjem. Ceneni industrijski izdelki so kot vsepovsod neugodno vplivali na zaslužek rokodelcev, ki te konkurence niso mogli več vzdržati in katere je de-

od strani oblasti vse do zadnjih dni pravega razumevanja in so posebno obupne razmere zadnjih desetletij zelo poostriale položaj.

Zgodovinski razvoj nam jasno prikazuje, da se je blagostanje prejšnjih stoletij črpalo iz naslednjih virov: iz vinogradništva in živinoreje v zvezi z gostilničarstvom in usnjarskim obrtom ter trgovine, ker je bilo vse skupaj tesno povezano s prevozništvom.

Naloga našega časa je uvrstiti kupno moč našega kmeta s povzdi-

Krško

loma že omajala ukinitve raznih predpravil prejšnjega stoletja. Obrtni zakon iz l. 1883. je skušal lo pogreško popraviti s tem, da je znova povezal obrtništvo v skupno združenje, vendar ni veliko doprinesel v blagor obrtnika.

Medtem ko je v drugih krajih skušal rokodelcem začetkom 20. stoletja z uvedbo malih strojev korakati z industrijo, je bilo dolenskem rokodelcu to radi pomanjkanja pogonskih sil onemogočeno.

Tudi kmetovalci v svoji konservativnosti skozi stoletja podedovane metode ni prilagodil modernemu času in je njegovo gospodarstvo opešalo. Za propast kmetijstva in obrti, ki se je začela vedno bolj izražati v prehodu stoletja, ni bilo

go kmetijstva, s posebno pažnjo na vinogradništvo in sadjarstvo:

Vinogradnika in sadjarja na obeh bregovih Save združiti v širokopotezno zasnovano zadrugo z državno subvencijo, katera naj bi imela znanstveno izobražene ljudi, ki bi znaliboljšati pridelek v taki meri, da bi bil sposobnejši za prodajo kot je danes, in da bi se s tem zvišal vinogradnikov in sadjarjev dohodek.

Povzdigniti bi morali živinorejo in konjerejo strogo po načrtu ter nikakor ne zgrešiti cilja, da mora biti ta živina taka, da bo popolnoma sposobna za izvoz.

Posvetiti treba nadalje posebno pažnjo povzdigu rokodelstva, dati mu možnost strokovne izobrazbe in

možnost udejstvovanja pri javnih delih.

Država mora pokazati popolno razumevanje za promet s tovarnimi avtomobili, ki nekako nadaljujejo delo prevoznega sredstva prejšnjih stoletij »furmanov« in ki se je začel uveljavljati tudi na Dolenskem. Železnica bi tovarni avto ne smela smatrati za svojega konkurenta, temveč velikodušno priznati, da je to veriga k skupnemu delu na gospodarskem polju. Kujti tovarni avto nikakor ni v nasprotju s funkcijami železnice današnjega stoletja, ker je njej dana druga naloga, kot jo je imela v 19. stoletju.

Posebno važni za Dolensko so razpisi javnih del, t. j. gradnja cest in vodovodov, ki bi povzdignili tujski promet in na ta način vsestransko pripomogli prebivalstvu do služke in s tem k povzdigu vsega gospodarskega življenja.

Ta program, oživiti dolensko Posavje, ki je mišljen za desni in levi breg Save, bi moral najti svoj izraz v tem, da bi se na levem bregu Save ležeče občine združile v eno oblast — v krški srez.

Elegantno, solidno in poceni! Vam nudi lastne izdelke

VINKO CUNDER

torbarstvo, sedlarstvo in jermenarstvo
LJUBLJANA, Igriška ul. št. 3
Sprijemam popravila

Že v 24 urah barva, plešira in kemično snati obleke, klobuke itd. Skrobi in svetličila srajce, ovratnike in manjete. Pere, suši, munga in lika domače perilo

tovarna JOS. REICH
Poljanski nasip 4-6, Selenburgova ul. 8
Telefon št. 22-72.

Poslovne knjige, reklamne letake in lepake, ovojni papir in vrečice, vizitke, šolske zvezke in razne bloke, pisarniške potrebšrine, kakor tudi knjižice za nakupovanje blaga dobite v najboljši izvedbi in po ugodnih cenah v Učiteljski tiskarni v Ljubljani.

LJUDSKA POSOJILNICA V LJUBLJANI

reg. zadruga z neom. zavezo

Ljubljana, Miklošičeva cesta 6

v lastni palači

obrestuje hranilne vloge najugodnejše

Nove in stare vloge, ki so v celoti vsak čas razpoložljive, obrestuje po 4%, proti odpovedi do 5%

Preko 16.000 odjemalcev kupuje redno

ŠMOL-PASTO

ker ji radi njene kakovosti potrošniki dajejo prednost

Cenjenim damam sporočam, da sem po večmesečni praksi v inozemstvu otvorila

modni atelje ter se priporočam za cenj. obisk

Nuša Dermastia
Ljubljana, Miklošičeva 17

Palača Vzemne zavarovalnice

Najnovejši pomladanski in poletni modeli

Oblščite

poletni beograjski sejem

od 30. aprila do 9. maja 1938

Največja jugoslovanska revija domačih in inozemskih izdelkov * Najpopolnejša slika zadnjih tehničnih pridobitev v industriji * Največja izbira * Obvestila daje

Uprava Beograjskega sejma, Beograd

Poštni predal 538 * Telefon 28-526, 28-8-2

50% popust na železnicah in parnikih

Adolf Prah

Tovarna volnenih in bombažnih tkanin

KRANJ

Izdeluje:

rjavo kotenino, brisače, oksforde, touringe, razno blago za spodnje perilo, flanele, barhente, gradle itd.

Kupujte pri izključno domačem podjetju!

ANGLEŠKA ZAVAROVALNA DRUŽBA ROYAL EXCHANGE ASSURANCE

Ustanovljena 1720. leta

Glavni zastopnik za dravsko banovino:

Ing. Jožko Kobi, Ljubljana, Resljeva cesta 16-18 Telefon št. 22-60

Družbena imovina £ 29.290.966-03, t. j. preko 7 milijard dinarjev

Zavaruje: Požar, šomaž, vlomsko tatvino, avtomobilske škode in nezgode, trajno in začasno nesposobnost, razbitje stekla, dolžnost jamstva in potres

Franc Huber:

Kočevje

Ozemlje našega združenja obsega ves kočevski okraj od Čušperka doli do Kolpe. Zemljepisna členovitost zemlje je napravila s svojimi kraškimi polji več gospodarsko trgovskih enot, med njimi najmočnejšo s središčem v Kočevju. Prva gospodarska enota je dobro poljska dolina, druga velikolaška, tretja sodraška z bloško planoto, četrta ribniško-kočevska dolina, nadalje starološka in koprivniška kotlina. Posebno gospodarsko enoto tvori Loški potok, ki delno gravitira že proti Rakeku. Trgovino pospešuje v glavnem železniška proga Ljubljana—Grosuplje—Kočevje, ki žal kljub velikim naporom tukajšnjih faktorjev, kljub uzakonjenju še ni dobila svojega podaljška iz Kočevja do Vrbovskega ter na ta način direktne veze do Sušaka. Celo prej opisano ozemlje bi se s to progo znatno dvignilo in gospodarski podvig tako mesta Kočevja kakor tudi vsega okraja bi bil zagotovljen.

Po dolžini vsega okraja se vleče preko Velikih Lašč, Ribnice ter Kočevja, državna cesta II. reda, ki vodi na Sušak. V zadnjih letih se

ni dvignil samo turistični avtomobilski in avtobusni mednarodni promet, temveč tudi avtomobilski tovorni promet. Saj gre dnevno skozi mesto nebroj težko naloženih tovornih avtomobilov, ki prevažajo blago natovorjeno na Sušaku.

V glavnem cvete v kočevskem srezu lesna trgovina, ter industrija. Važna središča za lesno industrijo so: Kočevje, Ribnica, Loški potok, Jelendol, Kočevska reka, Pleš in Ortenek. Pri tej priliki seveda moram poudariti tudi domačo lesno industrijo, ki je zelo razvita v Sodražici ter v vaseh okoli Sv. Gregorja. Treba je iti samo skozi vasi, pa se vidi ogromno množino narejenih obodov za rešeta. Komu niso poznani rešetarji iz okolice Sv. Gregorja? Komu ni poznana ribniška »suha roba«. Saj gre letno ogromno število krošnjarjev s temi izdelki po naši državi, isto tako jih je mnogo v Avstriji, pošilja pa se mnogo te robe tudi v druge države, kakor v Francijo, še celo v Alžir.

V okolici Dolenje vasi se izde-

luje lončena roba. Tudi ta ima svoja stalna tržišča.

Važna panoga narodnega gospodarstva je tekstilna industrija. V Kočevju sta dve tvornici: Tekstilana d. d. tovarna sukna ter »Slavotek« tekst. ind. dr. z o. z. Ne samo, da imenovani tvornici zaposlujeta veliko število delavstva, ki se rekrutira iz mesta samega kakor tudi iz zaledja, temveč izdeluje dobre tekstilne izdelke, ki se prodajajo po vsej naši državi.

Za Kočevje samo ne smemo pozabiti premogovnik, ki nam daje rjavi premog. Zeleti bi bilo samo, da bi se obrat razširil na ono stopnjo, ki jo je imel takoj po vojni. To na vsak način bi bilo takoj mogoče, če bi se podaljšala železniška proga proti Sušaku.

Prebivalstvo sreza se v glavnem peča s poljedelstvom in gozdnim delom. Rodovitnejši in bogatejši je del okoli Ribnice in Velikih Lašč, siromašnejši pa južno od Kočevja. Zato ni čuda, če je toliko Kočevjarjev zapustilo svoje domove ter se izselilo v Ameriko. Oni pa, ki so ostali na rodni grudi, dobivajo pomoč od svojcev iz Amerike, ali pa gredo čez zimske mesece krošnjariti s slaščicami v večja mesta. Razumljivo je, da jih ne more preživiti rodna gruda.

Za proevit blagostanja prebivalstva skrbe tudi denarni zavodi. Ne bom posebej poudaril pomena združnih hranilnic, ki so in bodo skrbale za proevit domačij. V Kočevju je ustanovila svojo ekspozituro tudi Hranilnica dravske banovine v Ljubljani, ter si s tem nadela nalogo, skrbeti za proevit mesta Kočevja kakor tudi celotnega sreza ter za dvig trgovine. Mesto Kočevje samo je sicer s tem, da je prevzelo jamstvo za Mestno hranilnico kočevsko, ki se sedaj nahaja v likvidaciji, mnogo trpelo. Dolgo časa bo še treba, preden se bodo izbrisale te finančne rane.

V vseh važnejših gospodarskih središčih sreza, posebno še v Ribnici in Kočevju, je zastopan trgovski stan z vsemi svojimi panogami. Njegovo zastopstvo je v gremije trgovcev v Kočevju. Blagostanje trgovskega stanu je v prvi vrsti odvisno od blagostanja prebivalstva, to je od blagostanja poedincev. Čim boljši so pogoji za življenje, toliko bolj se dviga trgovina.

Naslednja važnejša panoga narodnega gospodarstva v Kočevju je tujski promet. Zadnje čase se je tukajšnje prebivalstvo tudi v tem pogledu precej zdrnilo in že se preko letnih mesecev pojavljajo tujci, tudi inozemci. Za to skrbi tuj-

ske prometni odsek mesta Kočevja, kakor tudi podružnica Slovenskega planinskega društva v Ribnici. Enako privlačen je tudi lov v kočevskih revirjih. Saj prihajajo v Kočevje kot lovci poleg Ljubljancov tudi Suščani. Posebno privabljen je lov na odstrel. Po tujskem prometu se dviga tudi blagostanje gostilničarjev in hotelirjev. Zelo potrebna bi bila še hoteliška in gospodinjska šola. Na ta način bi izobraženo gostilniška osebje lahko konkuriralo z osebjem v razvitih letoviščih.

Ne pozabite na

poslovne knjige

kakršne nudi

KNJIGOVEZNICA JUGOSLOVANSKE TISKARNE

V LJUBLJANI, KOPITARJEVA 6/II

Dolenicem toplo priporočamo naslednje tvrdke:

Iz novomeškega okraja

Mestna hranilnica Novo mesto

Ustanovljena leta 1894.

Pod trajnim državnim nadzorstvom — Za hranilne vloge jamči mestna občina Novo mesto z vsem svojim premoženjem

Franc Kastelic Novo mesto

Špecerija ●●
Železnina

Cement, betonsko železo, strešna lepenka, asfalt in bitumen za izolacijo, vodovodne cevi in armature za vodovode in kopalnice ter vsi predmeti za gradbeno stroko. Stavbeno in pohištveno okovje v veliki izbiri in po najnižjih cenah

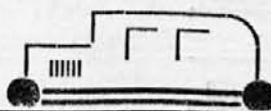
Najtopleje se priporoča cenj. občinstvu in društvom

avtopodjetje JOSIP KOS

Novo mesto, Prešernova 22

Vsak dan redni avtobusni promet na progi Novo mesto—Smarjeta—Škocijan—Krško in nazaj na železniško postajo Novo mesto.

Za izlete na razpolago najudobnejši avtobus z vsem komfortom — udobno sedenje — lep razgled iz voza po pokrajini — streha pol odprta
Cene solidne!

Klinčeva gostilna

obče znana nad 100 let stara
na Gorenjem polju pri Toplicah
toči bizeljska, sromeljska in domača vina i. dr.

Lep izlet za topliške goste. Od tu je peš 25 minut po banovinski cesti do soteškega gradu in ravno toliko do postaje Straža-Toplice

GRILC & KOMP. ČEVLJARSTVO NOVO MESTO

Prodaja vseh vrst čevljev. — Izdelava po meri. — Popravila čevljev hitro in poceni.

VAHTER MATIJA

ure, zlatnina, optika
Philips Radio salon

NOVO MESTO

Knaflič & Mirtič Novo mesto - Kandija

Telefon šte. 35

Ključavničarstvo in vodovodne inštalacije — Zaloga raznih štedilnikov — Izdelava železnih ograj in konstrukcij — Popravila poljedelskih strojev — AvtoGENSKO varjenje itd.

J. PICEK

NOVO MESTO

DRAVSKA BANOVINA

Elektrotehnično podjetje JOSIP OGRIZEK, Novo mesto

elektro-material, radio-aparati, kolesa, motocikli, šivalni stroji itd.

Rudolf Berger

trgovina usnja, čevljarskih potrebščin in surovih kož
Novo mesto

Priporočam Vam v zadostni izbiri usnje vseh vrst kakor tudi čevljarske potrebšchine ter vse, kar je čevljarski stroki potrebno. Kupujem surove kože, ter nudim iste tovarnam usnja v odjem

„Elegance“

DAMSKO IN MOŠKO MODNO KROJAŠTVO

Adam Franc
NOVO MESTO

Fabjan Dore

URARSTVO

NOVO MESTO

Manufaktura
trgovina

JULIJ KOBÉ - Novo mesto

vljudno vabi k nakupu za pomlad in poletje

Okroglič Avguštin

koncesijonirani mestni zidarski mojster
Novo mesto

Alojz Midoler Novo mesto

krojaško podjetje

Na zalogi vedno najboljše inozemsko
in domače blago priznanih tvornic.
Strokovnjaška izdelava. Nizke cene!

Alfonz Oblak, Novo mesto

špecerijska, galanterijska in delikatesna
trgovina

Na drobno!

Na debelo!

IVAN MEDIC

Industrija pecila — Novo mesto

Josip Windischer Novo mesto

hotelir in mesar

Sobe za tuje vedno na razpolago
Dobra postrežba

Najcenejši nakup vsakovrstnih
ur, zlatnine, srebrnine in optike
Prevzema tudi vsa v to stroko
spadajoča popravila, katera
izgotavlja v lastni strokovni
delavnici po najnižjih, solidnih
cenah

ALOJZIJ REITZ

urar

Novo mesto (Dolenjsko)

Kompletno kino-opremo

proda po nizki ceni

Matko Malovič

mizar in pogrebni zavod

v Novem mestu

Širite »Trgovski list«!

JOSIP KOBE

NOVO MESTO

Špecerijska, delikatesna
in galanterijska trgovina
na drobno in debelo

Gg. trgovcem na deželi dostavljam na
željo vse kolonialno blago direktno na
dom z lastnim avtomobilom. Dovoz po
lastni nabavni ceni.

Za večja naročila se priporočam

Zahtevajte cenike!

Pirc Franjo

trgovina z mešanim blagom

Žužemberk

Hranilnica in posojilnica za Kandijo in okolico

r. z. z. n. j. — Kandija · Novo mesto

sprejema hranilne vloge in vloge na tekoči račun ter jih obrestuje
po 3 %

kot nevezane, vezane pa po dogovoru. Posojila po ugodnih obrestnih merah

JOSIP TURK

Trgovina s špecerijo, kolonialnim blagom in železnino

Na debelo!

NOVO MESTO

Na drobno!

Iz kočevskega okraja

Priporočam

cenj. občinstvu svojo bogato
zalogo stavbnega materiala: ce-
ment, železo v palicah, strešno
pločevino, peči, razne verige,
barve, firnež, lak v vseh vrstah,
orodje vsake vrste, kakor tudi

špecerijsko blago

Za pomlad priporočam zlasti:
sestavine pluga in bran, kram-
pe, lopate, sekire, motike, grab-
lje, posebno pa kose svetovno
znanih znamk, kakor tudi ame-
rikanske originalne žage. —
Najboljša postrežba

Johann MACHER, Kočevje

HIRIS

KOČEVJE Priporočam se
parna pekarna, slaščičarna,
sodavičarstvo, gostilna
in avtotaksi.

ALOIS WOLF KOČEVJE

trgovina s špecerijskim
blagom se priporoča

Vsem, ki potujejo skozi
Kočevje na Jadran, se priporoča
drogerija
Ing. Franc Röthel

Zaloga drog, kemikalij, parfum-
merije, obveznega materiala
ter foto-potrebščin vodečih
znamk: Perutz — Mimosa —
Voigtländer.

Vsem izletnikom, ki posejajo Črnomelj, priporočam
Hotel Jaklitsch Lastnik Albert Koscher

Manufaktura
konfekcija
mode
galanterija

R. KORITNIK-LOZAR

KOČEVJE

Prodajam

poceni dobro ohranjene police
(stelaže) in pult za trgovino
Poizve se v trafiki Lovšin, Kočevje

Priporočam se Levstek Alojz

Kočevje

trgovina
z mešanim blagom
in deželnimi pridelki

Vse vrste najzanesljivejših
semen vedno na zalogi.

Priporočam se Eduard Herbst

Kočevje

trgovina s špecerijskim blagom
in deželnimi pridelki

Najprijetljivejši šport
izvajate

z ameriškim kolesom

Dobavlja jih, kakor vse drugo
telovadno in športno orodje
Tvornica telovadnega orodja

J. ORAZEM
RIBNICA na Dolenjskem

Čitajte »Trgovski list«!

Vodeča tvrdka modne stroke
REGINA TURZANSKI
v mestu Kočevje št. 147

priporoča tujim obiskovalcem
Kočevja nakup svojih prvovrst-
nih oblačilnih izdelkov
Velika izbira — Kulantne cene!

LOY HANS, Kočevje

trgovina z mešanim blagom, velika zaloga manufakture, barv, železnine, cementa, električnega
materiala, glinastih ter železnih peči, štedilnikov in raznih otroških igračk.

ALOIS KRESSE

industrija perila

Kočevje

se priporoča cenj. odjemalcem -
trgovcem

TISKARNA
JOSIP PAVLIČEK
KOČEVJE
se priporoča vsem.

Izvršuje vsa ti-
skarska dela
okusno in poceni.

Manufakturna in modna trgovina

Mathias Rom jun.

KOČEVJE
se priporoča

Tschinkel Franc & Herbert, Kočevje

trgovina z mešanim blagom

Steklo
Porcelan

priporoča svojo bogato zalogo Pfaff
šivalnih strojev, dvokoles N.S.U., mo-
tornih vozil, kakor tudi vseh nadomest-
nih delov. — Mešano blago — prevoz
blaga — avtotaksi

Zdravič Franc

Dolga vas 17 pri Kočevju

veletrgovina z lesom in ogljem ter vseh potrebščin stavbne stro-
ke: apna, kamna in peska; veletrgovina z vinom ter gostilna
na lepi izletni točki s senčnim vrtom, 2 km od mesta Kočevje.

Dobra postrežba! Solidne cene!

Avtobusna postaja Gostilna Sobe za tujce — lastnik
Ljubljana - Sušak **HARDE** GUSTAV VERDERBER
Kočevje

Vedno sveže špecerijsko blago
se dobi v trgovini
ŠMALC ANTON
RIBNICA na Dolenjskem
Galanterija, železnina, steklo
in porcelan. Vrvarna, zaloga
žime in morske trave.

M. POKOVEC
trgovina z mešanim blagom
v **RIBNICI** na Dolenjskem
Velika izbira manufakture,
galanterije in špecerije
Solidna postrežba, nizke cene

HUBER FRANC - KOČEVJE

Zaloga železnine, elektr. pribora, barv in razstreliv

Zaloga cementa in vseh stavbenih potrebščin

Bencinska črpalka — Avto-olie

Posojilnica r. z. z. o. z., Ribnica

Ustanovljena 1888

Nove vloge vsak čas izplačljive
Obrestna mera 4%

IVAN KLUN in tovariša
(prej A. Peterlin in tovariši)

Parna opekarna in žaga
Ustanovljena leta 1900
RIBNICA, Dolenjsko
Izdelovanje prvovrstne
srešne in zidne opeke

Ustanovljeno
1895

EVGEN IVANC - SODRAŽICA

t o v a r n a l e s e n i h i n ž i č n i h i z d e l k o v

Ustanovljeno
1895

Zahtevajte brezplačno ilustrovani cenik

lesenih izdelkov:

suha roba za kuhinjo in hišno uporabo *
strugarski izdelki * lesene igračke za
deco * gotova sita in rešeta vseh kvaletet
in velikosti

žičnih izdelkov:

tkanine iz žice * železne pocinkane in me-
dene, vsake številke in kvalitete * mreže za
ograje vrtov in dvorišč * mreže za pesek *
posteljni vložki

Jz brežiškega okraja

Vidmar Ivan • Brežice

trgovina z mešanim blagom, papirjem,
knjigami in šolskimi potrebščinami

Zaloga smodnika, streliva, razstreliva in vseh lovskih potrebščin

Verstovšek Anton

trgovina z mešanim blagom in deželnimi pridelki

Zg. Sušica — Bizeljsko

Vehovar Ivan

trgovina z mešanim blagom,
deželnimi pridelki, sadjem
in vinom

Koprivnica - Rajhenburg

Lapuh Mihael

trgovina z mešanim blagom
Dobova

Verstovšek Josip

Brežice

manufaktura
usnje
špecerija
in deželni pridelki

GRABNAR VINKO

TRGOVINA Z MEŠANIM
BLAGOM IN GOSTILNA

BREŽICE
KOLODVOR

STERGAR PAVEL

TRGOVINA Z MEŠANIM BLAGOM
SEVNICA štev. 207

Božičnik Anton

trgovina z mešanim blagom in
deželnimi pridelki
VEL. KAMEN-Rajhenburg

Trupej Franc

lesna trgovina
Šmarje - Sevnica

BAN IVAN

trgovina
z mešanim blagom
Brežice
kolodvor

Posojilnica r. z. z. n. z., Brežice

sprejema vloge na knjižice. Obrestuje jih najugod-
neje. Posojila zasebnikom, občinam, okrajem in
korporacijam na vknjižbo, osebno poročstvo in
zastavo vrednostnih papirjev. Obrestna mera najnižja.

Urađuje vsak dan razen nedeli in praznikov od 8.—12. in od
14.—16. ob sobotah nepretrgoma od 8.—14. ure v lastni hiši
(Narodni dom)

I. Pinterič Brežice

galanterija, šivalni stroji,
kolesa, Philips-radio

BAVEC, BREZICE

radio - aparati, foto -
aparati, Singer šivalni
stroji, kolesa in pribor

Deržič Karl mesarija in gostilna Brežice

Oglasi v „Trgovskem listu“ imajo uspeh!

Poljanšek Ignac trgovina z delikatesami **Brežice**

Franc Matheis-ovi nasledniki

Löschnigg & Schmidt

veletrgovina

Brežice

Bavec foto-atelje **Brežice** za birmance popust

HOTEL VOLČANŠEK IVAN RESTAVRACIJA
BREŽICE - KOLODVOR

Franc Lipej

ustanovljeno leta 1902

veletrgovina

Brežice

velika zaloga manufakture, usnja, čevljev, železnine, cementa, špecerije itd. Nakup in prodaja vseh vrst deželnih pridelkov. Bencinska stanica

NA DEBELO

NA DROBNO

Jeriček Blaž

trgovina z mešanim blagom
gostilna
tujske sobe
avtogaraža

Raihenburg

Klobuke in čepice vseh vrst iz prvovrstnih tovarn nudi v veliki izbiri

MINKA LEBAR

trgovina s klobuki
BREŽICE

Radanovič Miško

Brežice

mehanična delavnica
sprejema vsa v to stroko spadajoča popravila, avtogenska varjenja i. t. d.

Hranilnica mestne občine Brežice štev. 27 (v lastni hiši)

sprejema vloge na knjižice in na tekoči račun. * Obrestuje jih najugodnejše. * Vloge na odpoved po dogovoru. Posojila zasebnikom, občinam, okrajem in korporacijam na vknjižbo, osebno poroštvo in zastavo vrednostnih papirjev. * Obrestna mera za posojila čim nižja. * Uraduje vsak dan (razen nedelj in praznikov) od 8.—12. in od 14.—17., ob sobotah nepretrgoma od 8.—14. ure. * Poštni čekovni račun štev. 10.704. * Telefon štev. 1
Za vse vloge jamči poleg hranilničnega premoženja občina mesta Brežice

Klabučar Henrik

Brežice štev. 5

Stavbno in galanterijsko kleparstvo

Instalacija vodovoda, kanalizacij in sanitarnih naprav

Jz litijskega okraja

P

RVA DOLENJSKA MODERNO UREJENA TVORNICA PLETENIN

Franc Krašovec, št. Vid pri Stični

Zelo nizke cene!
Konkurenčne cene!

se priporoča trgovskim tovarišem, preden se odločijo za nakup kakršnih koli pletenin, da si ogledajo njeno bogato kolekcijo najrazličnejših izdelkov od najpreprostejših do najfinejših.

Franc Lajovic

pletenine in
trikotaja

LITIJA

**GOSTILNA
OMAHEN**

VIŠNJA GORA
pri kolodvoru

nudi letoviščarjem
lepe sončne, snažne
sobe ter dobro
domačo hrano po
zmerni ceni.

Na razpolago vrt, bališče, kegljišče itd.

BAŠAR Julijana in Ivan, trgovina in gostilna v Višnji gori
blizu kolodvora, se tople priporočata vsem
Solidna postrežba Dobra vina Prenosilica

Pajk Rudolf, splošno krojaštvo
v VIŠNJI GORI št. 81, se tople priporoča
vsem interesentom // Izdelava vsakovrstnih
oblek // Solidno delo // Točna postrežba // Izdeluje
po najnovejših krojih in najugodnejših cenah

GROZNIK Marija
trgovina z mešanim blagom
v Višnji gori

se priporoča občinstvu za obisk
svoje dobro vpeljane trgovine

ZALAR FRANC

izdelovatelj oblek, čepic i. t. d.

v Višnji gori

ima vedno na zalogi veliko iz-
biro raznovrstnih oblek po zelo
ugodni ceni.
Vsem se najtopleje priporoča

Naročajte „Trgovski list“!

Ličan Marjan

avtomehanična in mehanična delavnica

Stična, kolodvor

Popravlja vsakovrstne avtomobile po solidni ceni.

Točna postrežba! Garaže na razpolago!

Najhitreje in najzanesljiveje
vam oskrbi prevoz vsakovrstnega blaga
Avtopodjetje Ralael Simčič
Stična

Telefon: Stična 2

Brzjav: Simčič Stična

ERJAVEC JANKO
trgovina **Stična**
kolesa, motorji, avtomobili,
mehanična delavnica, garaže

ALOJZIJ TURK, Višnja gora

gostilna in trgovina z mešanim blagom

Tujske sobe s tekočo vodo in električno razsvetljavo, 5 minut
od modernega kopališča, zmerno cene in solidna postrežba

**ELEŽGANJARNA IN
FABRIKACIJA LIKERJEV**

ANTON ROJEC
STIČNA

priporoča svoje priznane
dobre in vpeljane proizvode:

PELINKOVEC
želodčni

LIKERJI

vseh vrst

BRANDY

medicinal

BRINJEVEC

original

HRUSKOVEC

original

in domače žganje vseh vrst

MALINOVEC

i. t. d.

Dolenc Franc, trgovina z mešanim blagom
v VIŠNJI GORI

toplo priporoča cenj. občinstvu nakup raznovrstnega
blaga v svoji dobro založeni trgovini

Vsem posetnikom lepe višnjegorske okolice se priporoča znana

gostilna Nadrah

V VIŠNJI GORI št. 26, tik poleg cerkve v mestu. Postrežba
solidna, cene zmerno, dobra kuhinja, priznana dobra vina. Sestanki
letoviščarjev in izletnikov. Oddaljenost od kopališča ca. 5 minut,
od „Polževega“ 4 km. V hiši so na razpolago tujske sobe.

Trgovci! Pripravljajte se na trgovski kongres!

**Obiščite
Dolenjsko!**

Jz krškega, laškega in črnomeljskega okraja

TOVARNA KEMIČNIH IZDELKOV

V HRASTNIKU D. D.
TOVARNE V CELJU IN HRASTNIKU

PROIZVAJA:

Solno in žvepleno kislino
Kalijev in natrijev soliter
Kristalno sodo in pralni prašek
Glauberjevo sol in grenko sol
Apno in apnenčevo moko
Fosfatno žlindro in kostno moko
Rudninski in kostni superfosfat
Železno-oksidge barve in zeleno galico
Vodotopna olja za industrijske svrhe
Razna sredstva za desinfekcijo
Alkaloide opiuma in druge farmac. izdelke
Sredstva za zaščito rastlin

Natančnejša pojasnila se dobe
pri tvornici v Hrastniku
Telefon interurban št. 2

Iz premogokopa

»ŠT. JANŽ«

v Krmelju na Dolenjskem

in

»BELOKRAJINA«

v Črnomlju

dobavljamo čistosorti-
ran debeli premog za
hišno kurjavo in pran
industrijski premog

Šentjanški premogovnik

And. Jakil, d. d.
Krmelj na Dol.

RADIO-THERMA, LAŠKO

Velika zdravilna moč radio-
aktivne termalne vode 37° C

Indikacije:

kronični revmatizmi,
nevralgije, ischias,
kronična obolenja
črevesja in ožilja,
ženske bolezni,
arterioskleroza.
Zdravilišče odprto vse leto!

Izven glavne sezone, t. j. od 1. sept. do 30. junija nizke pavšalne cene:
za 10 dni Din 600[—], za 20 dni Din 1100[—]
(stanovanje, hrana, zdravniški pregled in vse takse)
Informacije in prospekte s cenikom pošlje na željo
UPRAVA ZDRAVILIŠČA

KOREN PETER

PREJ STERK

ČRNOMELJ

TRGOVINA
Z MEŠANIM
BLAGOM

NA DROBNO
NA DEBELO

Trgovci, zavarujte se
le pri zavarovalnicah,
ki inserirajo v »Trgov-
skem listu«!

Umetno lesni tlak

LIGNOLIT

je za trgovske lokale, obratne prostore, skladišča, kuhinje, veže,
kopalnice itd. najprimernejši in konkurenčen.

Zahtevajte brezobvezne informacije, vzorce in proračune.

LIGNOLIT • Ing. M. Hmelj • RADECE pri Zid. mostu

HOTEL

LACKNER

ČRNOMELJ

Vedno sveža
mrzla in topla jedila

Tujske sobe
Cene zmerne

Kolbezen Lojze

Črnomelj

Mesnica — Gostilna
Dobra in točna po-
strežba, cene zmerne

Alojzij Fabjan
Črnomelj

zaloge usnja, trpežnih
čevljev domačega izdelka
in čevljarskih potrebščin

Občinska hranilnica v Krškem

Ustanovljena leta 1901

sprejema vloge na knjižice in tekoči račun, nudi popolno
varnost in jih obrestuje po 4% in 4 1/2%.

proti odpovedi po dogovoru. Nove vloge so vsak čas v celoti na
razpolago, kakor tudi stare, prenesene na nov račun. Daje kratko-
ročna posojila po nizki obrestni meri. — Urađuje v lastnem po-
sloju vsak dan razen nedelj in praznikov od 8. do 12. ure

»ZORA«

d. z o. z.

Črnomelj

Lesna industrija

Valjčni mlin

Lojze Kristan

tovarna sukna, odei in pletenin

Zapuže, p. Lesce

Kupuje tudi domačo ovčjo volno

**Viljem
Brauns**

TOVARNA ANILINSKIH BARV
IN KEMIČNIH IZDELKOV

Celje

Priporoča svoje specialne izdelke:

barve za obleke v zavitkih,
barve za luženje lesa v zavitkih,
barve za tla v zavitkih,
barve za pirhe v zavitkih,
Vilbra barve za usnje.

Anilinske barve za obrtniške potrebe:

barve za volno,
barve za bombaž,
barve za živila,
barve topljive v masti,
barve topljive v olju,
barve za sveče,
barve topljive v vodi,
barve topljive v špiritu.

Razne kemične izdelke za gospodinjstvo
in obrt.

Zahtevajte cenike!

Inserati

v

Trgovskem

listu

imajo

največji

uspeh

Jos. Černelič

manufaktura

KRANJ

Martin Plut

Črnomelj

trgovina
z mešanim blagom

**Fabjan
Josip**

Črnomelj

trgovina s kolesi,
urami, šivalnimi
stroji in lovskimi
potrebščinami

„Hogavica“

A. LEGAT

LESCE-BLED 103

Kartonažna tovarna **„Hergo“**

MARIBOR, Rajčeva 5, tel. 24-72

in podružnica

CELJE, Prešernova 5

IZDELUJE VSAKOVRSNO KARTONAŽO

STANDARD

družba z o. z.

Industrija usnja
KRANJ (PREJE POLLAK)

Skladišče kož Ljubljana, Poljanska c. 91
Telef: Ljubljana: 22-07, 33-30; Kranj: 6
Brzjavni naslov: Standardkože
Račun poštne hranilnice 15.931

Rabite vedno le izborno domače milo

„Hubertus“

ki ga dobite v vsaki trgovini

Jz Ljubljane

A. Volk

veletrgovina žita, moke in
vseh vrst domačih in umet-
nih hranil

V LJUBLJANI, Resljeva 24

**ima stalno
na zalogi**

najfinejše norveško

**ribje olje
za živino**

svetlo-rumeno, sveže blago,
v originalnih ročkah po 5 kg,
steklenicah po 1/4 in 1 1/2 l

ZAHTEVAJTE PONUDBE!

Kmetijski hranilni in posojilni dom

V LJUBLJANI

Telefon šte. 28-47

Brz.: „Kmetikidom“

reg. zadr. z neomejeno zavezo

Tavčarjeva ulica št. 1

Račun poštne hranilnice št. 14.257

RAČUN PRI NARODNI BANKI

Nove vloge vsak čas razpoložljive obrestuje

po **4% – 5%**

Za vse vloge nudi popolno varnost

Otvorja tekoče račune * Daje kratkoročna posojila
Eskontuje menice * Izvršuje ostale denarne posle
Zaupajte denar domačemu zavodu!

LISICE

srebrne, plave in črno barvane v veliki izbiri. Spre-
jemajo se v strojenje in barvanje ter strokovno izdelavo

Šramba kožuhovine čez poletje

Josip Dolenc, krznar

Ljubljana, Sv. Petra cesta 19 - Telefon 22-62

Citajte in širite

„Trgovski list“

I. KETTE

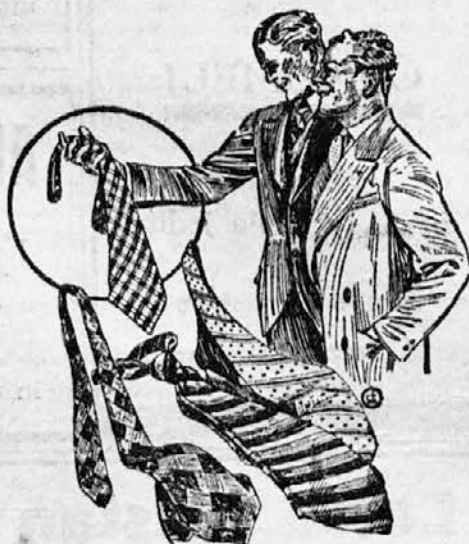
LJUBLJANA

Aleksandrova c. 3

**Specialitete
moške mode**

Vedno zadnje novosti
svetovnih modnih
center

Cene in postrežba
solidna

P

LOMLADANSKE NOVOSTI

v finih volnenih tkaninah za dame
in gospode v izredno veliki izbiri
in po najsolidnejših cenah nudi
manufaktura dobrih kvalit

A. ŽLENDER, LJUBLJANA
Mestni trg št. 22

J. BONAČ SIN

Ljubljanska kartonažna
tovarna in papirna industrija

LJUBLJANA
ČOPOVA ULICA 6

izdeluje in nudi:

vse vrste kartonaže, lekarniško
embalažo, koledarje, vrečke,
servijete, toaletni papir „Sanol“
in „Hermes“, registratorje,
mape itd., itd.

Lepenka in karton, barvani
duplex kartoni, kromo nado-
mestek karton, jacquard karte,
beli in barveni „Superior“ pa-
pirji, ovojni papirji itd., itd.

TELEFON 23-07, 34-81

Trgovci, zavarujte se le pri zavarovalnicah,
ki oglašajo v „Trgovskem listu“

Največji slovenski denarni zavod

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

Lastne rezerve nad	Din 26,000.000
Prirastek novih vlog v januarju 1938 . . .	„ 14,075.000
Prirastek novih vlog v februarju 1938 . . .	„ 10,694.000
Prirastek novih vlog v marcu 1938 . . .	„ 10,572.000
Vloge vsak čas razpoložljive	

Za vse obveze hranilnice jamči

Mestna občina Ljubljanska

NOVA LJUDSKA KUHINJA

(MENZA)

Ljubljana, Kolodvorska ul. 8

se priporoča cenjenemu občinstvu. — Na razpolago vsakomur raznovrstna, vedno sveža in okusna jedila po skrajno nizkih cenah. — Mleko, kava, čaj, razno pecivo. Nadalje gulaž, vampi, obara, klobase, zrezki itd. Kosilo in večerja v mnogovrstni izbiri. Odprto od 6.—21.

Tožko Dolenc

GRAVER

LJUBLJANA, Mestni trg 5/I

Izdeluje:

Etikete

pečate, štampilje iz gumija in kovin, klišeje za klobučarje, knjigoveze i. t. d., lastnoročne podpise, šablone, vžigalnike za sode, zaboje, i. t. d., gozdna kladiva

KAVARNA

„CENTRAL“

LJUBLJANA

Dnevno koncert prvorazredne ruske damske balalajka-kapele. — Vsako soboto, nedeljo in ponedeljek vso noč odprto.

Že 13. in 14. aprila se prične prvo žrebanje 36. kola državne razredne loterije

V I. razredu bo izžrebana premija din 300.000 in dobitki po Din 100.000, 80.000, 50.000, 30.000, 25.000, 10.000 itd. Cela srečka stane din 200, polovična din 100, četrtinka din 50

Za nakup srečk se priporoča

Glavna kolektura „Šagrin“
družba z o. z. LJUBLJANA, KREKOV TRG 10. Tel. 37-52

BRZOPARILNIKI

z bakrenim ali jeklenim v ognju pocinkanim kotlom

Kotli za žganjekuho

vseh sistemov, kakor tudi pralni kotli, bakreni in aluminijasti kotli za sadne soke, tovarniške naprave itd. najceneje pri trrdki

„Kotlarka“, dr. z o. z. LJUBLJANA, Kolodvorska ul. 23. Telefon 37-92
Zahtevajte prospekte!

NOVOBOR

splošna industrijska delniška družba

Ljubljana, telefon št. 20-52 - **Novo mesto**, telefon št. 27

Električna centrala, parna žaga, mehanična in instalacijska delavnica

Ivan Brunčič

Ljubljana, Celovška c. 42

Stavbeno in pohištveno pleskarstvo in ličarstvo. Se najtopleje priporoča za vsa v to stroko spadajoča dela.
Cena zmerna! Delo solidno!

DRAGULJE

vseh vrst (briljante, smaragde, safirje, rubine itd.), zlato, srebro in umetnine se kupuje in prodaja najboljše pri trrdki

JOS. EBERLE

LJUBLJANA, Mestni trg 17 -- Tel. 31-49

Velika zaloga preciznih in drugih ur!

„Kavarna Evropa“

se priporoča

Anton Tonejc

Ljubljana

Specialna trgovina
s finim moškim perilom

LEOPOLD

AHER

PREJEMELA

LJUBLJANA

TYRSEVA CESTA 9

Vam nudi vedno veliko izbiro
izgotovljenega moškega perila
in drugih modnih novosti.
Perilo izdeluje tudi po meri.
Kroji brezhibni! — Kvalitetno
blago! Cene solidne!

Janko Češnik

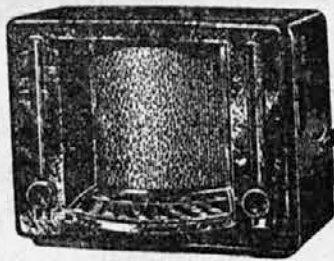
Vse vrste manufakturnega blaga v veliki izbiri in nizkih cenah priporoča

Lingarjeva ulica št. 1

ELEKTROTEHNIČNO PODJETJE **MIHELČIČ IVAN, LJUBLJANA**

BORŠNIKOV TRG ŠT. 1 — TELEFON 27-04

Izvršujemo vse nove napeljave, preureditve, dograditve in popravila instalacij za luč, moč, signale, radio itd. Vse formalnosti, prijave in naprava načrtov za stranke za priklop na omrežje krajevnih elektraren izvršimo brez doplačil. Popravljamo vse električne aparate, motorje, likalnike itd. Dobavljamo za instalacije in popravila prvovrstni material, kakor tudi svetila in žarnice. — Pojasnila v strokovnih zadevah brezplačno. — Cene zmerno. — Postrežba točna in solidna. — Zahtevajte reference. — Kličite telefon 27-041

MATADOR II. V6 4+1 cevni superpozicijski sprejemnik z oktodo, selektivnost 8 kHz, 3 valovna območja: 16'7 do 51 m, 198 do 585 m, 725 do 2000 m.

Ugoden nakup
starih aparatov!

H. SUTTNER, Ljubljana, Aleksandrova 6

4+1 CEVNI SUPER
ZA VSE VALOVNE DOLŽINE

DIN 141 - MESEČNO

PRI

PHILIPS RADIO

ZASTOPSTVO

UMETNIŠKI TISK / ROTOTISK / STEREOTIPIJA / LASTNA KNJIGOVEZNICA

TISKA KNJIGE, BROŠURE, REVIIJE, ČASOPISE, URADNE, TRGOVSKE IN VSAKOVRSNE
TISKOVINE — V LASTNI ZALOŽBI TISKA „SLUŽBENI LIST KRALJ. BANSKE UPRAVE
DRAV. BANOVINE“ ZBIRKO ZAKONOV IN UREDB I. DR. — ZAHTEVAJTE PRORAČUNE
TISKA V ENI ALI VEČ BARVAH — VSA DELA HITRO, LIČNO IN PO ZMERNI CENI

TISKARNA MERKUR D. D. V LJUBLJANI

GREGORČIČEVA ULICA ŠT. 23 — TELEFON ŠT. 25-52

A. Šarabon LJUBLJANA

Uvoz kolonijalne robe

Velet trgovina s špecerijo

Velepražarna za kavo

Mlini za dišave

Glavna zaloga rudnin-
skih vod

Brzjavni naslov:
ŠARABON LJUBLJANA
Telefon št. 26-66
Ustanovljeno leta 1886

Najceneje in najsolidneje Vas postreže tvrdka

S. KLIMANEK

LJUBLJANA

ŠELENBURGOVA ULICA 6

Na zalogi vse potreb-
ščine za uniforme, za
uradništvo, orožnike in
železničarje • Največja
izbira dežnih plaštev
po solidnih cenah

Ovratniki, opasači in
senžniki na debelo •

Vse vrste znojalic
za klobuke vedno na
*** zalogi ***

1888 50 1938

BRATA MOSKOVIĆ, Ljubljana VELETRGOVINA USNJA

Stalno skladišče strojarskih maščob, stroji in usnjarskih kemikalij
Telefon interurban 25-15 Brzjavl: Mosković Ljubljana

Interlock-triko

perilo iz mako, volne,
charmeuse svilen triko,
športne drese,
kopalne obleke,
trenerke,
modne pletenine
i. t. d.

izdeluje v odlični kakovosti

LANA

tekstilna tovarna d. z o. z.

LJUBLJANA

Gregorčičeva ul. št. 5

DOLOP

dolenjska opekarniška komanditna družba, LJUBLJANA, PREČNA ULICA, telefon šte. 20-52 — NOVO MESTO, telefon šte. 27
Zidaki, strešniki, votljaki, fasadna in zavijalna opeka vseh vrst.

Splošno jugoslovensko bančno društvo d. d.

Glavni zavodi: Zagreb, Beograd; podružnici: Ljubljana, Novi Sad
Popolno vplačana glavnica Din 60.000.000 — Rezerve: Din 42.000.000 —

Izvršuje vse bančne posle, eskontira menice, izdaja kreditna pisma za tu- in inozemstvo. Nadalje kupuje vse vrste valut in deviz.
Vloge sprejema na knjižice in na tekoče račune. Naložbe proti odpovedi obrestuje po dogovoru kar najbolj ugodno.

Brzjavke: Bankverein LJUBLJANA — Telefon: 25-59, 33-19

Steklo

porcelan

keramika

kristal

Avgust Agnola

Ljubljana, Tyrševa cesta 10

Telefon 24-78

Kompletne opreme za kavarne, restav-
racije, gostilne in za gospodinjstva
Stavbeno in umetno steklarstvo

Pred 300 leti

se je pripisovalo z Rogaško
slatino dosežena zdravljanja
neki tajinstveni sili.

Danes

je ta zdravilna moč znan-
stveno ugotovljena.
Je to blagodar narave
trpečemu človeštvu.

Pa tudi za zdrave

je Rogaška slatina
neprecenljiva za ohranitev
zdravja.
Tudi Vam bo Vaš organizem
poplačal z večjo odporno-
stjo, če namesto druge
pijete Rogaško slatino!

BEKA

LJUBLJANA, Celovška c. 38

TELEFON: 22-92

Avtomobili: osebni **OPEL**
tovorni **BLITZ**

Mala poraba bencina, močna konstrukcija

Radi svoje vzmeti kot nalašč za naše ceste

Priporoča se

manufakturna velet trgovina

Tyrševa cesta 28

F. HREHORIČ, Ljubljana

JUGOČESKA

Jugoslovansko-češka tekstilna industrija d. d.

K R A N J

P r o i z v a j a :

barvano in tiskano blago iz
bombaževine in umetne svile

Zahtevajte samo izdelke te domače tovarne!

RANILNICA DRAVSKE BANOVINE

LJUBLJANA

C E L J E

MARIBOR

EKSPOZITURA: KOČEVJE

Obreštuje vloge na hranilne knjižice in v
tekočem računu **do 5%**.

Daje menična, lombardna in hipotekarna
posojila, kupuje, posojuje in prodaja vred-
nostne papirje; vrši vse posle denarnih
zavodov.

Za vse obveznosti jamči Dravska banovina
z vsem svojim premoženjem in z vso svojo
davčno močjo.

L. Mikuš, Ljubljana, Mestni trg št. 15

Na drobno!

Na debelo!

Telefon št. 22-82

Dežniki

Ustanovljeno 1839

Pri „Zamorcu“ Čevlji ročnega dela

Velika izbira — Gene solidne

Ljubljana, Sv. Petra cesta 24

VELEŽGANJARNA

Tvornica likerjev, ruma, vinjaka,
vina-vermuta, bermeta,
malinovca iz gorskih malin

Viktor Meden — Ljubljana

Celovška cesta št. 10 — Telefon šte. 20-71

Dom glasbe

R. WARBINEK

Ljubljana, Miklošičeva c. 4

Prodaja prvovrstnih kla-
virjev, harmonik, violin,
kitar itd. — Zaloga vseh
glasbilnih potrebščin

Splošna trgovska d.o.o.

Št. Vid nad Ljubljano št. 91
Ljubljana, Tyrševa cesta 33
(javna skladišča)

Kolesa, motorji, živalni stroji
najboljših znamk po najnižjih
cenah.

Na debelo! Na drobno!
Zahtevajte ponudbe!

Medić & Miklavc

tekstilna industrijska d.o.o.

Ljubljana-Glince

Tržaška cesta

»GROM«

Carinsko - posredniški
in spedijski bureau d.o.o.

LJUBLJANA

Masarykova cesta št. 14/I.
Naslov brzojavkam: »GROM«
Telefon interurban št. 2454

Zastopstva v vseh večjih mestih v tu- in inozemstvu
— Zastopniki družbe spalnih vozov S. O. E. za ekspresne
pošiljke — Vse potrebne informacije brezplačno

Manufakturna
in modna
veletrgovina

ELIKS URBANC

Ljubljana, Sv. Petra cesta 1

priporoča cenj. občinstvu svojo vedno najnovejšo zalogo manu-
fakturnega in modnega blaga za moške in ženske, svile, vse vrste
platna, belega blaga, žepnih in naglavnih robcev, zaves, pregrinjaj,
preprog itd. po najnižjih cenah. — Postrežba solidna in točna

ŠALAMUN & LAMPÉ

manufaktura na debelo

LJUBLJANA

Frančiškanska ul. 4

ANTON BARTOL**LJUBLJANA**

TYRŠEVA (DUNAJSKA) C. 46

Premog, drva,
ogljje navadno
in „special“

dostavlja na dom

Izdelovanjekirurškičnega
pedičnih aparatov, umetnih udov,
trebušnih in kilnih pasov, vložkov
za ploske noge, ravnodržalcev
Priprave za zdravilstvo in stre-
žbo bolnikov

Brušenje, nikljanje, bakrenje

G. BESEDNIK IN DRUG

Ljubljana, Prešernova ulica 5

Telefon 24-39

**ELEKTRO-
MOTORJI**novi in rablje-
ni vseh vrst in
velikosti vedno v zalogi. Sprejemajo se vsa to-
vrstna popravila. Instalirano po konkurenčnih
cenah. Velika zaloga instalacijskega materiala**A. VERBAJS, Ljubljana**Gospodarska cesta 19
(Poleg Slamiča) Telefon št. 28-67Namizno, posteljno,
telesno perilo in zavese
Vam nudi

prva specialna trgovina

ROBERT GOLI**LJUBLJANA**

Šelenburgova 3

ARMATUREZA VODO,
PARO, PLIN,

kupite najceneje pri

JUGO-LUTZ**LJUBLJANA VII**

Cenjenim trgovcem se priporoča

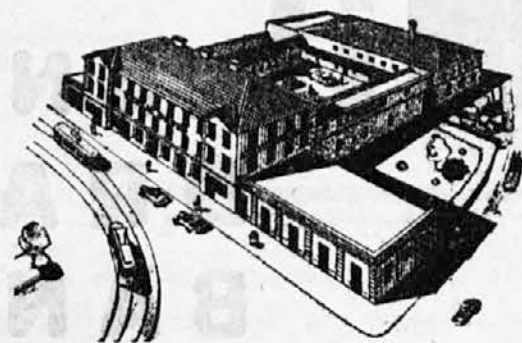
VERLIČ JOSIP, LJUBLJANA

lastnik tvrdke

ANT. KRISPER COLONIALE, Tyrševa c. 31

USTANOVLJENA LETA 1834

Telefon št. 22-63 Brzjavi: Verlič Ljubljana

POSLOVNA HIŠA IN SKLADIŠČA

Veletgovina kolonialne in špecerijske robe

Veleprazarna kave — Mlini za dišave

Zaloga špirta, raznega žganja in ko-

njaka ter vseh vrst mineralne vode

Točna postrežba! Ceniki na razpolago!

**TRGOVINA
Z ŽELEZNINO****VENCESLAV BREZNIK****LJUBLJANA — STRITARJEVA UL. ŠT. 7**

priporoča svojo veliko zalogo

raznovrstnega orodja, palič-

nega železa, pločevine in razno

• ostalo železnino •

VELEZALOGA KARBIDA**Cene zelo nizke**

Trgovcem primeren popust!

Javna skladišta

družba z o. z.

LJUBLJANA, Tyrševa cesta 33

od ministrstva trgovine in industrije koncesijonirani

obrat javnega skladiščanudi trgovcem in industrijalcem možnost skrbnega shranjevanja
njihovega blaga in posreduje podeljevanje posoil na vsk adiščeno
blago. V javnem skladišču vskladiščeno blago je **prosto občinskih**
uvoznih davčin, dokler se iz skladišča ne uvozi v rajon občine
Ljubljane. Na razpolago je tudi posebno carine prosto skladišče. Zveza
po industrijskem tiru z ljubljanskim glavnim kolodvorom. Tel. 23-66**Vsem fotoamaterjem**

Dazvijanje filma din 2—

Kopije 6x9 din 1—

Dovečave 18x24 din 6—

sporočamo, da izvršujemo vsa
fotoamaterska dela kvalitetno in
strokovno — Na zalogi imamo
vedno sveže filme in plošče**Fotomaterial Franjo Maver, Ljubljana, Miklošičeva c. 6**

Nasproti hotela Union — Odprto tudi ob nedeljah dopoldne

Vsakovrstne ure,

zlatnina, srebrnina in optični

J. VILHAR, urar, LJUBLJANA

Sv. Petra cesta 36

Ustanovljeno 1876

Mednarodni spedijski biro
v LjubljaniLastni konc. carinsko posredniški biro. — Skladišča z direktno zvezo s progo
drž. železnic. Zastopstva v vseh trgovskih in industrijskih centrih tu- in inozemstva

Ustanovljeno 1876

R. RANZINGER

Brzj. naslov: Ranzinger Telefon: 20-60, 31-60

MODNO IN KVALITETNO BLAGO
ZA DAMO IN GOSPODA —
PREPROGE, LINOJEJ, ZAVESE, TAPETNO BLAGO
ZA DOM —
PLATNO, VOSCENO PLATNO, NAMIZNE GARNITURE
ZA GOSPODINSTVO
I.T.D.

MANUFAKTURNA VELETRGOVINA

SOÚVAN

F. KS.

LJUBLJANA

MESTNI TRG 24

TELEFON STEV. 27-81
USTANOVLJENO L. 1899**FRANC GOLOB**

specialna trgovina gospodinjskih predmetov

LJUBLJANA — Wolfova ulica

Ogled

zaloge

pove vse

Jedilno orodje — Kuhinjska posoda — Specialna
kuhinjska posoda za hotele, gostilne in zavode —
Opreme za neveste — Kuhalni aparati — Štedilniki

NAJUGODNEJE VAM NUDI:

SLAVO KOLAR**LJUBLJANA**

Telefon 24-66

svetlobna telesa, električne stro-
je in aparate, elektroinstalacijski
material, tehnične predmete,
elektroinstalacijska dela in vse
električne naprave.**HRANILNICA KMEČKIH OBČIN V LJUBLJANI**

Palača Vzajemne zavarovalnice, Miklošičeva cesta št. 19.

Telefon 21-83. — Poštni predal 297. — Račun poštne hranilnice 10.545.

Edini pupilarno varen zavod kmečkih občin, kjer nalagajo tudi sodišča in občine denar nedoletnih, skrbjencev, preklicancev, ustanov, ubožnih in drugih javnih zakladov,
varščin, zapuščin itd. — Hranilne vloge se obrestujejo najugodnejše, nove proste po 3%, vezane po dogovoru. Za varnost vlog jamči 19 velikih kmečkih občin-ustano-
viteljic z vsem premoženjem in vso davčno močjo. — Posojuje denar na posestva, občinam proti amortizaciji in kratkoročna posojila na menice proti mesečnem odpla-
čevanju ter zaznambi na službene prejemke. Spekulacija z vlogami izključena, ker je hranilnično poslovanje v smislu pravil pod nadzorstvom komisarja Ministrstva
trgovine in industrije ter komisarja kralj. banske uprave dravske banovine. Poslovne ure za stranke so vsak dan, izvemši nedelje in praznike, od 8. do 12. ure.

Kreditni zavod za trgovino in industrijo

Liubliana, Prešernova ulica 50 (v lastnem poslopiu)

Telefon: 37-81, 37-82, 37-83, 37-84, 37-85. — Brzojavni naslov: KREDIT LJUBLJANA

Obrestovanje vlog, nakup in prodaja vsakovrstnih vrednostnih papirjev, deviz in valut, borzna naročila, predujmi in krediti vsake vrste, eskompt in inkaso menic in kuponov, nakazila v tu- in inozemstvo. Safe-deposits i. t. d.

Stanovanjske in trgovske hiše, industrijske zgradbe in adaptacije projektira in izvršuje najsolidneje stara in renomirana tvrdka

IVAN BRICELJ
poobl. graditelj
LJUBLJANA Slomškova ulica št. 19

ČEHOSTAKLO

B. LISEK, Ljubliana, Komenskega št. 20
Steklo vseh vrst!

Ne ugibajte kaj bi darovali!

Manikure	Pršila za kolinsko
Popotne toaletne	vodo in parfume
garniture	Darilne kasete
Eau de Cologne	Brivske aparate
Parfume	Brivske čopiče
in sto drugih stvari v	

DROGERIJI GREGORIČ

dr. z o. z.

LJUBLJANA, PREŠERNOVA UL. 5

MODNA TRGOVINA

T. EGER

LJUBLJANA

Sv. Petra cesta 2

priporoča cenjenim damam in gospodom krasne, ravno dospele novosti spomladanskih modnih predmetov v veliki izbiri po zelo ugodnih cenah.

OGLEDJTE SI NAŠE IZLOŽBE!

Kemična čistilnica oblek, pralnica in svetlokalnica

Šimenc

Ljubliana • Kolodvorska 8

Bahar Leopold

trgovina z usnjem in čevljarstvi potrebščinami

Ljubliana VII

Jernejeva cesta št. 18

Mednarodna **TURK** Prosto javno
špedicija skladišče

LJUBLJANA

prezema:

OCARINJENJE PREVAŽANJE VSKLADIŠČENJE

uvoznih in izvoznih pošilk in to hitro, skrbno in po najnižji tarifi. Revizija pravilnosti zaračunavanja carine in vse informacije brezplačno.

Vilharjeva cesta št. 33 (nasproti nove carnice) Telefon št. 24-59

Masarykova cesta št. 9 (nasproti tovrnega kolodvora) Telefon št. 21-57

raznega blaga kot tudi pohištva v lastnem, mestne trošarine in uvozne prostem JAVNEM SKLADIŠČU. Oskrba inkaso — povzetii. Kotnikova ulica št. 12 (nasproti mestne elektrarne) Telefon št. 30-73

Staroznana restavracija

6

toči vedno najboljša, pristna štajerska, dolenska in sremska vina • Prvo-vrstna kuhinja Vam nudi vedno gorka in mrzla jedila • Postrežba točna in solidna. Za obilen obisk se priporočata Ana in Albin Izlakar

pri »ŠESTICI«
V LJUBLJANI

Najugodnejši in najcenejši nakup perila za dame, gospe, kakor tudi za otroke, volne, bombaža, svile, nogavice, rokavice, pletenin i. t. d., i. t. d.

KARL PRELOG
LJUBLJANA

ŽIDOVSKA ULICA 4 — STARI TRG 12

A. Žibert,

trgovina s čevlji

Ljubliana, Prešernova ul.

priporoča cenj. občinstvu svojo veliko zalogo prvovrstnih najmodernejših čevljev najboljših tvrdk za dame in gospe ter za deco v vseh velikostih, kakor tudi prvovrstne gojzerce in športne čevlje po zmerno nizkih cenah. — Oglejte si izložbe!

CONTINENTAL
IVAN LEGAT - mehanik

Maribor — Ljubliana

Vetrinjska 30
telefon 24-34

Prešernova 44
telefon 26-36

**Pomladanske
plašče
površnike
obleke**

nudi v največji izbiri po nizkih cenah

FRAN LUKIČ

Ljubljana, Stritarjeva ul. 9

**VELETRGOVINA
IVAN SAMEC
LJUBLJANA**

**Nizke konkurenčne
cene in solidna
postrežba**

se priporoča tvrdkam
na deželi za nakup
galanterijskega in drob-
nega blaga, ženskega
in moškega perila, no-
gavic, kravat in vseh
potrebščin za šivilje,
krojače in čevljarje

**Avtomobili
Motorna kolesa**
svetovno znane kakovosti

Ing. G. Tönnies

Ljubljana, Tyrševa cesta 33
Telefon št. 27-62

Cenjenemu občinstvu naznanjava, da sva otvorila
krojaški salon „MODA“ Resljeva cesta (vokal Komenskega ulice)
Izdeluje obleke po najnovejši modi. Blago na zalogi. Solidne cene.
Točna postrežba.
CERAR—ŠMIT

Gospodje trgovci!

Kar se tiče firneža, kupujte le

Cene so sedaj izredno ugodne, da Vam
priporočamo, da se pravočasno preskrbite
za nastopajočo sezono z našim firnežem

- Večina odjemalcev stalno kupuje tam, kjer se
 - lahko zanese, da bo postrežena s kvalitetnim
 - blagom • Pri nakupih bodite tedaj oprezní in
- naročajte vedno le zanesljive, preizkušene proizvode!

priznani

HROVATOV FIRNEŽ

pa bodo Vaši odjemalci zadovoljni!

Hrovat & KOMP.

TOVARNA KRANJSKEGA LANENEGA OLJA IN FIRNEŽA
LJUBLJANA